

**UNITED
STATES OF
AMERICA**

**PRINCIPAL ISSUES OF
SCIENTIFIC RESEARCH
AND MODERN EDUCATION**

2023

IN VOLUME #2 ISSUE# 7 MAY

WWW.WOCONFERENCES.COM

EDITORIAL

Editor: [Ralf Schlauderer](#)

**Professor, Weihenstephan-Triesdorf University of Applied
Sciences, Germany**

admin@geniusjournals.org

Editor: [Henry Mattnews](#)

Professor, Writtle University College, UK

admin@geniusjournals.org

Editor: [Jacques Bulchand-Gidumal](#)

**Associate Professor of Digital World. TIDES. University of
Las Palmas**

admin@geniusjournals.org

Editor: [Milen Filipov](#)

**Assistant Professor of Public Relations, KIMEP University,
Republic of Kazakhstan**

admin@geniusjournals.org

Editor: Rosa M. Batista Canino

**Vice rectorado de Empresa, Emprendimiento y Empleo,
ULPGC**

rbatista@dede.ulpgc.es

Editor: [Farhod Ahrorov](#)

**Professor, Samarkand Veterinary Medicine Institute,
Uzbekistan**

admin@geniusjournals.org

Editor: [Nooraini Youp](#)

Open University Malaysia, Director Taiping Learning Center,

Doctor of Philosophy in Management

nooraini_youp@oum.edu.my

Editor: [Hadion Wijoyo](#)

***Associate Professor, High School Informatics, and Computer
Management Dharmapala Riau, Indonesia***

hadion.wijoyo@lecturer.stmikdharmapalariau.ac.id

Associate Professor, University of Molise

fradivi@unimol.it

Editor: [Makhabbat Ramazanova](#)

***[Assistant Professor at Universidade Portucalense \(UPT\), PhD
in Tourism](#)***

admin@geniusjournals.org

Editor: [Dr.M. Ihsan Dacholfany, M.Ed](#)

***[Asist.Prof, Managemen Education and Islamic Education,
Ahmad Yani Street, No.162, Rt: 34.Rw: 16. Iring Mulyo Metro
City, Lampung Indonesia](#)***

Email: mihsandc@ummetro.ac.id

Editor: Prof. [Dr. VASA, László](#)

[Széchenyi István University, Hungary](#)

admin@geniusjournals.org

№	TABLE OF CONTENTS	
1	MUSTAQILLIK DAVRIDA INSON ONGI VA QALBI UCHUN KURASHLAR Matupayev Sherzod Mammatsoliyevich	6
2	ОСНОВАНИЯ ПОВЫШЕНИЯ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА РЕЦИДИВ ПРЕСТУПЛЕНИЙ Курбанов Шерзод Мураткобилович	11
3	„ONA YURTIM – O‘ZBEKISTONIM” Jo‘rayeva Malohat Odiljon qizi	20
4	TELEKOMMUNIKATSIYA TIZIMIDA MOLIYAVIY HISOBOTLARNI YURITIISH VA AMALDAGI HOLAT TAHLILI Хусанов Улуғбек Нишонович	23
5	ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ ГЛОБАЛЬНОГО ЯЗЫКА В МИРЕ. АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК Рустамова Зарина Рустамовна	29
6	YAKKA TARTIBDAGI TADBIRKORLIKNI SOLIQA TORTISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARINI VA UNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI Axmedov Timur Robbim o‘g‘li	34
7	THE ARTIST THAT OUR PEOPLE LOVE KHursanoy TILLANAZAROVA	39
8	«TA’LIMNING SERMAHSUL QIRRALARI» Axmedov Nabijon Aman o'g'li	42
9	РОЛЬ МАЛЫХ ГОРОДОВ В РАЗМЕЩЕНИИ НАСЕЛЕНИЯ. Есиргапов Фарходжон Бобирович	46
10	DZYUDOSHILARINING MASHG‘ULOT JARAYONLARIDA TEXNIK TAYYORGARLIGINI OSHIRISH Djumanov Bakhitjan Muxtarovich, Bo‘riyev Zafar Raximovich , Melimuratov Azizbek Xolmurod o‘g‘li	52
11	KURASHCHILARNI MASHG‘ULOT JARAYONIDA TEXNIK MAHORATNI OSHIRISH Djumanov Bakhitjan Muxtarovich, Anarbayerev Malik axmedovich , Melimuratov Azizbek Xolmurod o‘g‘li	58
12	KURASH MASHG‘ULOTLARINI TASHKILLASHTIRISHDAGI MUAMMOLAR Djumanov Bakhitjan Muxtarovich, Anarbayerev Malik Axmedovich , Abdikulov Jandos Nurjon o‘gli	64
13	KURASHCHILARINI MASHG‘ULOT JARAYONLARINI TASHKILLASHTIRISH Tursunov Shuhrat Sabitjanovich, Tashnazarov Djasur Yuldashevich, Nigmatov Ibrohim Mahmud o‘g‘li	69

14	KURASHCHILARINING TAKTİK TAYYORGARLIGI TAKOMILLASHTIRISH Abdikulov Jandos Nurjuanovich, Melimuratov azizbek Xolmurod o'g'li , Nigmatov Ibrohim Mahmud o'g'li	74
15	“ELEKTROTEKNIKA VA ELEKTRONIKA” FANINI O‘QITISHDA TALABALAR MUSTAQIL FIKRLASHLARINI SHAKLLANTIRISH MANBALARI. Jo'rayev Mirjalol Qahramonovich., Nizomov Nozimjon Zafar o'g'li	79
16	ЭЛЕКТРОН ТИЖОРАТ ФАОЛИЯТИНИ СОЛИҚҚА ТОРТИШ МЕХАНИЗМИ Сабурова Мафтуна Ибодулла қизи	86
17	O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI TA‘LIM TIZIMI VA UNING TARIXIY, HUQUQIY ASOSLARI Jiyanova Shohidaxon Mahsumovna	91
18	HUQUQSHSHUNOS PEDAGOGNING KASB ETİKASI Usmonova Odina Habibovna	97
19	ТРЕБОВАНИЯ К ТЕКСТУ ЮРИДИЧЕСКИХ ДОКУМЕНТОВ Абдуллаева Муяссархан Салахиддиновна	102
20	МАКРОИҚТИСОДИЙ БАҲАҚАРОРЛИКНИ МУСТАҲКАМЛАШДА СОЛИҚ МАЪМУРИЯТЧИЛИГИНИ САМАРАЛИ ТАШКИЛ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ Ҳайдаров Соҳибхон Ҳорун ўғли, Махмудов Худоевхон Жамол ўғли	108
21	РОЛЬ РЕЧЕВОЙ ГРАМОТНОСТИ В СОЗДАНИИ ДЕЛОВЫХ ДОКУМЕНТОВ Камолова Шахло Тиркашевна	112
22	TARJIMASHUNOSLIKNING PRAGMATİK JIHATLARI DUBLAJ VA EKRANDAN TASHQARI TARJIMA HAQIDA Xaydarova Umida Tursunboyevna	117
23	FILM TARJIMASINING PARADIGMATİK JIHATLARI (DUBLYAJ VA EKRANDAN TARJIMA) Xaydarova Umida Tursunboyevna	121
24	18 YOSHGACHA BO‘LGAN BOLALARDA MIYA FAOLIYATI SUSTLIGI SABABLARI Usmonov Saidjon Abdusubxon o'g'li, Rahimova Mubinoxon Rustamjon qizi	124
25	TASHKILOTDA KATTA HAJMDAGI MA'LUMOTLARNI SAQLASHDA AXBOROT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH Tursunov Mahmudjon Mengaliyevich, Abidov Abdujabor Abdulhamidovich	134
26	EPIFIT MIKROORGANIZMLAR HAQIDA UMUMIY MA'LUMOTLAR VA OLIV BORILGAN TAJRIBALAR Davronov Qaxramon Davronovich, Mirzayeva Zubayda Ashurovna, Sattarov Abdumurod Sattarovich	140
27	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA O‘YIN FAOLIYATINING XUSUSIYATLARI	146

	Samariddinova Mahfuza	
28	TOG'-KON VA GEOLOGIYA MUHANDISLIGI.KON SANOATI, QAZILMA ISHLARI. Abrayev G'ayrat Ismoil o'g'li, Boyxonov Aslbek Nurmamat o'g'li, Mixliyev Jo'rabek Musurmon o'g'li	151
29	QATLAMLARNI QIYA STVOLLAR ORQALI SHTOLNYALARGA ARATISH ORQALI TOPPISH Bo'riyev Ilyos Muhiddin o'g'li, Abdusattorov Shoxmuhammad Abduxoshim o'g'li, Madibraimov Xolmamat Nimatullo o'g'li	157
30	ЛЕКАРСТВЕННОЕ РАСТЕНИЕ – ЖЕНЬШЕНЬ. Кобилова Дилноза Зариповна , Базарова Жамила Алижоновна	164
31	FACTORS OF IMPROVING CREATIVE ACTIVITY OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING THE GERMAN LANGUAGE Shamsiddinov Daniyori,Yakhoyeva Gulnora Bakhtiyorovna	167
32	MONEY: INFLATION, ITS ECONOMIC MODELING Hamroyev Khurshid Hamzayevich, Mirzayeva Mavlyuda Narmuratovna	172
33	THE EFFECT OF MORAL-AESTHETIC EDUCATION IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES OF STUDENTS OF TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS Umida Mamurjanovna Bazarova, Tullaeva Gulmira Sobirovna	176
34	TCP/IP STEKIDA MA'LUMOT PAKETLARNI UZATISH TAMOYILLARI VA ULARNING TAHLILI Xamdamov Utkir Rahmatullayevich, Boymirzayev Abbos Shavkatjon o'g'li	184
35	MEHMONXONA MOLIYAVIY BOSHQARUVINING RIVOJLANTIRISH OMILLARI Nazarova Mushtariy Axadjon qizi	197
36	TARIX FANINI O'QITISHDA XALQARO YANGI METODIK USULLAR Djanikulov Xurshid Abdumajidovich	202
37	ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ЗАМОНАВИЙ РИВОЖЛАНИШ ШАРОИТИДА ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАРДАН ОЛИНАДИГАН ДАРОМАД СОЛИҒИНИ ҲИСОБЛАШ МУАММОЛАРИ Умаров Достон Умар ўғли	210
38	ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА АКЦИЗ СОЛИҒИДАГИ МУАММОЛАРИ ВА УЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ Abdurashidov Abdusamad Abdurahmonovich	216

MUSTAQILLIK DAVRIDA INSON ONGI VA QALBI UCHUN KURASHLAR

Matupayev Sherzod Mammatsoliyevich

Annotatsiya: Sobiq tuzumdan yangi davrga o'tish davrida g'oyaviy bo'shliqni to'ldirishga urungan soxta oqimlar va kuchlarning maqsadi yo'lidagi harakatlari hamda Mustaqil O'zbekistonning o'z istiqlool yo'li, milliy g'oyasi haqida bayon etiladi.

Kalit so'zlar: irqchilik, ratsizm, terrorizm, globallashuv, buzg'unchi g'oya, xizbu-taxrir, vahhobiylilik, ekstremizm, bozor iqtisodiyoti, shok terapiyasi, mustaqillik, sobiq tizim, milliy meros.

Kirish

Bugungi kunda rivojlangan davlatlarning mafkurasi umuminsoniy qadriyatlar va demokratik tamoyillarga asoslangan ezgu g'oyalar, umuminsoniy manfaatlar bashariyatning asriy orzusi bo'lgan yorug' kelajak uchun xizmat qiladi. Lekin hozirgi vaqtda dunyoning mafkuraviy manzarasida turli vositalar orqali o'z ta'sir doirasini kengaytirishga intilayotgan tajovuzkor kuchlar bor bo'lib, ular neofashizm, irqchilik, diniy ekstremizm kabi kuchlar va oqimlardir. Bunday g'ayriinsoniy, buzg'unchi g'oyalar xalqlar boshiga so'zsiz kulfat keltirib, insoniyatning tinchligi, osoyishtaligini buzib, odamlar boshiga turli balolar yog'dirmoqda. "Globallashuv jarayoni kuchli sur'atlar bilan o'sib kelmoqda. Bundan esa hech bir davlar chetda turolmaydi. Bugungi kunda zamonaviy axborot manbayi shu qadar tig'iz, shu qadar tezkorki, endi ilgarigidek, ha, bu voqea bizdan juda olisda yuz beribdi, uning bizga aloqasi yo'q, deb beparvo qarab bo'lmaydi. Ana shunday kayfiyatga berilgan xalq yoki millat taraqqiyotdan yuz yillar orqada qolib ketishi hech gap emas. Ta'bir joiz bo'lsa shuni aytish kerakki, bugungi zamonda mafkura poligonlari yadro

poligonlaridan ham ko‘proq kuchga ega”¹.

Butun yer yuzi odamzod uchun yagona makondir. Ammo tarixan ma‘lumki muayyan hududni bosib olish uchun son-sanoqsiz urushlar bo‘lgani ma‘lum va bu jarayonda qurollar ham takomillasha borgan. XX asrgacha urushlar asosan bir davlat ichida, ikki davlat orasida, nari borsa bir mintaqada bo‘lardi. Bu jarayonlarda fashizm avj oldi va keng tarqala bordi. Taraqqiyotga nisbatan xavf-xatarlardan biri aynan fashizmdir. Unda irqchilik, millatchilik kabi illatlar hukm suradi. Bunda insonlarning tenglik, erkinlik, demokratiyaga zidlikni ko‘rish mumkin.

Irqchilik “Ratsizm” (rasa - irq) so‘zidan kelib chiqqan. XVII asrdan boshlab Yevropada “insoniyat naslini” turli irqiy guruhlariga, jumladan ”oq”, “qora”, va “sariq” irqqa ajratish uchun qo‘llanila boshlangan.

Jamiyatda siyosiy tuzum bir davrdan ikkinchi davrga o‘tganida o‘sha yerda g‘oyaviy bo‘shliq vujudga keladi. Bu davrda turli mafkuralar bu hududda o‘z ta‘sir doirasini o‘tkazishga urinadilar. 1990-yillarda O‘zbekistonda aynan mana shu bo‘shliq vujudga keldi. Uning xususiyatlari quyidagicha:

1. Bolshevistik - kommunistik mafkura batamom tanazzulga yuz tutdi. Uning o‘rni bo‘shab qoldi.
2. O‘zbekiston mustaqil davlat sifatida qaror topgan bo‘lsa-da, uning mafkurasi hali to‘la-to‘kis shakillanmagan edi.
3. G‘oyaviy bo‘shliq bo‘lgan joyda muqarrar tarzda boshqa yot va begona mafkuralar xuruji boshlandi.
4. Mustaqil mafkuramiz tinch-osoyishta yashayotgan bir paytda Afg‘oniston va boshqa yaqin hududlardagi beqaror vaziyatdan foydalangan ba‘zi ekstremistik kuchlar, terrorchi to‘dalar o‘z jinoiy maqsadlarni amalga oshirishga, Markaziy Osiyo mintaqasini mafkuraviy kurashlar maydoniga aylantirishga uruna boshlagan edi.

Vahhobiylilik, Hizbut-tahrir (Hizbut-tahrir al-islomiy), Akromiylilik, Adolat

¹ Karimov. I.A “Yuksak ma‘naviyat - yengilmas kuch”. Toshkent. “Ma‘naviyat” 2008-yil 112-113-betlar.

uyushmasi, Islom lashkarlari, Tavba kabi turli zararli g'oyalarga asoslangan kuch va oqimlar mamlakatimiz tinchligiga tahdid sola boshladi. Ular dinni niqob qilib oldilar. Vahhobiylar inson ongini zaharlash va o'zining qabix maqsadini amalga oshirish uchun yoshlardan va o'z xatti-harakatlari natijalarini anglay olmaydigan shaxslar va olib borilayotgan siyosatdan norozi bo'lganlarni o'zlariga og'dirib olishgan. "Masalan, Vahhobiylik g'oyalariga XVII asr 40-yillarida Arabiston yarim orolida Muhammad ibn Abdul-Vahhob asos solgan. "Vahhobiylik islom g'oyalariga siyosiy tus berib, din nomidan ish yuritib go'yoki islomni payg'ambar davriga davridagi "asl holatiga qaytarish", ya'ni uni tozalash, barcha musulmonlarni islomning yashil bayrog'I ostida birlashtirish kabi g'oyalarni ilgari suradi"². Dastlab, joylardagi masjidning imom-xatibligi uchun, keyinchalik esa mamlakat diniy idorasining nufuzli lavozimlari uchun kurashdi, islom siyosiy partiyasini tuzishga harakat qildi. "Asta-sekin O'zbekistonni islom respublikasi deb deb e'lon qilish, mintaqamizda xalifalikni tiklash rejasini amalga oshirmoqchi bo'ldilar"³.

"Xizbut-tahrir al-islomiy ham sobiq mafkura tanazzulga yuz tuta boshlaganidan boshlab, g'oyaviy bo'shliq sharoitida muayyan kishilar ongi, dunyoqarashiga ta'sir o'tkaza boshladi. Tashkilot asoschisi Taquyiddin Nabahoniy bo'lgan. 30 dan ziyod davlatda faoliyat yuritayotgan bu harakat ham xalifalikni tiklash, bugungi dunyoda dunyoviy davlatlarni yo'q qilish, demokratiya prinsiplarini rad etish, qonun ustuvorligi o'rniga shariat aqidalarini joriy etish, saylov tizimini inkor qilishdan iborat. 90-yillarning boshida O'zbekistonga go'yo g'oyaviy bo'shliqni to'ldirish uchun harakat boshladi. Maqsadi esa o'zining mafkuraviy jihatdan uzoqni ko'zlash, odamlar ongi va qalbini zabt etish edi"⁴. Ular avvalo dunyoqarashi hali to'la shakillanmagan, sodda yoshlarga islom dini, uning ibodat amallari, Qur'oni Karimni o'rgatish, turli diniy manbalardan saboq berish bahonasida o'z harakatlarini o'tkazishga harakat qilishgan. "Odatda 3-4 kun islomni

² Milliy istiqlol goyasi: asosiy tushincha va tamoyillar. Toshkent. "Yangi asr avlodi" 2001-yil. 105-bet.

³ O'sha joyda 106-bet.

⁴ Milliy istiqlol goyasi: asosiy tushincha va tamoyillar. Toshkent. "Yangi asr avlodi" 2001-yil 106-bet.

o'rgatib, keyin asl maqsadiga o'tishgan. Ularning "Al-Vay", "Ong" jurnallari "Islom nizomi", "Xalifalik", "Demokratiya - kufr nizomi", "Sabr" kabi kitob va risolalari bor"⁵. Bu oqim o'zlari diniy ta'lim bergan yoshlarga vaqti kelib terrorchilik harakatlari uchun ham tayyorlab borganlar. Qo'poruvchi lik harakatlarini oib borishgan. Masalan, 2000-yilda Sirdaryo, Uzun, Bo'stonliq tumanlarida qurolli xurujlar qilgan. Aslida esa bu kabi terrorchi tashkilotlar piramida shaklida shakllantirilgan bo'lib, har bir pog'ona o'zidan yuqori turuvchi guruhni bilmaydilar. "Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov "Olimlar, mutaxassislar, keng jamoatchilik, el-yurtimiz vakillari bilan birgalikda o'ylab erkin bozor munosabatlariga asoslangan huquqiy davlat, demokratik jamiyat barpo etishda tarqqiy etgan davlatlarning o'zini oqlagan ilg'or tajribalarini chuqur o'rganib ish olib bordi. Shuningdek, "Inson qalbiga yo'l ta'lim-tarbiyadan boshlanadi. Qachonki bu haqda gap ketsa, ajdodlarimiz qoldirgan bebaho merosni eslash bilan birga, otalarimiz qatori biz uchun eng yaqin bo'lgan yagona bir buyuk zot o'qituvchi va murabbiylarning olijanob mehnatini hurmat bilan tilga olamiz"⁶. "Insonlarning bu jamiyatda yashashdan maqsadi – farovon turmush kechirishdan iborat. Vatanimizdan yetishib chiqqan qomusiy allomalar Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy singari ulug' mutafakkirlar jamiyatning paydo bo'lishi, mohiyati va istiqbollari to'g'risida ilg'or ilmiy qarashlarni ilgari surganlar"⁷.

Xulosa. Bugungi kunda tili, dini, e'tiqodidan qat'i nazar, har qaysi insonning erkin bo'lib yashashiga qarshi qaratilgan, uning aynan ruhiy dunyosini izdan chiqarish maqsadini ko'zda tutadigan mafk uraviy, g'oyaviy va informatsion xurujlar o'z maqsadlariga erishish uchun har qanday usullardan, odamlarning ma'naviy-ruhiy hissiyotlari, milliy tuyg'ulari, har qanday jamiyatda mavjud ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy muammolardan, shuningdek, zamonaviy texnologiya,

⁵ Milliy istiqloq goyasi: asosiy tushincha va tamoyillar. Toshkent. "Yangi asr avlodi" 2001-yil 106-bet.

⁶ Karimov I.A "Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch". Toshkent. "Ma'naviyat" 2008-yil. 130-bet.

⁷ V. QO'CHQOROV, O. MAHMUDOV, Z. ZAMONOV "MA'NAVIYAT ASOSLARI". Toshkent «Yangi yo'l poligraf servis» 2017-yil. 24-bet.

telekommunikatsiya, OAV, Internetdan ustalik, g'irromlik, noxolislik bilan foydalanishga harakat qiladi. Ma'naviyatga qarshi qaratilgan har qanday tajovuz, tahdid o'z-o'zidan mamlakat xavfsizligi, uning milliy manfaatlari, jismonan va ma'nan sog'lom avlod kelajagini ta'minlash yo'lidagi jiddiy xatarlardan biriga aylanishi va oxir-oqibatda jamiyatni inqirozga olib kelishi mumkin.

ОСНОВАНИЯ ПОВЫШЕНИЯ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА РЕЦИДИВ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Курбанов Шерзод Муратқобилович,
соискатель Университета общественной
безопасности Республики Узбекистан

Одной из наиболее сложных и дискуссионных проблем, связанных с ответственностью лиц, совершающих рецидив преступлений, является вопрос об основаниях их уголовной ответственности. Чтобы ответить на него, следует, *во-первых*, определиться с общими основаниями ответственности за совершение преступления, *во-вторых*, выяснить основания установления повышенной уголовной ответственности при совершении нескольких преступлений.

Если говорить об общих основаниях уголовной ответственности рецидивистов, то они, на наш взгляд, не могут чем-либо отличаться у рецидивистов и лиц, совершивших одно или даже несколько преступлений. В этом отношении профессор Рустамбаев М.Х. считает, что «понятие основано на рецидиве преступлений как явлении, а не на рецидивисте, как субъекте, что соответствует принципу равенства граждан перед законом (ст.5)»⁸. Ведь в соответствии с принципом справедливости: «Никто не может нести уголовную ответственность дважды за одно и то же преступление» (ч. 2 ст. 8 УК РУз), а основанием такой ответственности согласно принципа неотвратимости: «Каждое лицо, в деянии которого установлено наличие состава преступления, должно подлежать ответственности» (ст. 10 УК РУз).

Более спорным является вопрос о том, каковы основания повышенной

⁸ Рустамбаев М.Х. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Узбекистан. Общая часть. – С. 305.

уголовной ответственности за рецидив преступлений. По этому поводу споры специалистов не прекращаются и поныне. Так, П.Ф. Гришанин считал, что если осужденный не исправился, намерен вновь совершать преступления, то удержать его от этого способна лишь угроза более строгим наказанием, чем-то, которое угрожало ему до осуждения. Повысить эффективность уголовного закона можно путем усиления в нем уголовной ответственности рецидивистов⁹. Аналогичную позицию по обсуждаемому вопросу занимал В.Д. Филимонов¹⁰. Позиция Н.С. Таганцева по этому вопросу заключалась в том, что основанием повышенной уголовной ответственности рецидивиста является наличие у него «устойчивой злой воли» на совершение нового преступления¹¹.

Судимость – это «шлейф» предыдущего преступления, за которое лицо уже было осуждено и, как правило, отбыло наказание (большинство новых преступлений совершается после отбытия или освобождения от наказания). Представляется, что применительно к этим нормам принцип справедливости (ч. 2 ст. 8 УК РУз) нарушается, хотя выполняется требование ч. 1 ст. 8 УК РУз в плане учета личности виновного для вынесения справедливого наказания.

Повышенная общественная опасность личности судимого лица и, в частности, рецидивиста, имеет уголовно-правовую оценку только в связи с совершением данным лицом деяния, содержащего все признаки состава преступления, и должна влиять только на вид и размер наказания, предусмотренного санкцией статьи Особенной части УК РУз за совершение данного преступления. Рецидив в соответствии с ч. 1 ст. 56 УК РУз является отягчающим обстоятельством, и не должен влиять на квалификацию

⁹ См.: Гришанин П.Ф. Общественная опасность личности отдельных категорий преступников. - М.: Академия управления МВД, 1983. - С. 37.

¹⁰ См.: Филимонов В.Д. Общественная опасность личности отдельных категорий преступников. – Томск: СГУ, 1973. - С. 42.

¹¹ См.: Таганцев Н.С. О повторении преступлений. - СПб., 1867. - С. 32.

преступления¹².

В связи с этим следует заметить, что ученые-правоведы, в разное время обращавшиеся к данной проблеме, высказывали различные доводы в пользу установления повышенной уголовной ответственности рецидивистов из-за присущей их личности повышенной общественной опасности. Так, С.П. Бузынова определяла общественную опасность личности преступника как «антисоциальную ориентацию личности, выразившуюся в совершенном преступлении. Она выступает в качестве главной определяющей черты личности преступника на момент совершения им преступления и складывается из общественной опасности совершенного преступления и совокупности антисоциальных свойств и качеств лица, проявляющихся в прежнем его поведении, поступках до совершения преступления»¹³.

А.Б. Сахаров и В.Д. Филимонов полагали, что общественная опасность личности преступника «представляет собой сравнительно устойчивую угрозу совершения лицом преступления»¹⁴. Б.В. Волженкин говорил об общественной опасности личности как о наличии «антисоциальных качеств»¹⁵.

Наиболее развернутое определение антисоциальной установки личности дано П.С. Дагелем, который определяет ее следующим образом: «Под антисоциальной установкой личности следует понимать наличие в ее сознании антиобщественных взглядов, принципов и привычек и готовность действовать в соответствии с ними»¹⁶. Готовность действовать, на наш взгляд, должна занять первое место, так как именно в ней и заключается квинтэссенция

¹² Такая позиция была закреплена еще в постановлении Пленума Верховного суда Республики Узбекистан № 16 от 19 июля 1996 года «О практике назначения мер уголовного наказания» //Сборник постановлений Пленума Верховного суда Республики Узбекистан.

¹³ Бузынова С.П. Множественность преступлений. - М.: Юридическая литература, 1989. - С. 28.

¹⁴ Сахаров А.Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР. - М.: Юридическая литература, 1961. - С. 169; Филимонов В.Д. Общественная опасность личности преступника. Томск: СГУ, 1970. - С. 34.

¹⁵ См.: Волженкин Б.В. Общественная опасность личности как криминологическая и уголовно-правовая категория. Теоретические проблемы учения о личности преступника. - М.: Юридическая литература, 1979. - С. 74.

¹⁶ Дагель П.С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве. - Владивосток: ДВГУ, 1970. - С. 28.

антиобщественной установки, хотя она (готовность действовать) и является производной от взглядов, принципов, привычек, которые сами по себе не могут быть признаны социально опасными.

Готовность не к любому действию может интересовать нас с позиции изучения социальной опасности, а только готовность к социально значимому действию, которое являлось бы вредным для общества.

В ряде работ, посвященных проблеме общественной опасности преступления и личности преступника, не отрицается «связь между опасностью преступления и опасностью личности преступника...», но в то же время ставится под сомнение право на существование понятия «опасность личности преступника»¹⁷. Свое реальное выражение общественная опасность личности находит в конкретном поведении: пьянстве, наркомании, совершении дисциплинарных или административных проступков, совершении в прошлом преступления и др.¹⁸.

Если общественная опасность личности нашла свое выражение в совершении преступления, появляется личность преступника. Совершение преступления есть единственный критерий, на основе которого проводится разграничение между понятиями «личность» и «личность преступника». Поэтому в определенной мере понятие «личность преступника» является условным, но оно позволяет выделить определенную группу людей, обладающих общим признаком. После совершения преступления личность остается та же. Она получает лишь дополнительный характеризующий ее признак – совершение преступления.

Из позиций авторов учебников по Криминологии, норм, регулирующих рассматриваемую проблему и постановлений Пленума Верховного суда

¹⁷ См.: Яковлев А.М. О понятии «опасность личности преступника» // Проблемы совершенствования уголовного законодательства. - М.: МВШ МВД, 1984. - С. 56; Гришанин П.Ф. Ответственность преступников-рецидивистов по советскому уголовному праву: Учебное пособие. - М.: МВШ МВД, 1974. - С. 16.

¹⁸ Ёразалиев М.Қ. Историческое развитие алкоголизма и наркомании как один из факторов преступности //Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. - Москва, 2015. - С.179-182.

Республики Узбекистан можно сделать вывод о том, что нельзя раскрыть сущность совершенного преступления, не анализируя личности того, кто его совершил. Цель уголовного наказания и задачи, стоящие перед правоохранительными органами в том, чтобы достигнуть такого состояния личности, при котором снижалась бы, а в идеале – исключалась готовность совершить новое преступление.

Рассматривая основной критерий общественной опасности личности рецидивиста, необходимо учитывать фактические особенности всех преступлений, за которые было осуждено то или иное лицо. Важно, чтобы они были умышленными и судимости за них не были погашены или сняты. Это позволяет оценить общественную опасность его личности в развитии, что делает судебную оценку личности виновного более точной. Количество судимостей, количество совершенных виновным умышленных преступлений, характер и степень их общественной опасности выступают как важнейшие показатели общественной опасности личности рецидивиста¹⁹.

Низменные мотивы (ревность, месть, заранее обдуманый характер умысла, злобность, разнузданность виновного, проявляющаяся в неоднократном совершении преступлений и т.п.) значительно повышают опасность преступлений и крайне отрицательно характеризуют личность рецидивиста.

Вопрос о признании рецидивным преступления, совершенного в соучастии, должен решаться строго индивидуально. В этом случае особое значение приобретает оценка степени и характера участия в преступлениях, совершенных группой лиц²⁰. Необходимо также иметь в виду и то обстоятельство, что общественная опасность личности может быть и

¹⁹ См.: Мирзаев А. Жазонинг муқаррарлиги //Тафаккур. – Тошкент, 2002. - №4. – С. 81-82.

²⁰ См.: Рустамбаев А.М. Вопросы соучастия при групповом сексуальном насилии //Магистратларнинг илмий мақолалар тўплами. – Т.: ТДЮИ, 2004. - № 7. – С. 143-152.

различных степеней, т.е. «у одних людей антисоциальные взгляды и установки оказываются глубже, сильнее, устойчивее, у других – слабее, поверхностнее. А это, естественно, во многом определяет поведение человека»²¹.

Сделаем некоторые выводы из вышесказанного. Представляется более верной концепция, предложенная В.Д. Филимоновым, что общественная опасность деяния и общественная опасность личности существуют достаточно отдельно, но говорить о возможности полного разрыва между общественной опасностью лица и общественной опасностью деяния нет никаких оснований²².

Эти две составляющие подчиняются диалектическому принципу единства и борьбы противоположностей, которые взаимодействуют друг с другом и взаимно влияют друг на друга. Общественная опасность деяния и общественная опасность личности связаны между собой такими внутрипроникающими нитями, что разрывать их представляется так же абсурдно, как, например, Общую и Особенную часть УК РУз.

Следует задаться вопросом справедливо ли на основании обладания рецидивистами повышенной общественной опасности личности за совершение ими преступления, тождественного совершенным лицами, осужденными впервые, повышение уголовной ответственности и, как следствие, наказания?

Мы придерживаемся мнения, что при равной тяжести преступлений, совершенных впервые осужденным и рецидивистом, последний должен нести более строгую уголовную ответственность. Если ранее осужденный не исправился, намерен вновь совершать преступление, то удержать его от этого способна лишь угроза наказанием более строгим, нежели то, которое угрожает впервые осужденному.

²¹ См.: Сахаров А.Б. Указ. соч. - С. 162.

²² Филимонов В.Д. Указ соч. - С. 44.

Рассматривая повторность совершенного преступления рецидивистом профессор Рустамбаев М.Х. справедливо считает: «Совершение повторного умышленного преступления после осуждения свидетельствует о том, что лицо не встало на путь исправления, несмотря на уже оказанное на него предупредительно-воспитательное воздействие. Поэтому такое преступление обуславливает более строгую реакцию со стороны общества и государства, необходимость применить дополнительные меры уголовной ответственности и наказания к рецидивистам»²³.

В соответствии с действующим законодательством правовыми основаниями повышенной уголовной ответственности рецидивиста являются соответствующие нормы Уголовного кодекса Республики Узбекистан, позволяющие рассматривать рецидив преступлений в качестве отягчающего квалифицирующего обстоятельства, а также назначать виновным более строгие виды наказаний.

В интересах предупреждения возможного рецидива преступлений уголовный закон должен содержать четкие положения о повышенной уголовной ответственности рецидивистов. Правовая пропаганда такого законодательства может удержать хотя бы часть судимых, но не исправившихся лиц от рецидива преступлений. В то же время, суд должен назначать рецидивисту не только особый, повышенный размер наказания, как правило, срок лишения свободы, но и выбирать более строгий режим содержания в учреждениях по исполнению наказания, учитывая при этом положения ст. 50 УК РУз.

Таким образом, повторное совершение преступления лицом, ранее судимым за противоправное деяние, является особым криминологическим и социальным явлением. Выделяют его, в первую очередь, потому, что именно оно несет повышенную опасность для общества и государства, и

²³ Рустамбаев М.Х. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Узбекистан. Общая часть. – С. 306.

предопределяется устойчивым нежеланием лица жить по закону и соблюдать этические и другие нормы поведения. Одно это обстоятельство уже оправдывает выделение в Кодексе из всех видов повторности именно рецидив преступлений.

1. Из-за существенных расхождений среди ученых-правоведов к такому социальному явлению, как рецидив преступления до настоящего времени не сложилось единого мнения о нем, поэтому ученые разных наук различают легальный, криминологический, пенитенциарный рецидив.

2. Автор считает справедливым вывод о том, что основанием уголовной ответственности рецидивиста является совершение деяния, содержащего все признаки состава преступления.

3. Предлагается возраст, указанный в ч. 6 ст. 34 УК РУз (до 18 лет), привести в соответствие с возрастом, указанным в ч. 1 ст. 17 УК РУз, т.е. до 16 лет.

4. Признаки рецидива, усматриваемые в его деянии, на квалификацию преступления не влияют, а имеют значение только для назначения более строгого вида и размера наказания.

5. Квалификация судом рецидива преступлений влечет ряд правовых последствий по УК РУз.

6. Правовым основанием повышенной уголовной ответственности рецидивиста является наличие в уголовном законе норм, позволяющих рассматривать рецидив преступлений в качестве отягчающего обстоятельства, а также назначать виновным более строгие виды наказаний.

7. В определенной мере уголовно-правовое понятие «личность преступника» является условным, однако оно позволяет выделить определенную группу людей, обладающих общим признаком.

8. Учитывая различия в предмете и методе правового регулирования, криминологическое понятие рецидива существенно отличается от уголовно-правового. Анализ понятия криминологического рецидива, разработанные

различными учеными-криминологами позволили предложить авторское определение, под которым следует понимать: любую повторную преступную деятельность, осуществляемую лицом, достигшим возраста уголовной ответственности.

9. Социальным основанием повышенной уголовной ответственности рецидивиста является длительное осознание рецидивистом общественной опасности своих деяний, устойчивое желание их совершения, предвидение им, при этом, наступления общественно опасных последствий и, несмотря на государственное порицание, продолжение преступной деятельности.

10. Принимая во внимание обоснованную реальную угрозу рецидивной преступности на общественную безопасность, необходимо разработать Закон Республики Узбекистан «О предупреждении рецидивной преступности». В этих целях предложены конкретные разделы с основными его положениями.

„ONA YURTIM – O‘ZBEKISTONIM”

Termiz davlat pedagogika instituti

Filologiya fakulteti O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi

2-bosqich 206-guruh talabasi

Jo‘rayeva Malohat Odiljon qizi

Anotatsiya: Ushbu maqolada mustaqil O‘zbekiston, jannatmakon yurtimizda yaratilayotgan sharoitlar va ulardan to‘g‘ri foydalanish, shu mustaqil yurtga munosib farzand bo‘lish kerakligi haqida fikrlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, baxt, quvonch, kindik qonimiz, vatan, kelajak, ona yurt, quyosh, ko‘z qorachig‘I, xalq me‘rosi.

Vatan – bu kindik qonimiz to‘kilgan muqaddas tuproq, mo‘jizali maskanlari bilan qalbimizni ich-ichiga kirib brogan, yuraklarimizga jo bo‘lgan, har qarich yerini ko‘zga to‘tiyo aylasa arziydigan gavhardir. Ona vatanimiz misli qimmatli Ko‘hinur olmosi kabi Vatan ichida yashaguvchi bizdek farzandlar, kelajak avlod uchun qimmatli va qadrlidir.

Bulbul ham o‘z tikanzorida yayrab sayraganidek, har qaysi inson ham o‘z tug‘ilib o‘sgan yurtida yayrab, rohatlanib yashaydi. Vatan inson uchun eng ulug‘ dargoh hisoblanadi. Bizning bobolarimiz ham Vatanni ko‘z qorachig‘idek asrab-avaylab, kerak bo‘lsa, o‘z yurti uchun jonidan ham kechganlar.

Demak, bu yurt uchun har bir farzand jon kuydirmog‘i, kelajagi uchun oz bo‘lsa-da nafi tegadigan inson bo‘lib ulg‘aymog‘i darkor. Bu yurtning suvidan tortib bitta giyohiga qadar qadrlab, uni avaylashimiz kerak. Ona Vatanning qadriga faqat bir soniya bo‘lsa ham musofir bo‘lgan inson yetadi. Vatan tafti aynan shu hissiyotni bosuvchi mehrga chambarchas bog‘liqdir. Ona kabi mehribon, ota kabi kuch-qudratni faqatgina Vatan bera oladi.

Har bir kishi uchun Vatan yagona va takrorlanmas mo‘jiza.

Zaminimizning yagonaligi va betakrorligini asrash uchun barchamiz bir yoqadan bosh chiqarmog'imiz lozim. Vatanga muhabbat tuyg'usi bo'lmaganda edi, yurtlar vayron va zamin talo-taroj bo'lgan bo'lar edi. Ammo, vayronagarchilik shohidi bo'layotgan yurtlarni eshitasiz-u beixtiyor „Bizga, Vatanimizga ko'z tegmasin“-deya duo ham qilishga shoshilamiz. Bu zamin ne-ne yovlarga qarshi kurashgan, shahid bo'lib kelgan ota-bobolar ruhi oldida qarz dordir.

„Vatan qadrini – vatangado musofir biladi“-deydi dono xalqimiz. Bobokolonimiz buyuk imperiya asoschisi Zahiriddin Muhammad Bobur ham aynan shu tuyg'u azobida to o'gunga qadar yo'ldosh bo'ldi. O'z asarida ham o'z yurti qovuni hidini olish uchun ming azob chekkani to'g'risida to'xtalib o'tgan edi. Vatan qonimizga, ruhimizga, jonimizga qadalgan ezguliklar majmui, qalbimiz tub-tubiga jo bo'lgan shukronalik tuyg'usidir. Vatan bu bizning go'zal bo'stonimiz – jannatmakon O'zbekiston. Vatan tuyg'usi – bu shu aziz yurtimizni o'zining halol peshona teri bilan obod etgan ajdodlarimizni, bobokolonlarimizni eslamoq demakdir. Vatan tuyg'usi – bu o'z aqli, idroki bilan jahon taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan vatandosh buyuk allomalarimiz, mutafakkirlarimiz, hadis va tasavvuf ilmining sultonlarini unutmazlik demakdir. Ana shunday tuyg'u, hislarga ega bo'lgan inson o'z Vatanini sevmasligi, undan yiroqda bo'lganida uni qumsamasligi mumkin emas. Vatanimizni xalqsiz tasavvur qilish juda qiyin. Yurtimizning mustaqillikka erishuvida eng muhimi, eng asosiysi xalqimiz o'zining sabr-u matonatini, donishmandlik-u bag'rikenglikni, mehnatsevarlik fazilati va bunyodkorlik qudratini belgilangan maqsad sari, avvalo, o'z kuchi va salohiyatiga tayangan holda qatiyat bilan borishga qodir ekanini butun dunyoga namoyon etdi.

Biz yoshlar bugungi kunda yuqorida keltirib o'tganlarimni, ya'ni qadriyatlarni chuqur anglasak, eng muhimi buni harakatlarimiz orqali namoyon qila olsakkina Vatanga sodiq, xos va mos farzand bo'la olamiz. Vatan esa onamiz singari aziz va yagonadir. U bizning ilk va so'nggi aytar so'zimizdir. Har kimning hozir yoki bir marta bo'lsa ham o'zini yaxshi va qulay his qiladigan joyi bor. Bu inson hayotining bir qismi hisoblanadi.

Vatanga bo'lgan muhabbatni yuksaltirishda oilaning ham o'rni beqiyos deb o'ylayman. Vatanimga bo'lgan bu muhabbatni ota-onam, yaqinlarim menga bag'ishlardilar. Vatanim eng zo'r va uning barcha afzalliklari hamda kamchiliklari haqida cheksiz gapira olaman. Men uni qanday bo'lsa ham shunday yaxshi ko'raman. Vatan ota-onalar singari tanlanmaydi. Har bir insonning, har birimizning muqaddas burchimiz – o'z Vatanimizni va uning huquqlarini himoya qilishdir.

Xulosa qilib aytganda men shu jannatmakon, hur O'zbekiston farzandiman. Vatanimning har bir qarich tuprog'i, gul-u giyohi menga ham tegishlidir. Shunday ekan, men ham shu o'lka, shu yurtning kichik bir bo'lagi sifatida yurtimning gullab-yashnashi uchun o'z hissamni qo'shishim lozim. Hozirgi kunda bizga yaratilib berilayotgan keng imkoniyatlardan samarali foydalangan holda oilamning, yaqinlarimning, Vatanimning oldidagi burchlarimni sidqi dildan bajarishim lozim. Mening Vatanim dunyoda yagona va har bir shu yurt farzandiman deguvchilar uchun muqaddas dargoh. Yurtning orzusi biz yoshlar qo'lida ekan, biz shunga munosib avlod bo'lib, jahon arenalarida o'zbek bayrog'ini eng yuqorida hilpirashi uchun harakat qilishimiz zarur.

**TELEKOMMUNIKATSIYA TIZIMIDA MOLIYAVIY
HISOBOTLARNI YURITIISH VA AMALDAGI HOLAT TAHLILI**

Хусанов Улуғбек Нишонович

Мустақил тадқиқотчи

Ma'lumki, auditorlik tekshiruvda tekshirilayotgan subyekt moliyaviy hisobot ko'rsatkichlari ishonchliligini tasdiqlashning asosiy shartlaridan biri moliyaviy hisobot ko'rsatkichlarining firibgarlik va xatolar ta'siridan xoli ekanligini aniqlashdan iboratdir. Mazkur masala amaldagi 240-sonli "Moliyaviy hisobotlar auditida firibgarlikka nisbatan auditor majburiyatlari" hamda 450 sonli "«Audit o'tkazish jarayonida aniqlangan buzib ko'rsatishlarni baholash» nomli auditning xalqaro standartlari asosida tartibga solinadi. Ta'kidlash joizki yuqoridagi me'yoriy hujjatlarda firibgarlik va xatoni aniqlash mazmuni hamda standart talablaridan foydalanish qoidalari aniq va tushunarli mazmunda bayon etilmaganligi bois, ushbu hujjatlar ma'lumotlaridan amaliyotda foydalanish imkoniyatlari cheklangan deb hisoblaymiz. Qolaversa auditda firibgarlik va uning oqibatlarini moliyaviy hisobotga ta'siri bugungi kunga qadar amalga oshirilgan tadqiqotlar hamda ilmiy asarlarda bayon yetarlicha tadqiq etilmaganligi auditning mazkur sohasini tadqiq etish dolzarbligini ko'rsatadi.

Xalqaro moliyaviy hisobot auditida firibgarlik(fraud), moliyaviy hisobotni buzib ko'rsatish (misrepresentation of financial statements) va xato (error) kabi atamalaridan keng foydalaniladi. Auditda firibgarlik yoki xato tushunchalari mazmuni o'rtasidagi asosiy farqlovchi belgi bu ataylab (qasddan) yoki atayin (qasddan) qilinmagan moliyaviy hisobotni buzib ko'rsatish holati hisoblanadi. Bundan ko'rinadiki moliyaviy hisobot auditida firibgarlik deganda moliyaviy hisobotni atayin buzib ko'rsatish harakatlarini anglatuvchi yuridik tushuncha tushunilsa, xato deganda esa moliyaviy hisobotdagi atayin (qasddan) qilinmagan moliyaviy hisobotni buzib ko'rsatish harakatlari tushuniladi. Demak auditda firibgarlikni aniqlash (fosh etish) xatoni aniqlash jarayonidan muhimroq sanaladi.

Firibgarlik harakatlari oldindan rejalashtirilgan harakat sanalib, korxonada

faoliyat ko'rsatuvchi shaxslar (ishchi va xizmatchilar, moddiy javobgar shaxslar, rahbariyat xodimlari) hamda korxona faoliyatiga aloqador yoki manfaatdor bo'lgan uchinchi shaxslar (xaridor va buyurtmachilar, mol yetkazib beruvchi va pudratchilar, korxona moliyaviy hamkorlar yoki kontragentlar, bank va korxonaga boshqa xizmatlarni ko'rsatuvchi subyektlar) tomonidan amalga oshirilishi mumkin. O'z navbatida korxona moliyaviy hisoboti yuqoridagi shaxslar bo'yicha ko'rsatkichlar asosida shakllanishi sababli, ular bo'yicha ko'rsatkichlarda firibgarlik va xatolarning mavjudligi moliyaviy hisobotni noto'g'ri (soxta, ishonchsiz) shakllanishiga sabab bo'ladi.

Xato esa, muomalalarni buxgalteriyada hisob olishda arifmetik yoki mantiqiy xatoliklarga yo'l qo'yilishi, mas'ul xodimning jiddiy yondashmaganligi oqibatida muomalalarni hujjatlashtirilmasligi, korxona mulki va mablag'lari saqlash va mavjudligining yetarlicha nazorat qilinmasligi, korxona va unda ishlovchi xodimlarning majburiyatlarni noto'g'ri baholashi va ularni moliyaviy hisobotlarda to'g'ri va o'z vaqtida umumlashtirilmasligi, korxona mulki va mablag'lari harakatini buxgalteriya schyotlarida noto'g'ri aks ettirilishi oqibatida moliyaviy hisobot ma'lumotlarini ishonchsizligi va noto'g'ri tuzilishiga olib keladi.

Ko'rinadiki, firibgarlik mas'ul shaxs tomonidan ongli ravishda amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar me'yorlarini buzish yoki yashirish oqibatida yuzaga kelsa, xato mas'ul shaxsning e'tiborsizligi, malakasizligi, yetarlicha bilim va tajribaga ega bo'lmasligi hamda me'yoriy-huquqiy hujjatlar talablarini noto'g'ri tushunishi oqibatida shakllanadi. Yuqoridagi standartlar va auditorlik faoliyatiga oid qonun talablariga ko'ra auditorga moliyaviy hisobot auditi jarayonida firibgarlik va xatolarni aniqlashi va ularni moliyaviy hisobotga ta'siri yoki hisobot ma'lumotlarini buzib ko'rsatilishi holatlarini baholash majburiyati yuklatiladi. Xulosa qilib aytganda firibgarlik va xatolardan xoli bo'lgan ko'rsatkichlar asosida shakllantirilgan hisobot ishonchli hisobotdir. Korxona faoliyatining qonuniyligi va moliyaviy hisobot ko'rsatkichlari ishonchliligini baholash esa auditorning asosiy majburiyati hisoblanadi. Bu esa auditordan korxona moliyaviy hisobotida

aniqlangan xato va firibgarlik holatlarining mazmunini, shakllanish sabablarini, firibgarlik va xatoning moliyaviy hisobotga ta'sirini hamda aniqlangan moliyaviy hisobotni buzib ko'rsatish holatlarini bartaraf etish yoki ularni kelgusida takrorlanmasligi yuzasidan amaliy tavsiyalar ishlab chiqishni talab etadi.

Firibgarlik odatda murakkab va juda ehtiyotkorlik bilan tuzilgan rejalar asosida shakllanadi, ularga misol o'rnida moliyaviy ma'lumotlarni soxtalashtirish, ataylab (qasddan) muomalalarni aks ettirmaslik, nazorat xodimlariga atayin yolg'on (noto'g'ri) ma'lumotlarni taqdim etish yoki haqiqiy holat (ma'lumot)ni yashirish bo'yicha til biriktirish (kelishish) kabi munosabatlar asosida shakllanadi. Auditorga tekshiruvda xato va firibgarlikni o'zaro farqlay bilish hamda ularni shakllanishini aniqlash uning malaka va mahoratiga mos holda shakllanadi. Yuqorida nomi tilga olingan standartda auditorlik tekshiruvi jarayonida firibgarlik harakatlarini aniqlash, uning ta'sirida moliyaviy hisobotni buzib ko'rsatilishi, tekshiruvda aniqlangan firibgarlik va xatolarni moliyaviy hisobotga ta'sir darajasi, xo'jalik yurituvchi subyekt faoliyatida firibgarlik harakatlari va xatolarning shakllanishiga qarshi kurash yo'llari hamda firibgarlik va xatolar natijasida moliyaviy hisobotni buzib ko'rsatilishi holatlarini aniqlash amallari bayon etilgan.

Fikrimizcha, auditor 240 va 450-sonli auditning xalqaro standartlari me'yorlariga muvofiq firibgarlik va xatolarni moliyaviy hisobotga ta'sirini baholash bo'yicha auditorlik umumiy rejasi va dasturida belgilangan vazifalar, ular bo'yicha auditorlik riski darajasini pasaytirishda muhimlik darajasini aniqlashtirish, tekshirilayotgan subyekt rahbariyati hamda ichki nazorat tizimining firibgarlik va xatolarni oldini olish bo'yicha boshqaruv siyosatining natijadorligini tahlil etishi maqsadga muvofiqdir.

Amaliyotda firibgarlik harakatlarining eng keng tarqalgan quyidagi asosiy turlari mavjud:

ish haqi bo'yicha firibgarlik harakatlari. Bunda ishchining qimmatbaho mulklarini aldash yo'li bilan olish, jumladan: ish haqi xarajatlarini tasdiqlovchi hujjatlarini qalbakilashtirish, yo'qotish, mehnat haqi hisobi bo'yicha

inventarizatsiya natijalarini soxtalashtirish, amaldagi qonun hujjatlari va korxonaning ichki tartib-qoidalariga zid mazmundagi shartnomalar tuzish;

to'lov maqsadi va asoslarini soxtalashtirish. Amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan nafaqalar, kompensatsiyalar, subsidiyalar va boshqa ijtimoiy to'lovlarni qasddan, yolg'on yoki ishonchsiz (soxta, noto'g'ri) m'lumotlar asosida tayinlanishi hamda to'lanishi;

skimming. Bankomatga maxsus firibgar uskuna o'rnatish orqali korxonaning korporativ yoki ish haqi to'lovlari uchun berilgan bank kartasi ma'lumotlarini o'qish va yozish;

to'lovlarni qalbakilashtirish. To'lovlar uchun haqiqatga to'g'ri kelmaydigan asoslarni ko'rsatish orqali to'lov hujjatlarini soxtalashtirish. Bunday soxta to'lov hujjatlari odatda soliqqa oid va boshqa noqonuniy moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirishda foydalaniladi;

o'g'rilik – shaxslar mol-mulklari, qimmatbaho buyumlari, pul mablag'lari va tovarlarini qonunchilikka zid bo'lgan tartibda o'zlashtirish, egalik qilish va musodara qilish;

moliyaviy hisobot firibgarligi. Buxgalteriya hisobida foydalanuvchilarni chalg'itish va uning qarorini o'zgartirish maqsadlarida moliyaviy operatsiyalarni qasddan noto'g'ri aks ettirish yoki aks ettirmaslik;

pullarni o'g'irlash. Jismoniy shaxslarning bank kartalaridan pul mablag'larini karta egasi ruxsatisiz (noqonuniy) foydalanish (o'zlashtirish), to'lov kartalaridan xakerlar tomonidan to'lov kartasi ma'lumotlaridan yashirincha yoki aldov yo'li bilan foydalanish, soxta yoki o'g'irlangan to'lov kartalaridan foydalanish;

noqonuniy to'lovlar. Hech qanday maqsadlar va asoslarsiz hisoblangan yoki to'langan rag'batlantirish(mukofot)lar;

noto'g'ri hisob-kitoblar asosidagi firibgarlik. Jismoniy shaxs tomonidan bankka yoki boshqa qarz beruvchi shaxsga haqiqatga to'g'ri kelmaydigan yoki asossiz ma'lumotlarni taqdim etish orqali pul mablag'larini o'zlashtirish;

korruptsiyon harakatlar. Mansabdor yoki mas'ul shaxsning vakolatlari,

huquqlari, imkoniyatlari va shaxsiy o'rnatilgan aloqa(munosabat)laridan shaxsiy manfaatlar maqsadida foydalanilishi.

Yuqoridagi sertifikatlangan firibgarlikni tekshiruvchilar uyushmasi (ACFE²⁴)ning ma'lumotlariga ko'ra, mulk va mablag'larni o'z manfaati yo'lida yoki noqonuniy o'zlashtirilishi natijasida korxonalar 100000 AQSh dollarigacha zarar ko'rishi mumkin bo'lib, firibgarlikning jahon amaliyotida eng ko'p uchraydigan ushbu turi firibgarlik harakatlarining o'rta hisobda 86 foizini tashkil etishi yuqoridagi tashkilot kuzatuvlari asosida isbotlangan. Korxonalar foydalanuvchilarga firibgarlik maqsadlarida moliyaviy hisobot taqdim etishi oqibatida 593000 AQSh dollarigacha zarar ko'rishi va bunday firibgarliklar odatda qasddan yoki korxona rahbariyatining moliyaviy hisobotlarda jiddiy noto'g'ri ko'rsatkichlarni aks ettirishi hisoblanib, tadqiqot natijalari ushbu holatlar kuzatiladigan jami firibgarlik harakatlarining o'rtacha 9 foizini tashkil etishi mumkin.

Sertifikatlangan firibgarlikni tekshiruvchilar uyushmasi(ACFE)ning tadqiqotlariga ko'ra poraxo'rlik, manfaatlar to'qnashuvi va tovlamachilik kabi huquqbuzarliklar oqibatida korxonaga 150000 AQSh dollarigacha zarar yetkazilishi hamda ushbu turkumdagi firibgarliklar o'rta hisobda 50 foiz hollarda kuzatilishi mumkin.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. International federation of Accountants [Электронный ресурс] / URL: <https://www.ifac.org/auditing-assurance/clarity-center/clarified-standards>
2. Junaidi, Jogiyanto Hartono. Non-financial factors in the going-concern opinion. //Journal of Indonesian Economy and Business. Volume 25, Number 3, 2010, 369 – 378.
3. Karimov A.A., Muqumov Z.A., Khodjayeva M.H., Avlokulov A.Z. Xalqaro audit. Darslik. –T.: «Iqtisod-Moliya», 2020 yil.– 424 b. 155-betdan.

²⁴ <https://www.acfe.com/about-the-acfe/newsroom-for-media/press-releases>

4. Tuychiyev A.J., Meliyev I.I., Avazov I.R. Moliyaviy hisobot auditi. O`quv
qo`llanma. –T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2017. -160 b. 13-betdan.

**ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ ГЛОБАЛЬНОГО ЯЗЫКА В
МИРЕ. АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК**

Рустамова Зарина Рустамовна

2105 группа

Студентка Самаркандского Государственного
института иностранных языков

Аннотация: В этой статье мы рассмотрели о плюсах и минусах универсального языка в мире. Есть ли преимущества, того, что люди начнут разговаривать на едином языке. И какой этот язык должен быть? Цель исследовательской работы в том, что статистика показывает, что английский язык является претендентом для глобального языка, ниже приведены примеры почему его считают международным. Это тема актуальна на сегодняшний день так как, в настоящее время около 1,5 миллиарда человек во всем мире говорят на английском языке, что эквивалентно 20% всего населения планеты. Однако только 360 миллионов человек говорят на английском как на первом языке, остальные изучают английский как второй язык.

Ключевые слова: плюсы и минусы, глобальный язык, английский язык, продвижение бизнеса, проблемы культуры, единый язык в мире, потеря уникальности, международный язык

Advantages and disadvantages of a global language in the world. English language

Rustamova Zarina Rustamovna

2105group

Student of Samarkand State institute of foreign languages

Abstract: In this article, we have considered the pros and cons of a universal language in the world. Are there any advantages of people starting to speak the same language? and what should this language be? The purpose of the research work is that statistics show that English is a contender for a global language. Below are examples of why it is considered international. This topic is relevant today because, currently, about 1.5 billion people around the world speak English, which is equivalent to 20% of the world's total population. However, only 360 million people speak English as a first language, and the rest study English as a second language.

Keywords: pros and cons, global language, English, business promotion, cultural problems, a single language in the world, loss of uniqueness, international language

В разные исторические эпохи разные языки имели значимость это зависело от объективных причин. С.Г Тер-Минасова говорит, что, в эти периоды это зависело от политических и экономических обстоятельств, здесь не играли роль лексическое, грамматическое или же семантическое богатство. Как пример можем взять немецкий язык он служил веками и назывался языком науки, также испанский, португальский и французский также были знаменитыми, потому что завоевывались новые территории, и это проходило вместе с носителями. Не стоит забывать, что Русский язык служил средством для общения не только СССР, но и по всей Восточной Европе это произошло после окончания Второй мировой войны.

Однако в этой статье я рассматриваю Английский язык как глобальный. Английский язык — это язык 2 империй: Великобритании и США.

Первое преимущество заключается в том, что люди могли бы свободно общаться друг с другом, это значительно упростило бы путешествия, а также они смогли бы найти общий язык в работе и создавать новые проекты или же

технологии. Второе не менее значимое преимущество что мы могли бы смотреть свой любимый фильм, либо сериал в оригинале и понимать его, если же переводить шутки с английского языка на русский они теряют смысл. В добавок это улучшило бы взаимопонимание между странами например: обмен информацией ускорил бы продвижение научно-технического процесса торговли и бизнеса. Можно было бы сэкономить деньги, не тратя их на переводчиков в деловых встречах. Мы можем перечислять множество преимуществ и самое главное, что Английский язык считается самым легким для понимания и красивый в произношении по сравнению с остальными, правила также легки для понимания. По словам Дэвида Кристала "если мы будем пользоваться единым языком это даст нам новые перспективы и можем свободно обмениваться информацией в неограниченном количестве. Международные организации, такие как ООН, ЮНЕСКО и Всемирная организация здравоохранения, нуждаются в общем языке для ведения переговоров. Легенда о Вавилонской башни имеет глубокое значение. Можно утверждать, что разрушение Башни и последующее смешение языков Богом имело положительный результат для человечества, поскольку привело к развитию разнообразного мира с разной культурой. Это идея, над которой стоит поразмышлять

Однако не стоит забывать, что в этом есть свои недостатки. Во-первых, единый язык может в корни изменить восприятия людей. И это значит, что люди и даже народы начинают видеть мир через призму определенного языка, хотя бы они этого или нет в последствии это не имеет никакого значения, говоря на том или ином языке люди неосознанно переменяют свои ценности и вследствие утрачивается собственная самобытность. Еще один недостаток глобального языка заключается в том, что это может привести к исчезновению малых языков, и даже остальных языков мира.

Говоря о глобальном языке, следует понимать тот факт, что в сегодняшнее время нет преград для дальнейшего роста английского языка, как

международного. Английскому языку можно обучаться, не выходя из дома, благодаря современным технологиям и дистанционному прогрессу. Нужно принимать тот факт, что знание еще одного языка неудивительно, так как в каждой стране есть второй язык. Однако многих интересует вопрос о национальных языках если будет единый язык, не существует ли угроза исчезновения остальным? Мы понимаем, что английский язык будет доминировать, и с каждым днем число людей изучающих будет расти, но с другой стороны мы надеемся, что все-таки люди сохранят свой родной язык и будут ценить его.

Использованная литература

1. ДАВИД КРИСТАЛ: ДВА АСПЕКТА РАЗВИТИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Т.В. Василёва Кафедра иностранных языков Мархи (Государственная академия) ул. Рождественка, 11, Москва, Россия, 107031

2. Дзен новости- Плюсы и минусы универсального языка: что, если бы весь мир говорил на одном языке?

3. Корней Чуковский Книга” Вавилонская башня легенда для детей 1991”

Интернет ресурсы

1. <https://infourok.ru/individualnyj-proekt-po-anglijskomu-yazyku-6519967.html>

2. <https://informpc.ru/kompjutery/preimushhestva-i-nedostatki-globalnogo-jazyka/>

3. <https://magazine.skyeng.ru/history-of-english>
4. <https://obrazovanie-gid.ru/pereskazy1/preimuschestva-i-nedostatki-globalnogo-yazyka-kratko.html>
5. <https://deti123.ru/skazka/vavilonskaa-basna>
6. <https://englishlive.ef.com/blog/english-in-the-real-world/english-became-global-language/>

**YAKKA TARTIBDAGI TADBIRKORLIKNI SOLIQQA
TORTISHNING O`ZIGA XOS XUSUSIYATLARINI VA UNI
RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI**

Axmedov Timur Robbim o`g`li

Annotatsiya: Mazkur maqolada yurtimizda soliq tizimi, soliqqa tortish funksiyasining o`ziga xos xususiyatlari haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, maqolada yakka tartibdagi tadbirkorlikni soliqqa tortish tartibi va bugungi kunda ushbu tartibga kiritilgan muhim jihatlar yoritilgan.

**Kalit so`zlar:** *iqtisodiy kategoriya, daromad solig`i, pul fondi, tovarlar aylanmasi, ijtimoiy soliq, jismoniy shaxslar, soliq stavkalari.*

Soliq tushunchasi iqtisodiy kategoriya sifatida davlatning paydo bo`lishi va uni faoliyatining davomiyligi bilan bevosita bog`liqdir. Soliq tushunchasi tor ma`noda davlat ixtiyoriga soliq to`lovchilardan majburiy tartibda undiriladigan pul tushumlarini ifodalaydi. Ma`lumki, soliqlar bevosita davlatning paydo bo`lishi bilan bog`liqdir, ya`ni davlat o`zining vakolatiga kiruvchi vazifalarni bajarish uchun moliyaviy manba sifatida soliqlardan foydalanadi. Soliqlarning amal qilishi bu ob`yektivlikdir, chunki jamiyatni tashkil etuvchi barcha sub`yektlar ham real sektorda, ya`ni ishlab chiqarish sohasida faoliyat ko`rsatmaydi[1]. Jamiyatda boshqalar tomonidan rad etilgan yoki faoliyati iqtisodiy samarasiz bo`lgan sohalar ham mavjudki, bular soliqlarni ob`yektiv amal qilishini talab etadi. Aniqroq qilib aytganda jamiyatni norentabel (mudofaa, meditsina, fan, maorif, madaniyat va boshq.) va rentabel sohaga ajralishi hamda norentabel sohani moliyalashtirishning tabiiy zarurligi soliqlarni ob`yektiv amal qilishini zarur qilib qo`yadi, vaholanki, norentabel sohaning ijtimoiy xizmatlari asosan davlat tomonidan amalga oshiriladiki, ularni moliyalashtirish usuli sifatida yuzaga chiquvchi soliqlar ham shu tufayli bevosita davlatga tegishli bo`ladi.

Soliqni to`lash xo`jalik yurituvchi sub`yektlar va fuqarolar bilan davlat o`rtasida yangidan yaratilgan qiymatni taqsimlashning asosiy vositasi hisoblanadi. Biror bir jamiyatni soliq tizimisiz tasavvur qilish mumkin emas[2]. Chunki soliqlar

byudjet daromadlari (pul fondi)ni tashkil etishning asosiy vositasi bo`libgina qolmay mahsulot ishlab chiqarish hajmini oshirishga, ishlab chiqarishni rag`batlantirishda investitsiyalarni ko`paytirishga, raqobatbardosh mahsulotni ko`paytirishga, kichik biznesni rivojlantirishga, xususiy korxonalar ochish bilan bog`liq bo`lgan bozor infrastrukturasini barpo qilishga, umumdavlat ehtiyojlarini qondirishga va shu kabilarga xizmat qiladi.

Normaga ko`ra, fuqaro yakka tartibdagi tadbirkor sifatida davlat ro`yxatidan o`tkazilgan paytdan boshlab tadbirkorlik faoliyati bilan shug`ullanishga haqlidir. Yakka tartibdagi tadbirkorlar jismoniy shaxs hisoblanadi. Yakka tartibdagi tadbirkor tadbirkorlik faoliyati bilan yuridik shaxs tashkil etmagan holda shug`ullanadi. Ya'ni, yakka tartibdagi tadbirkorning alohida tashkiloti mavjud bo`lmaydi. YaTT o`z faoliyatini amalga oshirishda shaxsiy ish hujjatlari blankalaridan, muhr, shtamlardan foydalanishga haqli. Yakka tartibdagi tadbirkorlik yakka tartibdagi tadbirkor tomonidan mustaqil, mulk huquqi asosida o`ziga tegishli bo`lgan mol-mulk negizida, shuningdek, mol-mulkka egalik qilish yoki undan foydalanishga yo`l qo`yadigan o`zga ashyoviy huquq asosida amalga oshiriladi[3]. Bir kalendar yili davomida YaTTning olgan daromadi 100 million so`mgacha bo`lsa, qat'iy belgilangan tartibda soliq to`laydi. Bir kalendar yilida olgan daromadi 100 million so`mdan oshgan, biroq 1 milliard so`mdan oshmaydigan yakka tartibdagi tadbirkorlar tovar aylanmasidan olinadigan daromad hisobidan soliq to`lashga o`tkaziladi. Shuningdek, bir kalendar yilida tovarlar aylanmasidan olingan daromadi 1 milliard so`mdan oshgan yakka tartibdagi tadbirkorlar soliqlarni yuridik shaxslar uchun belgilangan tartibda to`lashga o`tkaziladi. Ularning joylashgan joyi va faoliyat turidan kelib chiqib, Toshkent shahridagi tadbirkorlar uchun alohida, viloyat markazidagi tadbirkorlar uchun alohida va chekka hududlardagi tadbirkorlar uchun alohida qat'iy belgilangan soliq stavkasi belgilangan. YaTTlar faoliyatini boshlagandan keyin bir oy davomida soliqlardan ozod etiladi.

Shuningdek, I, II guruh nogironligi bo`lgan YaTTlar belgilangan soliq stavkasining 50 foizi miqdorida soliq to`laydi. Agar YaTT 2 yoki undan ortiq

faoliyat turi bilan shug'ullansa (ya'ni bir paytda ham chakana savdo, ham xizmat ko'rsatish) har biri uchun alohida belgilangan qat'iy stavkada soliq to'laydi, ammo bazaviy hisoblash miqdorining bir barobari miqdorida umumiy bitta ijtimoiy soliq to'lashi belgilangan. YaTT o'z faoliyat turidan kelib chiqib, 1 nafardan 3 nafargacha ishchi yollash imkoniyatiga egaligi, ya'ni chakana savdo bilan shug'ullanadigan tadbirkor 1 nafargacha, maishiy xizmat ko'rsatish bilan shug'ullanuvchi tadbirkor 3 nafargacha ishchi yollashi mumkin. Hozirda YaTT yuzga yaqin faoliyat turlari bilan shug'ullanishi mumkin.

Soliq kodeksiga ko'ra soliq solinadigan mol-mulkga ega bo'lgan jismoniy shaxslar, chet el fuqarolari, shuningdek yuridik shaxs tashkil etgan va tashkil etmagan holda tuzilgan dehqon xo'jaliklari jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchilari bo'lib hisoblanishadi[4]. Jismoniy shaxslarning O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan uy-joylari, kvartiralar, chorbog' va bog' uylari, garajlar va boshqa imoratlari, binolar va inshootlari qiymati soliq solish ob'yekti hisoblanadi. Jismoniy shaxslarning mol-mulkini inventarizatsiya qilish qiymati soliq solish baza bo'lib hisoblanadi. Agar jismoniy shaxslarning molmulkini bahosi tegishli vakolatli idoralar tomonidan aniqlanmagan bo'lsa, bunday holatda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori bilan mol-mulkning shartli qiymati belgilanadi hamda o'rnatilgan stavkalar asosida soliqqa tortiladi. Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga soliq stavkalari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori bilan belgilanadi, ularni soliq to'lovchilarga Moliya vazirligi, Davlat soliq qo'mitasi va uning quyi organlari tomonidan belgilangan tartibda bildiriladi.

Soliq stavkalari har yili keyingi moliya yili uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentining makroiqtisodiy ko'rsatkichlar prognozi va davlat byudjeti parametrlari to'g'risidaga qarori asosida qayta ko'rib chiqilishi mumkin. Shu o'rinda soliq kategoriyasi davlatni iqtisodiy siyosati orqali iqtisodiy voqeylik sifatida yuzaga chiqishini ta'kidlash lozim. 2020 yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risida"gi Qonunga asosan yakka tartibdagi tadbirkorlarni soliqqa tortishga doir ikkita muhim yangilik kiritildi. Bu haqda DSQ

matbuot xizmati [xabar bermoqda](#). Birinchisi, 2020 yildan boshlab tovar aylanmasi 100 mln. soʻmgacha boʻlgan yakka tartibdagi tadbirkorlarga (YaTT) qatʼiy belgilangan soliqning oʻrniga jismoniy shaxslardan olinadigan daromad soligʻini toʻlash tartibini tanlash huquqi berildi. Xususan, YaTT olgan daromadlari boʻyicha soliq organiga deklaratsiya taqdim etish yoʻli bilan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad soligʻini (12 foiz stavkada) yoki daromad soligʻini qatʼiy belgilangan summada toʻlashni tanlashi mumkin. Ikkinchisi, 2020 yildan boshlab YaTTlar uchun daromad soligʻining qatʼiy belgilangan summalari miqdori sezilarli darajada kamaymoqda[5].

Xulosa oʻrnida shuni taʼkidlash joizki, Soliq nazariyasida soliqqa oid munosabatlarni toʻliq va teranroq ifoda etish uchun iqtisodiy voqeliklarni har bir kichik guruhlar muayyan nomdagi iboralar bilan izohlanadi. Soliq elementlari ham xuddi shunday soliqqa oid iqtisodiy hodisalarni izohlashga xizmat qiluvchi yaxlit tushunchadir. Soliq elementlari tushunchasi soliqqa tortish tizimini muhim tarkibiy qismi boʻlib, uning oʻzi ham kichik tizimni tashkil etadi, yaʼni soliq elementlari ham bir necha iqtisodiy kategoriyalarni yaxlit holdagi harakatini bildiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A.VAHOBov, A.JOʻRAYev. Soliqlar va soliqqa tortish. “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati Toshkent-2009
2. Abduraxmonov O. Xorijiy mamlakatlarda soliq tizimlari. Oʻquv qoʻllanmasi. –T.: TDIU nashr., 2003.
3. Abdullayev Yo.A., Srojiddinova Z.X., Usplayev N.I. Gosudarstvennyye finansy Respubliki Uzbekistan. –Tashkent: Mehnat –2001. –85 s.
4. Gataulin Sh. Soliqlar va soliqqa tortish. T.: 1996. 18 -bet.
5. https://uza.uz/uz/posts/yakka-tartibdagi-tadbirkorlarga-soliq-tolashda-qanday-imtiyozlar-berilgan_451488

THE ARTIST THAT OUR PEOPLE LOVE

KHursanoy TILLANAZAROVA

Republican music and art college teacher

Nature sometimes gives people such high generosity and talent that every listener who receives mental and spiritual nourishment from her art not only praises such a high talent, but also becomes a dedicated fan of artists. There are such musicians in the world of Uzbek art, whose services are worthy of praise in making our national songs more popular and popular among our people. He is one of our unique teachers, a great creative musician, a master composer, whose bright performance style, school, and national music heritage have been invaluable in imprinting our national musical heritage on the hearts of our people. One of our unique teachers, a great creative musician, skilled composer, who made an invaluable contribution to imprinting our national musical heritage in the hearts of our people with his brilliant performance style, school, People's Artist of Uzbekistan and Karakalpakstan, Medal "Fame", "Honor of the Country", "Fame of Labor", Abduhashim Ismailov is the recipient of the 'Order of Merit'. A creative party dedicated to the 70th anniversary of the birth of teacher Abduhoshim Ismailov was held at the Fergana Specialized Art School, a place that nurtures hundreds of talents, people's artists and people's hafiz, many winners of the "Nihal" and "Zulfiya" state awards. This historic day has become a real art festival for the teachers and students of the school. Abduhoshim Ismailov in his modern interpretation based on the heritage of traditional music of the Uzbek people is an artist who created his style and has a unique performance direction in the combination of these performances. Abduhashim Ismailov was born in 1952 in the village of Chaman, Kuva District, Fergana Region. He received his first lessons from his grandfather and mother, and from his uncle Omonjon and brother Sharofiddin Ismailov, who later became famous artists. The creative environment

that prevailed in Kuva district at that time also played an important role in his fate. Famous hafiz like Tavakkal Kadirov, Israeljon Usmanov could see young Abduhoshim's talent for art and recommended him to Fergana art school (now Fergana specialized art school). In the land of knowledge, he studies in the gijjak class of his teacher Omonjon Abdulkhakimov. Composer and musician Muhammadsiddiq Madaliev will learn traditional folk music performances. In 1975, he entered the Tashkent State Conservatory named after Mukhtar Ashrafiy to study "Oriental Music" enters the study and successfully completes it. Fakhriddin Sadikov, Mahmudjon Muhammedov, He learns the ways of music and the secrets of composition from teachers such as Arif Alimakhsumov and Turgun Alimatov. Since 1975, his creative activity has been connected with the makomchilar ensemble named after Yunus Rajabi. At first, he worked in this ensemble as a musician, music director, later, until now, as an artistic director. Abduhoshim Ismailov's creative activity is reflected in several directions, the performance shows different aspects. First of all, if we take a look at his musical activity, as a skilled performer of the gijjak sozi, we will witness the creation of a performing school based on our classical musical heritage, continuing the traditions of master artists such as Komiljon Jabbarov, Ganijon Toshmatov, Gulomjon Khojikulov. On the other hand, based on the possibilities of the gijjak word, we see the performance styles in the modern interpretation as a means of performance skills. As an example of this, let's sing works composed by A. Ismailov such as "Holim Surma", "Dil Nolasi", "Kamon Nidosi", "Qalb Sadosi", "Toyona", "Gullola", "Hayoli Kiz", "Visol", "Uchrashuv" composed by A. Ismailov. possible We can see the further development of these performances in the form of works such as "Independence", "Fountain", "Big Maple", "I'm Surprised" performed by the "Uzbek Stars" ensemble with the participation of well-known musicians such as People's Artist of Uzbekistan Abdulahad Abdurashidov, Honored Artist of Uzbekistan Abdurahmon Holtojiev. The teacher's compositional creativity is also very rich, he composed songs of classical Uzbek poets "Dilimga ghamzadin", "Yorsan", "Munavvar kil", "Ayriliq",

"Yor emas", "Sarvinoz", "Tarahhum etmading", "Unutma", "Mushkuldir" ", "Yorima Ayting", "Angiz", "Janon karo kozingga", "Osmanda ham yo'q", "Uygonmasun" in thousands of works, the spirit of the ghazal and the harmony of the music achieve a wonderful performance. Based on the performance capabilities of popular singers beloved by our people, specially created songs are interpreted as a special edge of creativity. In cooperation with the Union of Composers and Composers of Uzbekistan, the Uzbek National Maqom Art Center, it was recommended to celebrate the jubilee dates of our master artists in 2022. Moreover, according to the plan of the Fergana specialized art school, since the beginning of the academic year, creative meetings and master classes have been organized by inviting a number of our people's favorite artists and experienced pedagogues. In this regard, in the Fergana specialized art school, the present day of our national music creative meeting and master class held with the participation of teacher Abduhoshim Ismailov made a great impression on students and teachers, as well as on all the guests who visited. At the event The participation of People's Artist of Uzbekistan Zulayho Boykhanova was a surprise for everyone. In addition, People's Artist of Uzbekistan Abdulahad Abdurashidov, Honored Artist of Uzbekistan Abdurahmon Holtojiev also participated.

«TA'LIMNING SERMAHSUL QIRRALARI»

Sirdaryo viloyati Sayxunobod tumani
2- son kasb-hunar maktabi
O'quv ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari
Axmedov Nabijon Aman o'g'li

Annotatsiya: Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlarni qo'llash tobora keng tus olmoqda. Bunday metodlarni qo'llash ta'lim samaradorligi va ta'sirchanligini oshiradi, o'quvchilarning o'qish motivlarini o'stiradi.

Kalit so'zlar: Innovatsiya, ta'lim, dars, o'qituvchi, o'quvchi, FSMU texnologiasi, bilim, ko'nikma, malaka.

Annotation: Nowadays, the use of innovative technologies and interactive methods in the educational process is becoming more and more widespread. The use of such methods increases the effectiveness and effectiveness of education, increases the motivation of students to study.

Key words: Innovation, education, lesson, teacher, student, FSMU technology, knowledge, skill, qualification.

Аннотация: В настоящее время все более широкое распространение получает использование инновационных технологий и интерактивных методов в образовательном процессе. Использование таких методов повышает эффективность и результативность обучения, повышает мотивацию студентов к учебе.

Ключевые слова: Инновация, образование, урок, учитель, ученик, технология ФГМУ, знание, умение, квалификация.

“Innovatsiya” inglizcha – innovation yangilik kiritish, yangilik ma'nolarini anglatadi. Bunda an'anaviy ta'limdagi kabi bir xil shablonlar asosida emas, balki yangiliklar asosida ta'lim jarayonining ta'sirchanligini oshirishga qaratilgan ish shaklidan foydalaniladi. Mashg'ulotlar jarayonida pedagogik texnologiyalarga asoslanish va innovatsiyaga intilish, o'quvchilarni faollashtirishga qaratilgan turli interaktiv metodlardan foydalanish ta'lim maqsadini muvaffaqiyatli amalga oshirishga yordam beradi.

Ta'lim jarayonini innovatsion metodlardan foydalanib tashkil etish uchun, avvalo, darsning rejasi va loyihasi aniq ishlab chiqilishi zarurdir. Dars loyihasini

tuzishda o'qituvchi o'zining ish shakllari va o'quvchilarning ko'nikmani egallash jarayonidagi ishlari doirasini aniq belgilab olishi lozim. Shuningdek, uning qanday o'qish metodlaridan foydalanishi ham muhim ahamiyatga egadir.

Metod tanlashda ko'proq interaktiv metodlarga e'tiborni qaratish darkor va u faoliyat samaradorligini ham oshiradi. "Interaktiv" so'zi inglizcha –interaction, ya'ni, inter-aro, o'zaro, ast- harakat ma'nolarini anglatadi. Bu - o'zaro harakat, ya'ni hamkorlik asosida o'qitish demakdir. Quyida ana shunday metodlardan birini e'tiboringizga havola etmoqdaman.

FSMU texnologiyasi

Ushbu texnologiya munozarali masalalarni hal etishda, bahs munozaralar o'tkazishda yoki umumlashtirish darslarida, yoki o'quv rejasi asosida biror bo'lim o'rganib bo'lingach, qo'llanilishi mumkin. Bu texnologiya o'quvchilarning o'z fikrini himoya qilish, erkin fikrlash va o'z fikrini boshqalarga o'tkazish, ochiq holda bahslashishga va yana o'quvchilarni o'quv jarayonida egallagan bilimlarini tahlil etish, baholash hamda tinglovchilarni bahslashish madaniyatiga o'rgatishi bilan ahamiyatlidir.

Qo'llash maqsadi:

Mazkur texnologiya o'quvchilarning ularga tarqatilgan oddiy qog'ozga o'z fikrlarini aniq va qisqa ifodalab, tasdiqlovchi dalillar va yoki inkor qiluvchi fikrlarni o'z o'rnida bayon etishga yordam beradi.

O'tkazish texnologiyasi: Uni bir necha bosqichda o'tkazish mumkin.

1-bosqich

O'qituvchi o'quvchilar bilan birga bahs mavzusini yoki muhokima etilishi kerak bo'lgan muammoni, shuningdek, o'rganilgan bo'limni belgilab oladi. O'qituvchi o'quv mashg'ulotida avval har bir o'quvchi yakka tartibda ishlashi, keyin esa kichik guruhlarda ish olib borilishi va nihoyat, dars oxirida jamoa bo'lib ishlashi haqida kerakli ma'lumotni beradi. Mashg'ulot davomida har bir o'quvchi o'z fikrini mustaqil va erkin holda, to'liq bayon etishi mumkinligi eslatib o'tiladi.

2-bosqich

Har bir o'quvchiga FSMU texnologiyasining 4 bosqichi yozilgan qog'ozlar tarqatiladi:

F – fikringizni bayon eting.

S – fikringizni bayoniga sabab ko'rsating.

M – ko'rsatgan sababingizni isbotlab misol keltiring.

U – fikringizni umumlashtiring.

Ular yakka tartibda tarqatilgan qog'ozdagi FSMUning barcha bosqichini o'z fikrlarini yozma bayon etgan holda to'ldiradilar.

3-bosqich

Har bir o'quvchi o'z qog'ozlarini to'ldirib bo'lgach, o'qituvchi ularni kichik guruhlariga bo'linishlarini aytadi yoki o'zi o'quvchilarni guruhlariga ajratadi. Har bir guruhga FSMU texnologiyasining 4 bosqichi yozilgan katta formatdagi qog'ozlar tarqatiladi. O'qituvchi kichik guruhlarining har birlari yozgan qog'ozlardagi fikr va dalillarni katta formatdagi qog'ozga umumlashtirgan holda 4 bosqich bo'yicha yozishlarini taklif etadi.

4-bosqich

Kichik guruhlardagi har bir o'quvchi barcha bosqichga doir o'zi yozgan fikrlari bilan guruh a'zolarini tanishtirib o'tadi. Guruh a'zolarining fikrlari o'rganilgach, kichik guruh a'zolari ularni umumlashtirishga kirishadi. Guruh a'zolari FSMUning 4 bosqichi bo'yicha umumlashtirib, uni himoya qilishga tayyorgarlik ko'radilar. Fikrlarni umumlashtirish paytida har bir o'quvchi o'z fikrini himoya etishi, ya'ni isbotlashi lozim bo'ladi.

5-bosqich

Kichik guruhlar umumlashtirilgan fikrlarni himoya qiladilar: guruh vakili har bir bosqichni iloji boricha izoh bermagan holda alohida o'qiydi. Ba'zi bo'limlarni isbotlashi, ya'ni guruhning aynan nima uchun shu fikrga kelganini aytishi mumkin.

6-bosqich O'qituvchi mashg'ulotga yakun yasaydi, guruh a'zolari fikriga o'z munosabatini bildiradi. Shundan so'ng quyidagi savollar bilan o'quvchilarga murojaat qiladi:

- Ushbu mashg'ulot yordamida nimalarni bilib oldingiz va o'rgandingiz?
- Ushbu texnologiyani o'quv jarayonida qo'llash qanday samara berdi?
- Sizningcha,qo'lga kiritilgan natijalar qanday ahamiyatga ega?

Xulosa qilib aytganda, ushbu interfaol usuldagi mashg'ulotda ham erkin fikr, mustaqil harakat, o'zaro hamjihatlik, fikrlarga tayanib bahs-munozaraga kirishish, bilganlarini tahlil eta turib, jo'shqinlik va faol harakat qilish orqali ko'zlagan natijani qo'lga kiritish mumkinligi e'tirof etiladi. Bu kabi yutuqlarga zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish orqaligina erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxo'jayeva N.N. "Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat"
TDPU-2003
2. Saidahmedov N.S. "Pedagogik amaliyotda yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash namunalari" TRTM 2000 yil
3. Internet tarmog'I bo'yicha: www.pedagog.tehnolog.ru.

УДК 711. 332.15

РОЛЬ МАЛЫХ ГОРОДОВ В РАЗМЕЩЕНИИ НАСЕЛЕНИЯ.

Есиргапов Фарходжон Бобирович

*ассистент кафедры «Градостроительства и ландшафтной
архитектуры»
Ташкентского архитектурно-строительного
университета.*

***Аннотация.** В городском планировании под расселением понимается система совместного, взаимозависимого пространственно территориального расселения городов и других населенных пунктов на территории страны. Исходя из расположения населения, определяются принципы планировки малых городов, их функциональная и дизайнерская структура, транспортные связи, порядок и периодичность застройки территорий, порядок и периодичность реконструкционных работ, архитектурное формирование общественных центров, ландшафтные и эстетические решения общественных мест. решительный.*

***Аннотация:** Шаҳарсозликда аҳоли жойлашуви орқали мамлакат ҳудудидида шаҳарлар ва бошқа аҳоли яшаиш пунктларининг биргаликда, ўзаро боғлиқ ҳолда фазовий-ҳудудий жойлашиш тизими тушунилади. Аҳоли жойлашуви асосида кичик шаҳарларнинг режалаштириш принциплари, унинг функционал-лойиҳавий тузилиши, транспорт алоқалари, ҳудудларнинг ўзлаштириш тартиби ва даврийлиги, реконструкция ишларининг тартиби ва даврийлиги, жамоат марказларининг архитектуравий шакллантирилиши, жамоат жойларининг ландшафт ва эстетик ечимлари аниқланади.*

***Abstrac** In urban planning, through settlement, a system of joint, interdependent spatial-territorial settlement of cities and other settlements on the*

territory of the country is understood. On the basis of the location of the population, the principles of planning of small cities, its functional and design structure, transport links, the order and periodicity of the development of territories, the order and periodicity of reconstruction work, the architectural formation of public centers, landscape and aesthetic solutions of public places are determined.

Ключевые слова: *градостроительство, населенный пункт, загородная территория, функциональные коммуникации, агломерация, городское и сельское хозяйство.*

Калим сўзлар: *шаҳарсозлик, аҳоли жойлашуви, мамлакат ҳудуди, функционал алоқалар, агломерация, шаҳар ва қишлоқ.*

Keywords: *urban planning, settlement, country area, functional communications, agglomeration, urban and rural.*

В градостроительстве под размещением населения понимается пространственно-территориальная система размещения городов и других населенных пунктов на территории страны. Другими словами, под расселением населения понимается процесс расселения населения по регионам путем развития существующих населенных пунктов и строительства новых.

По определению градостроителя Г. Лаппо, расселение населения «образуется в результате развития отношений населённых пунктов с региональным единством и межфункциональных отношений в этом единстве». Ученый также констатировал, что «наука современного градостроительства рассматривает агломерацию как основную форму расселения населения». Агломерация – это «территориальное группирование городских и сельских территорий в компактной форме, образующее

динамическую систему за счет различных связей» [1, 46-49 б].

Агломерации организованы в моноцентрической и полицентрической форме. Моноцентрическая агломерация формируется на базе крупного и крупного города с городами-спутниками вокруг него. В этом типе агломерации производственно-бытовые связи и связи отдельных районов с центральным городом осуществляются посредством трудовой и культурно-бытовой колебательной миграции. Моноцентрическая агломерация делится на центральную, среднюю и внешнюю зоны. В моноцентрической агломерации сильно развита иерархическая структура населенных пунктов и связи, тяготеющие к центру. Полицентрическая форма агломерации «формируется на базе отдельных центральных городов, они развиваются относительно самостоятельно и образуют территориальную целостность» [2,46.]. В современных условиях принцип формирования полицентрических агломераций развивается на основе моноцентрических агломераций.

Под влиянием крупных агломераций в малых городах могут формироваться локальные системы расселения. Локальные системы размещения территориально компактны и связаны производственными, социальными и транспортными системами. Комплексный подход к развитию агломераций описал Г. М. Лаппо: «в настоящее время образование агломераций является закономерным процессом, а современные экономические и социальные факторы развития ускоряют агломерационные принципы» [2, 86.].

Изучение структуры агломераций показывает, что локальные системы размещения занимают пространство между крупной агломерацией и сетью населенных пунктов. Наряду с центральным ядром (или несколькими ядрами), основанными на структуре крупной агломерации, важное значение имеют и элементы, составляющие локальные системы. Архитектурно-пространственная организация таких систем влияет на форму агломераций. Именно изучение условий формирования и существующих проблем

локальных систем позволит определить направления развития агломераций и создать возможности для предотвращения неуправляемых процессов урбанизации. Основными характеристиками местных систем размещения населения, как и в агломерациях, являются иерархия очагов, взаимозависимость населенных пунктов и интенсивные пространственные связи. Архитектурно-планировочное формирование расселения населения организовано на основе различных факторов (историческая формация, занимаемое место, экономические и социальные условия, экологическая обстановка) и имеет основное значение в структуре всей агломерации.

Агломерационные отношения малых городов определялись исходя из географического положения группового расселения населения в республиканских краях (областях). В соответствии с ним были определены три типа агломерационных связей малых городов: - от центра агломерации

- малые города-спутники, расположенные в зоне 10-40 километров;
- малые города буферной зоны, расположенные в 41-80 км от центра агломерации;
- малые города периферийной зоны, расположенные на расстоянии 81-120 км от центра агломерации и далее;

На основе определенных отношений агломерации

- схемы размещения населения и производительных сил будут разработаны для трех указанных выше зон;
- в региональных программах развития определяются перспективные направления и проекты малых городов;
- определено развитие планировочно-структурной, социальной, инженерной и транспортной инфраструктуры малых городов;
- определены планировочные и морфологические параметры (конфигурация, пространственная структура) города, определено влияние на природно-антропогенный комплекс;
- определены принципы архитектурного проектирования малых городов,

отличительные признаки архитектурно-проектных систем;

Выработанными в результате исследования рекомендациями являются специализация малых городов в составе районов (провинций), привлекаемые в них инвестиции и предоставляемые им преференции (привилегии), полномочия и обязанности органов местного самоуправления по отводу земель (отбору земельных участков). в черте малых городов) и финансовые вопросы, малый и средний бизнес, определены пути развития [3, 11 с.]

Определены принципы планировки малых городов, ее функционально-проектная структура, транспортные связи, порядок и периодичность застройки территорий, порядок и периодичность работ по реконструкции, архитектурное формирование общественных центров, ландшафтно-эстетические решения общественных мест. Эти решения разрабатываются как составная часть программ развития регионов (областей).

Список использованной литературы.

1. Лаппо, Г.М. Проблемы изучения городских агломераций / Под ред. Г.М.Лаппо, Ф.М. Листетенругта -М:Институт географии АН СССР, 1988-76с
2. Лаппо, Г.М. Агломерации России: инновационный потенциал страны / Г.М. Лаппо // Журнал о градостроительстве и архитектуре «GRADO» -2011-№001-С46-49
3. Analytical report «Improving urban management and cities infrastructurein Uzbekistan: troubleshooting and registration of new mechanisms and tools» Center of economical research of Uzbekistan. 2011/06.
4. Status of Locals in the Development of Citie of Uzbekistan
SG Adilbaevna - International Journal on Orange Technologies
5. ФОРМИРОВАНИЕ НАЗВАНИЙ МАХАЛЛЯ ТАШКЕНТА

Г.А. Сереева - PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING ..., 2022

**DZYUDOKHILARINING MASHG‘ULOT JARAYONLARIDA
TEXNIK TAYYORGARLIGINI OSHIRISH**

O‘ZDJTSU, Xalqaro kurash turlari nazariyasi va uslubiyati kafedrası

dotsenti Djumanov Bakhitjan Muxtarovich,

o‘qituvchisi Bo‘riyev Zafar Raximovich ,

o‘qituvchisi Melimuratov Azizbek Xolmurod o‘g‘li

Kalit so‘zlar: jismoniy tayyorgarlik, texnik tayyorgarlik, taktik tayyorgarlik, metodika, mashg‘ulot jarayoni, psixologik tayyorgarlik.

Ключевые слова: физическая подготовка, техническая подготовка, тактическая подготовка, методика, тренировочный процесс, психологическая подготовка.

Key words: physical training, technical training, tactical training, methodology, training process, psychological training.

Ilmiy ishning dolzarbligi sport kurashida mashg‘ulot jarayonlarida yunon-rim kurashchilariga beriladigan yuklama (xajm va shiddati)ning to‘lqinsimon o‘zgarishini L.P. Matveeva «kechikuvchi transformatsiya» hodisasi deb tushuntiradi, ya’ni yuklamaning son, sifat va vaqtni ifodalovchi tomonlariga qayta moslashish bir vaqtda sodir bo‘lmaydi. Bunda tabiiy bioritm, tabiiy muhit, musobaqa kalendari va boshqa-larni hisobga olish zarur. Chunonchi, o‘rta va ayniqsa katta «to‘lqin»larning boshlanishida hajm ko‘rsatkichlari (hafta va oy ichida mashg‘ulot ishlarining

umumiy soni) yuqori ko'rsatkichlarga yetadi, keyinham barqarorlashadi va kamayib boradi. Shuning asosida esa, turli shiddat ko'rsatkichlari (mashg'ulotning motorn zichligi, harakatlarning tezlik, kuch tomonlari va boshqalar) katta a'amiyatga ega bo'ladi. kichik «to'lqinlarda» ko'pinchahajm va shiddatning qarama-qarshi munosabatlari kuzatiladi: mikrosiklning birinchi yarmida ikkinchi yarmiga nisbatan mashg'ulotlar katta shiddatda, lekin kichikhajmda olib boriladi. Bu umumiy munosabatlar mashg'ulot jarayonida u yoki bu mashqlarning o'rni va a'amiyatiga qarab turlicha namoyon bo'ladi. Yuklamaning to'lqinsimon o'zgarishi. Sport mashg'uloti uchun to'lqinsimon dinamika xosdir.

Tadqiqot maqsadi shundan iboratki yunon-rim kurashchilarini texnik tayyorgarlik darajalarini oshirishga o'rganish uslubi.

Quyidagi masshtabdagi «to'lqin»lar mavjud:

- 1) kichik to'lqinlar mayda turkumdagi (2-7 kun) yuklamalarning dinamikasini ifodalaydi;
- 2) o'rtacha to'lqinlar – bu bir necha (3-6) kichik to'lqin-larning mo'iyatni ko'rsatadi va o'zicha o'rta turkumni ifodalaydi;
- 3) katta to'lqinlar katta turkumlarni tashkil qiluvchi mashg'ulot bosqichlari va davrlaridagi o'rta turkumlarning to'lqinsimon o'zgarishini ifodalaydi.

Texnik mahorat – sport kurash sharoitida maksimal natijaga erishishga qaratilgan sport mashqlarining eng ratsionalharakat strukturasini puxta o'zlashtirishdan iborat.

Harakatlarni o'zlashtirish, musta'kamlash va takomillashtirishda ong juda katta a'amiyatga ega, unga xattoki avtomatlashtirilgan harakatlar ham tobe bo'ladi. Undan tashqarihar qanday maqsadga muvofiqharakat markaziy nerv sistemasiga afferent nervlardan qayta aloqa shaklida keladigan maolumentlar asosida to'xtovsiz korreksiya qilish jarayonida shakllanadi.

Shu boisdan trenerharakat malakasining takomillashishini boshqarish borishdan tashqari sportchining psixikasiga taosir qila bilishi kerak.

Amalda texnik mahoratni takomillashtirishning ikki asosiy xili uchraydi:

1) texnika asosanharakatning zamonaviy ratsional strukturasiga to'g'ri keladi va shuning bilan birga sportchi jismoniy tayyorgarligining shaxsiy xususiyatlariga mos keladi; 2) sportchi harakatining texnikasi uning funksional imkoniyatiga to'liq mos kelmaydi va zamonaviy texnika modeliga nisbatan ozmiko'pmi kamchiliklari mavjud bo'ladi.

Shuning uchunharakat malakalarini takomillashtirish jarayoniga turlicha yondoshish zarur. Birinchiholda u to'g'riharakatlarning son ji'atdan yanada rivojlanishiga bog'liq; tezlik va amplitudaning ortishi, kuch impulslarining ko'payishi, koordinatsiyaning bosh elementlarini aniqlash va ularni yaxlit harakat faoliyatining ritmi bilan o'zaro munosabati va shuning asosida maolumharakat faoliyatini shakllantirish. Ikkinchi holda harakat texnikasini takomillashtirish harakat malakasini ancha o'rgatish vaharakat strukturasining kam samarali qismlarini samaralirog'i qismlarga almashtirish bilan bog'liq bo'ladi.

Ish tajribasi va maxsus tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, harakat texnikasi kamchiliklarining asosiy sabablari trener va sportchilar texnik mahorat darajasini aniqlashning oboektiv ko'rsatkichlariga, uning takomillashib borishini kuzatish o'lchovlariga ega bo'lmasliklarida va shuningdek, ijro etish texnikasining mukammal modelining aniq emasligidadir.

Shuning uchun trenerham, sportchi ham harakatlarni muntazam to'g'rilab borish va ularning ijro etilishini kuzatib borish uchun texnik vositalar yordamida tez maolumot olish metodlariga ega bo'lishlari shart.

Texnik takomillashtirishning usullari

I. Qismlarga ajratish usuliyatiharakat tuzilishini soddalashtirishdan iborat bo‘lib, anglab olish jarayonini osonlashtiradi, butun koordinatsiyadaha bir elementning tuzilishini bilib olishga yordamlashadi.

Bunda quyidagi vositalar tavsiya qilinadi:harakat shaklini o‘zlashtirish uchun immitatsiya mashqlari; o‘zlashtirilgan harakat shakllarini bajarishga qaratilgan maxsus mashqlarni zarur bo‘lgan tezlikda, maolum zo‘r berish va meoyorda bajarish.

II. Mashqni to‘liq bajarish usuli musobaqa sharoitida nerv-muskul faoliyatining shartiga va rejimiga muvofiq yaxlit harakat malakasining shakllanishiga yordam beradi.

Texnik mahoratni takomillashtirishda ideomotor mashq qilishga a‘amiyat berish lozim. O‘rganishdaharakatlarni xayoliy ijro etish shuharakat to‘g‘risidagi tasavvur obrazini yaxshi-laydi. Ideomotorni xususiyati trenirovka qildirish bo‘libharakatlarni qayta o‘zgartirish, xatolarni tuzatish va malaka-larni takomillashtirishga yordam beradi.

Texnik tayyorlashning bosqichlari:

1. I bosqich – zamin tayyorlash va tasavvurhosil qildirish. Bunda o‘rganiladiganharakat to‘g‘risida tushunchahosil qili-nadi, sport kurashi vaharakatning umumiy sxemasini o‘zlash-tirish qoida va maqsadlari bilan tanishtirish vazifasi qo‘yiladi. Bu bosqichdaharakat soddalashtiriladi, mashq uchun sharoithosil qildiriladi (balandlik pasaytiriladi, snaryad og‘irligi va mashq bajarish shiddati kamaytiriladi, masofa, maydonchalarning o‘lchami qisqartiriladi, qoida soddalashtiriladi vah.k.).

2. II bosqich – element texnikasini chuqur o‘zlashtirish bir nechahaftadan bir necha oygacha davom eadi. Bu bosqichning vazifasi sport mashqi texnikasini to‘g‘ri ijro etish daraja-sigacha o‘zlashtirishdan iborat.

3. III bosqich –harakat texnikasini takomillashtirish shug‘ullanuvchilarning o‘z intilishlari tugagunga qadar davom etadi. Bosqichning vazifasi – sport kurashining turli sharoit-larida maksimal zo‘r bergandaham texnikani to‘g‘ri saqlab turish uchun sport mashqlarini takomillashtirishga erishishdir. Bunda yuqori muskul sezgisi (suv, muz, vaqt vahokazo sezgilari)ga ega bo‘lish zarur bu bosqichdaharakat malakalari muntazam oshadi, funksional tayyorgarlik o‘sib boradi, taktik fikrlash takomillasadi.

Texnik mahoratning ta’rifi. Texnik mahorat uch xil ko‘rsatkich: 1)hajm; 2)har tomonlamalik; 3) sportchi o‘zlashtirgan texnikaning samarasi bilan ifodalanadi.

Xulosa: Texnikaning hajmi sportchi bajara oladiganharakatlar texnikasining umumiy soni orqali belgilanadi va amalda ijro etilishi bilan ba’olanadi. Ko‘pincha texnikaninghajmi va uning jismoniy tayyorgarligi orasidagi bog‘liqlik kuzatiladi (masalan, kurashchilar alo’ida muskul guru’larining yaxshi rivojlanganligihisobiga ayrim texnik usullarni yaxshi ijro etishadi yo aksincha, yaxshi ko‘rgan priyomlarni yaxshi bajarganlari sababli baozi muskul gruppalari ularda kuchliroq bo‘ladi).

Yuqorida keltirilgan usullarga quyidagilar tavsiya qilinadi: yaxlit harakatni osonlashtirilgan sharoitda bajarish, yaxlit harakat tuzilishini soddalashtirish, umumiy bajarish tezligini kamaytirish (yarim kuch bilan vah.k.) muskul zo‘r berishini yengillashtirish, yengillashtirilgan snaryad qo‘llash,harakat amplitudasini qis-qartirish, chamalash va cheklovchi narsalardan foydalanish, yaxlit mashq sharoitini asta-sekin murakkablashtirib (tezli-gini, qarshilik kuchini oshirib, muhitning o‘zgaruvchan sharoi-tida va h.k.) bajarish, musobaqadagidek yuqori nerv qo‘zg‘alish sharoi-tida texnik maxoratni takomillashtirish (o‘zini jalb qila bilish, maksimal zo‘r berishni rivojlantirish va uni taqsimlay olish va h.k.).

Adabiyotlar ro‘yxati

1. N.A.Tastanov “Kurash turlari turlari nazariyasi va uslubiyati” Darslik. T. 2017.

2. Sh.S.Tursunov– “Yunon-rim kurashi nazariyasi va uslubiyati” O‘quv qo‘llanma. T., 2018.

3. Sh.S.Tursunov – “Yunon-rim kurashi bo‘yicha mashg‘ulot asoslari” O‘quv qo‘llanma. T., 2018.

4. D.Yu.Tashnazarov - Sport pedagogik maxoratini oshirish (yunon-rim kurashi bo‘yicha 1-jild). O‘quv qo‘llanma. Toshkent. 2019.

5. D.Yu.Tashnazarov. - Sport pedagogik maxoratini oshirish (yunon-rim kurashi bo‘yicha 2-jild). O‘quv qo‘llanma. Toshkent. 2019.

**KURASHCHILARNI MASHG‘ULOT JARAYONIDA TEXNIK
MAHORATNI OSHIRISH**

**O‘ZDJTSU, Xalqaro kurash turlari nazariyasi va uslubiya-
ti kafedrası**

dotsenti Djumanov Bakhitjan Muxtarovich,

o‘qituvchisi Anarbayev Malik axmedovich ,

o‘qituvchisi Melimuratov Azizbek Xolmurod o‘g‘li

Kalit so‘zlar: jismoniy tayyorgarlik, texnik tayyorgarlik, taktik tayyorgarlik, metodika, mashg‘ulot jarayoni, psixologik tayyorgarlik.

Ключевые слова: физическая подготовка, техническая подготовка, тактическая подготовка, методика, тренировочный процесс, психологическая подготовка.

Keywords: physical training, technical training, tactical training, methodology, training process, psychological training.

Ilmiy tadqiqot ishining dolzarbligi shundaki yuklama (xajm va shiddati)ning to‘lqinsimon o‘zgarishini L.P. Matveea «kechikuvchi transformatsiya» hodisasi deb tushuntiradi, ya’ni yuklamaning son, sifat va vaqtni ifodalovchi tomonlariga qayta moslashish bir vaqtda sodir bo‘lmaydi. Bunda tabiiy bioritm, tabiiy muhit, musobaqa kalendari va boshqa-larni hisobga olish zarur. Chunonchi, o‘rta va ayniqsa katta «to‘lqin»larning boshlanishida hajm ko‘rsatkichlari (hafta va oy ichida mashg‘ulot ishlarining umumiy soni) yuqori ko‘rsatkichlarga yetadi, keyin ham barqarorlashadi va kamayib boradi. Shuning asosida esa, turli shiddat ko‘rsatkichlari (mashg‘ulotning motorn

zichligi, harakatlarning tezlik, kuch tomonlari va boshqalar) katta a'amiyatga ega bo'ladi. kichik «to'liqlarda» ko'pinchahajm va shiddatning qarama-qarshi munosabatlari kuzatiladi: mikrosiklning birinchi yarmida ikkinchi yarmiga nisbatan mashg'ulotlar katta shiddatda, lekin kichikhajmda olib boriladi. Bu umumiy munosabatlar mashg'ulot jarayonida u yoki bu mashqlarning o'zni va a'amiyatiga qarab turlicha namoyon bo'ladi. Yuklamaning to'liqsimon o'zgarishi. Sport mashg'uloti uchun to'liqsimon dinamika xosdir.

Quyidagi masshtabdagi «to'liqlar» mavjud:

- 1) kichik to'liqlar mayda turkumdagi (2-7 kun) yuklamalarning dinamikasini ifodalaydi;
- 2) o'rtacha to'liqlar – bu bir necha (3-6) kichik to'liqlar-larning mo'iyatni ko'rsatadi va o'zicha o'rta turkumni ifodalaydi;
- 3) katta to'liqlar katta turkumlarni tashkil qiluvchi mashg'ulot bosqichlari va davrlaridagi o'rta turkumlarning to'liqsimon o'zgarishini ifodalaydi.

Texnik mahorat – sport kurash sharoitida maksimal natijaga erishishga qaratilgan sport mashqlarining eng ratsionalharakat strukturasini puxta o'zlashtirishdan iborat.

Harakatlarni o'zlashtirish, musta'kamlash va takomillashtirishda ong juda katta a'amiyatga ega, unga xattoki avtomatlashtirilgan harakatlar ham tobe bo'ladi. Undan tashqarihar qanday maqsadga muvofiqharakat markaziy nerv sistemasiga afferent nervlardan qayta aloqa shaklida keladigan maolumentlar asosida to'xtovsiz korreksiya qilish jarayonida shakllanadi.

Shu boisdan trenerharakat malakasining takomillashishini boshqarish borishdan tashqari sportchining psixikasiga taosir qila bilishi kerak.

Amalda texnik mahoratni takomillashtirishning ikki asosiy xili uchraydi:
1) texnika asosanharakatning zamonaviy ratsional strukturasiga to'g'ri keladi va shuning bilan birga sportchi jismoniy tayyorgarligining shaxsiy xususiyatlariga mos

keladi; 2) sportchi harakatining texnikasi uning funksional imkoniyatiga to'liq mos kelmaydi va zamonaviy texnika modeliga nisbatan ozmiko'pmi kamchiliklari mavjud bo'ladi.

Shuning uchun harakat malakalarini takomillashtirish jarayoniga turlicha yondoshish zarur. Birinchiholda u to'g'ri harakatlarning son ji'atdan yanada rivojlanishiga bog'liq; tezlik va amplitudaning ortishi, kuch impulslarining ko'payishi, koordinatsiyaning bosh elementlarini aniqlash va ularni yaxlit harakat faoliyatining ritmi bilan o'zaro munosabati va shuning asosida maolunharakat faoliyatini shakllantirish. Ikkinchi holda harakat texnikasini takomillashtirish harakat malakasini ancha o'rgatish va harakat strukturasining kam samarali qismlarini samaralirog'i qismlarga almashtirish bilan bog'liq bo'ladi.

Ish tajribasi va maxsus tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, harakat texnikasi kamchiliklarining asosiy sabablari trener va sportchilar texnik mahorat darajasini aniqlashning oboektiv ko'rsatkichlariga, uning takomillashib borishini kuzatish o'lchovlariga ega bo'lmasliklarida va shuningdek, ijro etish texnikasining mukammal modelining aniq emasligidadir.

Shuning uchun trener ham, sportchi ham harakatlarni muntazam to'g'rilab borish va ularning ijro etilishini kuzatib borish uchun texnik vositalar yordamida tez maolunot olish metodlariga ega bo'lishlari shart.

Texnik takomillashtirishning usullari

I. Qismlarga ajratish usuliyati harakat tuzilishini soddalashtirishdan iborat bo'lib, anglab olish jarayonini osonlashtiradi, butun koordinatsiyada har bir elementning tuzilishini bilib olishga yordamlashadi.

Bunda quyidagi vositalar tavsiya qilinadi: harakat shaklini o'zlashtirish uchun immitatsiya mashqlari; o'zlashtirilgan harakat shakllarini bajarishga qaratilgan maxsus mashqlarni zarur bo'lgan tezlikda, maolun zo'r berish va meoyorda bajarish.

II. Mashqni to'liq bajarish usuli musobaqa sharoitida nerv-muskul faoliyatining shartiga va rejimiga muvofiq yaxlit harakat malakasining shakllanishiga yordam beradi.

Texnik mahoratni takomillashtirishda ideomotor mashq qilishga a'amiyat berish lozim. O'rganishdaharakatlarni xayoliy ijro etish shuharakat to'g'risidagi tasavvur obrazini yaxshi-laydi. Ideomotorni xususiyati trenirovka qildirish bo'libharakatlarni qayta o'zgartirish, xatolarni tuzatish va malaka-larni takomillashtirishga yordam beradi.

Texnik tayyorlashning bosqichlari:

1. I bosqich – zamin tayyorlash va tasavvurhosil qildirish. Bunda o'rganiladiganharakat to'g'risida tushunchahosil qili-nadi, sport kurashi vaharakatning umumiy sxemasini o'zlash-tirish qoida va maqsadlari bilan tanishtirish vazifasi qo'yiladi. Bu bosqichdaharakat soddalashtiriladi, mashq uchun sharoithosil qildiriladi (balandlik pasaytiriladi, snaryad og'irligi va mashq bajarish shiddati kamaytiriladi, masofa, maydonchalarning o'lchami qisqartiriladi, qoida soddalashtiriladi vah.k.).

2. II bosqich – element texnikasini chuqur o'zlashtirish bir nechahaftadan bir necha oygacha davom eadi. Bu bosqichning vazifasi sport mashqi texnikasini to'g'ri ijro etish daraja-sigacha o'zlashtirishdan iborat.

3. III bosqich –harakat texnikasini takomillashtirish shug'ullanuvchilarning o'z intilishlari tugagunga qadar davom etadi. Bosqichning vazifasi – sport kurashining turli sharoit-larida maksimal zo'r bergandaham texnikani to'g'ri saqlab turish uchun sport mashqlarini takomillashtirishga erishishdir. Bunda yuqori muskul sezgisi (suv, muz, vaqt vahokazo sezgilari)ga ega bo'lish zarur bu bosqichdaharakat malakalari muntazam oshadi, funksional tayyorgarlik o'sib boradi, taktik fikrlash tako-millashadi.

Texnik mahoratning ta'rifi. Texnik mahorat uch xil ko'rsatkich: 1)hajm; 2)har tomonlamalik; 3) sportchi o'zlashtirgan texnikaning samarasi bilan ifodalanadi.

Xulosa: Texnikaning hajmi sportchi bajara oladiganharakatlar texnikasining umumiy soni orqali belgilanadi va amalda ijro etilishi bilan ba'olanadi. Ko'pincha texnikaninghajmi va uning jismoniy tayyorgarligi orasidagi bog'liqlik kuzatiladi (masalan, kurashchilar alo'ida muskul guru'larining yaxshi rivojlanganligihisobiga ayrim texnik usullarni yaxshi ijro etishadi yo aksincha, yaxshi ko'rgan priyomlarni yaxshi bajarganlari sababli baozi muskul gruppalari ularda kuchliroq bo'ladi).

Yuqorida keltirilgan usullarga quyidagilar tavsiya qilinadi: yaxlit harakatni osonlashtirilgan sharoitda bajarish, yaxlit harakat tuzilishini soddalashtirish, umumiy bajarish tezligini kamaytirish (yarim kuch bilan vah.k.) muskul zo'r berishini yengillashtirish, yengillashtirilgan snaryad qo'llash,harakat amplitudasini qis-qartirish, chamalash va cheklovchi narsalardan foydalanish, yaxlit mashq sharoitini asta-sekin murakkablashtirib (tezli-gini, qarshilik kuchini oshirib, muhitning o'zgaruvchan sharoitida va h.k.) bajarish, musobaqadagidek yuqori nerv qo'zg'alish sharoitida texnik maxoratni takomillashtirish (o'zini jalb qila bilish, maksimal zo'r berishni rivojlantirish va uni taqsimlay olish va h.k.).

Adabiyotlar ro'yxati

6. N.A.Tastanov "Kurash turlari turlari nazariyasi va uslubiyati" Darslik. T. 2017.

7. Sh.S.Tursunov– "Yunon-rim kurashi nazariyasi va uslubiyati" O'quv qo'llanma. T., 2018.

8. Sh.S.Tursunov – "Yunon-rim kurashi bo'yicha mashg'ulot asoslari" O'quv qo'llanma. T., 2018.

9. D.Yu.Tashnazarov - Sport pedagogik maxoratini oshirish (yunon-rim kurashi bo'yicha 1-jild). O'quv qo'llanma. Toshkent. 2019.

10. D.Yu.Tashnazarov. - Sport pedagogik maxoratini oshirish (yunon-rim kurashi bo'yicha 2-jild). O'quv qo'llanma. Toshkent. 2019.

УДК: 796

**KURASH MASHG‘ULOTLARINI TASHKILLASHTIRISHDAGI
MUAMMOLAR**

O‘ZDJTSU, Xalqaro kurash turlari nazariyasi va uslubiyati kafedrası

dotsenti Djumanov Bakhitjan Muxtarovich,

o‘qituvchisi Anarbayev Malik Axmedovich ,

o‘qituvchisi Abdikulov Jandos Nurjon o‘gli

***Kalit so‘zlar:** jismoniy tayyorgarlik, texnik tayyorgarlik, taktik tayyorgarlik, metodika, mashg‘ulot jarayoni.*

***Ключевые слова:** физическая подготовка, техническая подготовка, тактическая подготовка, методика, тренировочный процесс, психологическая подготовка.*

***Keywords:** physical training, technical training, tactical training, methodology, training process, psychological training.*

Ishning dolzabligi: Yuqori sport mahoratiga erishishga qaratilgan barcha vositalar sport mashg‘uloti usuliyatlariga kiradi. Harakat faoliyatiga o‘rgatish usuliyatlari jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasining umumiy asoslaridan sizga ma’lumdir. Bu yerda ularni sport mashg‘ulotlariga nisbatan aniqlashtirishga to‘g‘ri keladi. Usuliyatlarning asosiy maqsadi harakat malakalarini takomillashtirish va jismoniy sifatlarni tarbiyalashga qaratilgan. Sport mashg‘ulotida belgilangan vazifalariga ko‘ra, qa’tiy reglamentlashtirilgan mashq usuliyatlarining turli xil variantlardan foydalaniladi. Trenirovka mashg‘ulotlaridagi harakat malakalarini

takomillashtirish jarayonida standart va almashtirib mashq qilish usuliyati keng qo'llaniladi.

Harakat sifatlarini va organizmning funksiyalarini takomillashtirishda maqsadga muvofiq tanlangan mashqlar kompleksi, interval mashq qilish usuliyatini (navbatdagi nagruzkalar orasida belgilangan vaqtda dam olish), uzluksiz mashq qilish (dam olinmasdan mashqlar kompleksi uzluksiz bajariladi) va yuqorida qayd qilingan turli xil usuliyatlar qo'llaniladi. Bir usuliyatning o'zi keng vazifalarni hal qilish va sportchini tayyorlashda asos bo'lib xizmat qilishi mumkin, masalan, yugurishda o'zgaruvchan mashq qilish usuliyati yordamida bir vaqtning o'zida chidamlilikni tarbiyalash, yugurish texnikasini takomillashtirish, masofa bo'ylab kuchni taqsimlashning taktik variantlarini mashq qilish mumkin va hokazo, ya'ni bir usul orqali sportchining jismoniy, texnik va taktik tayyorgarligini amalga oshirish mumkin.

Qa'tiy reglamentlashtirilgan usuliyatdan tashqari sport mashg'ulotida musobaqalashish va o'yin usuliyati, shuningdek, doiraviy mashq qilish metodi keng qo'llaniladi.

Musobaqalashish usuliyatining asosini faqat raqib bilan kuch sinash emas, balki o'z-o'zi bilan ham musobaqalashish mashqlari ham tashkil qiladi. Shuning bilan birga mashg'ulotga kiritilgan o'yin usullari yordamida yuqori ruhiy ko'tarinkilikka erishiladi, fikrlash qobiliyati, qo'yilgan maqsadga erishish, irodasi va qa'tiyyati rivojlanadi.

Doiraviy mashq qilish jismoniy mashqlarni qo'llashning tashkiliy-usuliyatining shakli sifatida jismoniy sifatlarning kompleks namoyon qilishni takomillashtirishga qaratilgan.

Mashg'ulot jarayonlari muayyan sport turida maksimum natijalarga erishishga qaratilgan. Yuqori sport kamolotiga erishish-ko'pqirrali va juda murakkab jarayondir. U sportchining o'zini har tomonlama funksional, jismoniy,

texnik va taktik tayyorlash orqaligina emas, uning natijasining o'sishiga ta'sir qiluvchi boshqa omillar ta'sirida kam amalga oshiriladi. Bu omillarga birinchi o'rinda trenerning har tomonlama tayyorgarligini (uning nazariy bilimi, amaliy tajribasi, tashkilotchilik qobiliyati, shuningdek, ilmiy tadqiqot va metodik faoliyatga intilishining bevosita tashqi muhitni, moddiy-texnika, xo'jalik va meditsina ta'minoti va boshqalarni) kiritish lozim. Shunday qilib, sportchi rekord o'rnatishida unga yuzlab kishilar yordamlashadi, ular uni shaxs va sportchi sifatida shakllantirishadi.

Nagruzka (hajm va shiddati)ning to'liqsimon o'zgarishini L.P. Matveev «kechikuvchi transformatsiya» hodisasi deb tushuntiradi, ya'ni nagruzkaning son, sifat va vaqtni ifodalovchi tomonlariga qayta moslashish bir vaqtda sodir bo'lmaydi. Bunda tabiiy bioritm, tabiiy muhit, musobaqa kalendari va boshqalarni hisobga olish zarur. Chunonchi, o'rta va ayniqsa katta «to'liqin»larning boshlanishida hajm ko'rsatkichlari (hafta va oy ichida mashg'ulot ishlarining umumiy soni) yuqori ko'rsatkichlarga yetadi, keyin ham barqarorlashadi va kamayib boradi. Shuning asosida esa, turli shiddat ko'rsatkichlari (mashg'ulotning motor zichligi, harakatlarning tezlik, kuch tomonlari va boshqalar) katta ahamiyatga ega bo'ladi. Kichik «to'liqinlarda» ko'pinchahajm va shiddatning qarama-qarshi munosabatlari kuzatiladi: mikrosiklning birinchi yarmida ikkinchi yarmiga nisbatan mashg'ulotlar katta shiddatda, lekin kichikhajmda olib boriladi. Bu umumiy munosabatlar mashg'ulot jarayonida u yoki bu mashqlarning o'rnini va a'amiyatiga qarab turlicha namoyon bo'ladi. Nagruzkaning to'liqsimon o'zgarishi. Sport mashg'uloti uchun to'liqsimon dinamika xosdir.

Quyidagi masshtabdagi «to'liqin»lar mavjud:

- 1) kichik to'liqinlar mayda turkumdagi (2-7 kun) nagruzkalarning dinamikasini ifodalaydi;
- 2) o'rtacha to'liqinlar – bu bir necha (3-6) kichik to'liqinlarning mohiyatni ko'rsatadi va o'zicha o'rta turkumni ifodalaydi;

3) katta to'liqlar katta turkumlarni tashkil qiluvchi mashg'ulot bosqichlari va davrlaridagi o'rta turkumlarning to'liqsimon o'zgarishini ifodalaydi.

Xulosa: Sport trenirovkasi pedagogik hodisa bo'lib, mashq qilish usuliyatlari tizimi yordamida bevosita yuqori sport natijalariga erishishga qaratilgan va jismoniy tarbiyaning ixtisoslashgan jarayonidir. Shuni ta'kidlash muhimki, sport pedagogika nuqtai nazaridan birdan-bir maqsad bo'lmasdan, tarbiyalash, sog'lomlashtirish va hayotga tayyorlashning vositasidir.

Sport mashg'ulotining vazifalari: sog'likni mustahkamlash va ma'naviy tarbiya talablari, shaxsni har tomonlama garmonik rivojlantirish; sport texnikasi va taktikasini egallash; tanlangan sport turiga xos jismoniy, ruhiy va irodaviy sifatlarni rivojlantirish, sport gigienasi va o'z-o'zini nazorat qilish sohasida amaliy va nazariy bilimlarni egallashdan iborat. Sport mashg'uloti davomida faqat yuqori mahoratinigina egallamasdan, sog'ligini mustahkamlash, jismoniy sifatlarini rivojlantirish, serunum mehnat va himoyasi uchun zarur bo'lgan hayotiy zaruriy malakalarni egallash vazifalari hal qilinadi.

Adabiyotlar ro'yxati

11. N.A.Tastanov "Kurash turlari turlari nazariyasi va uslubiyati" Darslik. T. 2017.
12. Sh.S.Tursunov– "Yunon-rim kurashi nazariyasi va uslubiyati" O'quv qo'llanma. T., 2018.
13. Sh.S.Tursunov – "Yunon-rim kurashi bo'yicha mashg'ulot asoslari" O'quv qo'llanma. T., 2018.
14. D.Yu.Tashnazarov - Sport pedagogik maxoratini oshirish (yunon-rim kurashi bo'yicha 1-jild). O'quv qo'llanma. Toshkent. 2019.
15. D.Yu.Tashnazarov. - Sport pedagogik maxoratini oshirish (yunon-rim kurashi bo'yicha 2-jild). O'quv qo'llanma. Toshkent. 2019.

**KURASHCHILARINI MASHG‘ULOT JARAYONLARINI
TASHKILLASHTIRISH**

**O‘ZDJTSU, Xalqaro kurash turlari nazariyasi va uslubiya-
ti kafedrasi**

dotsenti Tursunov Shuhrat Sabitjanovich,

dotsenti Tashnazarov Djasur Yuldashevich,

Stajyor-o‘qituvchisi Nigmatov Ibrohim Mahmud o‘g‘li

Kalit so‘zlar: jismoniy tayyorgarlik, texnik tayyorgarlik, taktik tayyorgarlik,
metodika, mashg‘ulot jarayoni.

Ключевые слова: физическая подготовка, техническая подготовка,
тактическая подготовка, методика, тренировочный процесс.

Key words: physical training, technical training, tactical training, methodology,
training process.

Ilmiy tadqiqotning dolzarbligi kurash turlarida yuqori sport mahoratiga erishishga qaratilgan barcha vositalar sport mashg‘uloti usuliyatlariga kiradi. Harakat faoliyatiga o‘rgatish usuliyatlari jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasining umumiy asoslaridan sizga ma’lumdir. Bu yerda ularni sport mashg‘ulotlariga nisbatan aniqlashtirishga to‘g‘ri keladi. Usuliyatlarning asosiy maqsadi harakat malakalarini takomillashtirish va jismoniy sifatlarni tarbiyalashga qaratilgan. Sport mashg‘ulotida belgilangan vazifalariga ko‘ra, qa’tiy

reglamentlashtirilgan mashq usuliyatlarining turli xil variantlardan foydalaniladi. Trenirovka mashg'ulotlaridagi harakat malakalarini takomillashtirish jarayonida standart va almashtirib mashq qilish usuliyati keng qo'llaniladi.

Sport kurashida harakat sifatlarini va organizmning funksiyalarini takomillashtirishda maqsadga muvofiq tanlangan mashqlar kompleksi, interval mashq qilish usuliyatini (navbatdagi nagruzkalar orasida belgilangan vaqtda dam olish), uzluksiz mashq qilish (dam olinmasdan mashqlar kompleksi uzluksiz bajariladi) va yuqorida qayd qilingan turli xil usuliyatlar qo'llaniladi. Bir usuliyatning o'zi keng vazifalarni hal qilish va sportchini tayyorlashda asos bo'lib xizmat qilishi mumkin, masalan, yugurishda o'zgaruvchan mashq qilish usuliyati yordamida bir vaqtning o'zida chidamlilikni tarbiyalash, yugurish texnikasini takomillashtirish, masofa bo'ylab kuchni taqsimlashning taktik variantlarini mashq qilish mumkin va hokazo, ya'ni bir usul orqali sportchining jismoniy, texnik va taktik tayyorgarligini amalga oshirish mumkin.

Tadqiqot maqsadi shundan iboratki qa'tiy reglamentlashtirilgan usuliyatdan tashqari sport mashg'ulotida musobaqalashish shuningdek, doiraviy mashq qilish metodi keng qo'llaniladi.

Musobaqalashish usuliyatining asosini faqat raqib bilan kuch sinash emas, balki o'z-o'zi bilan ham musobaqalashish mashqlari ham tashkil qiladi. Shuning bilan birga mashg'ulotga kiritilgan o'yin usullari yordamida yuqori ruhiy ko'tarinkilikka erishiladi, fikrlash qobiliyati, qo'yilgan maqsadga erishish, irodasi va qa'tiyyati rivojlanadi.

Doiraviy mashq qilish jismoniy mashqlarni qo'llashning tashkiliy-usuliyatining shakli sifatida jismoniy sifatlarning kompleks namoyon qilishni takomillashtirishga qaratilgan.

Mashg'ulot jarayonlari muayyan sport turida maksimum natijalarga erishishga qaratilgan. Yuqori sport kamolotiga erishish-ko'pqirrali va juda murakkab

jarayondir. U sportchining o'zini har tomonlama funksional, jismoniy, texnik va taktik tayyorlash orqaligina emas, uning natijasining o'sishiga ta'sir qiluvchi boshqa omillar ta'sirida kam amalga oshiriladi. Bu omillarga birinchi o'rinda trenerning har tomonlama tayyorgarligini (uning nazariy bilimi, amaliy tajribasi, tashkilotchilik qobiliyati, shuningdek, ilmiy tadqiqot va metodik faoliyatga intilishining bevosita tashqi muhitni, moddiy-texnika, xo'jalik va meditsina ta'minoti va boshqalarni) kiritish lozim. Shunday qilib, sportchi rekord o'rnatishida unga yuzlab kishilar yordamlashadi, ular uni shaxs va sportchi sifatida shakllantirishadi.

Nagruzka (hajm va shiddati)ning to'liqsimon o'zgarishini L.P. Matveev «kechikuvchi transformatsiya» hodisasi deb tushuntiradi, ya'ni nagruzkaning son, sifat va vaqtni ifodalovchi tomonlariga qayta moslashish bir vaqtda sodir bo'lmaydi. Bunda tabiiy bioritm, tabiiy muhit, musobaqa kalendari va boshqalarni hisobga olish zarur. Chunonchi, o'rta va ayniqsa katta «to'liqin»larning boshlanishida hajm ko'rsatkichlari (hafta va oy ichida mashg'ulot ishlarining umumiy soni) yuqori ko'rsatkichlarga yetadi, keyin ham barqarorlashadi va kamayib boradi. Shuning asosida esa, turli shiddat ko'rsatkichlari (mashg'ulotning motor zichligi, harakatlarning tezlik, kuch tomonlari va boshqalar) katta ahamiyatga ega bo'ladi. Kichik «to'liqinlarda» ko'pinchahajm va shiddatning qarama-qarshi munosabatlari kuzatiladi: mikrosiklning birinchi yarmida ikkinchi yarmiga nisbatan mashg'ulotlar katta shiddatda, lekin kichikhajmda olib boriladi. Bu umumiy munosabatlar mashg'ulot jarayonida u yoki bu mashqlarning o'zni va a'amiyatiga qarab turlicha namoyon bo'ladi. Nagruzkaning to'liqsimon o'zgarishi. Sport mashg'uloti uchun to'liqsimon dinamika xosdir.

Quyidagi masshtabdagi «to'liqin»lar mavjud:

1) kichik to'liqinlar mayda turkumdagi (2-7 kun) nagruzkalarning dinamikasini ifodalaydi;

2) o'rtacha to'liqinlar – bu bir necha (3-6) kichik to'liqinlarning mohiyatni ko'rsatadi va o'zicha o'rta turkumni ifodalaydi;

3) katta to'liqlar katta turkumlarni tashkil qiluvchi mashg'ulot bosqichlari va davrlaridagi o'rta turkumlarning to'liqsimon o'zgarishini ifodalaydi.

Xulosa: Sport trenirovkasi pedagogik hodisa bo'lib, mashq qilish usuliyatlari tizimi yordamida bevosita yuqori sport natijalariga erishishga qaratilgan va jismoniy tarbiyaning ixtisoslashgan jarayonidir. Shuni ta'kidlash muhimki, sport pedagogika nuqtai nazaridan birdan-bir maqsad bo'lmasdan, tarbiyalash, sog'lomlashtirish va hayotga tayyorlashning vositasidir.

Sport mashg'ulotining vazifalari: sog'likni mustahkamlash va ma'naviy tarbiya talablari, shaxsni har tomonlama garmonik rivojlantirish; sport texnikasi va taktikasini egallash; tanlangan sport turiga xos jismoniy, ruhiy va irodaviy sifatlarni rivojlantirish, sport gigienasi va o'z-o'zini nazorat qilish sohasida amaliy va nazariy bilimlarni egallashdan iborat. Sport mashg'uloti davomida faqat yuqori mahoratinigina egallamasdan, sog'ligini mustahkamlash, jismoniy sifatlarini rivojlantirish, serunum mehnat va himoyasi uchun zarur bo'lgan hayotiy zaruriy malakalarni egallash vazifalari hal qilinadi.

Adabiyotlar ro'yxati

16. N.A.Tastanov "Kurash turlari turlari nazariyasi va uslubiyati" Darslik. T. 2017.

17. Sh.S.Tursunov– "Yunon-rim kurashi nazariyasi va uslubiyati" O'quv qo'llanma. T., 2018.

18. Sh.S.Tursunov – "Yunon-rim kurashi bo'yicha mashg'ulot asoslari" O'quv qo'llanma. T., 2018.

19. D.Yu.Tashnazarov - Sport pedagogik maxoratini oshirish (yunon-rim kurashi bo'yicha 1-jild). O'quv qo'llanma. Toshkent. 2019.

20. D.Yu.Tashnazarov. - Sport pedagogik maxoratini oshirish (yunon-rim kurashi bo'yicha 2-jild). O'quv qo'llanma. Toshkent. 2019.

KURASHCHILARINING TAKTIK TAYYORGARLIGI
TAKOMILLASHTIRISH

O'ZDJTSU, Xalqaro kurash turlari nazariyasi va uslubiyati kafedrası

o'qituvchisi Abdikulov Jandos Nurjuanovich,

o'qituvchisi Melimuratov azizbek Xolmurod o'g'li ,

o'qituvchisi Nigmatov Ibrohim Mahmud o'g'li

Kalit so'zlar: maxsus jismoniy tayyorgarlik, texnik - taktik tayyorgarlik, metodika, mashg'ulot jarayoni, psixologik tayyorgarlik.

Ключевые слова: специальная физическая подготовка, технико-тактическая подготовка, методика, тренировочный процесс, психологическая подготовка.

Key words: special physical training, technical and tactical training, methodology, training process, psychological training.

Ilmiy tadqiqot ishining dolzabligi shundaki yunon-rim kurash turida taktik mahorat barcha sport turlari uchun zarurdir, ayniqsa, sharoitni birdaniga anglab olmoq, raqibini juda yaxshihis qilish va boy tajribadan tez foydalanishni talab etadigan sport o'yinlarida a'amiyatlidir. Maolun reja va kurashninghar bir daqiqasini anglab olish asosida turli usullar, priyomlar vaharakatlarni qo'llashda sportchilarning ruhiy, jsmoniy va texnik qobiliyatlaridan samaraliroq foyda-lanishda taktika zarur bo'ladi. Umuman taktika – maxorat, belgilangan rejani amalga oshirishni ta'minlaydigan yaxshi bilim, ko'nikma va malakalarga asoslanadi. Taktika – bu sport kurashini olib borish sanoatidir. Bunda yutuqqa erishish uchun sportchi kuch va barcha imkoniyat-laridan maqsadga muvofiqroq foydalanishi zarur. Oldindan belgilangan reja bo'yicha va tezlik bilanhal qilinishi darkor vazifalarga

ko'ra tashqi mu'itning doimiy va o'zgaruvchan sharoitida foydalanadigan texnika taktikaning asosiy vositasi hisoblanadi.

Tadqiqot maqsadi sport taktikasi uch shaklda namoyon bo'ladi:

1) shaxsiy kurash: a) raqibning bevosita qarshiligi bilan (yo'lakchasi belgilanmagan joylarda yugurish, velosiped poygasi, sportcha yurish, chang'i va h.k.) va raqiblarning nisbiy ta'siri bilan (yo'laklarda) yugurish, gimnastika, suzish, qayiq haydash, figurali uchish va h.k.);

2) ikki kishining kurashi: a) raqibning bevosita qarshiligi bilan (boks, qilichbozlik, dzyu-do, kurash); b) raqiblarning bilvosita ta'sirida (tennis, stol tennisi, badminton, shaxmat vah.k.);

3) jamoali musobaqalari: a) raqibning bevosita qarshiligi bilan (basketbol, futbol, qo'l to'pi, hokkey va h.k.) va b) raqibning bilvosita ta'siri bilan (voleybol, estafetali yugurish, badiiy gimnastika bo'yicha komanda musobaqalari va h.k.)

Sport kurashini tashkil qilish va olib borish harakatlarning taktik muammosi sport taktik muammosi sport musobaqalarini uyushtirish va olib borishda namoyon bo'ladi. Sport musobaqasini taktikasi deganda eng yaxshi natijaga erishish uchun musobaqa oldindan va bevosita musobaqa vaqtida amalga oshiriladigan chora-tadbirlarni tushunamiz.

Taktik faoliyat taktik mashg'ulotlar, texnik malaka, jismoniy qobiliyatning rivojlanishi darajasi, irodaviy fazilatlar, reaksiya tezligi va boshqalarga asoslanadi. Taktik harakatning uch fazasi mavjud:

- a) musobaqa situatsiyasini anglash va ta'lil qilish;
- b) maxsus taktik vazifani xayolanhal qilish;
- v) taktik vazifani amaliyhal qilish.

Idrok qilish sifati ko'rishhajmi, ko'rish doirasi, ko'rish orqaliharakatni ba'olash, texnik malakalarning rivojlanish darajasi, fikrlash jarayonining sifati, bilim va tajribalarga bog'liq bo'ladi.

Taktik vazifa avvalo xayolan, keyin esa amaliyhal qilinadi. Sportchi nima qilishi kerakligini juda tez belgilashi, o'z bilimini malaka va qobiliyatini ba'olay olishi kerak. Ayrim sportchilar musobaqa situatsiyasini idrok va ta'lil qilishda bilim va tajribaning kamligi sababli mantiqiy fikrlashga borliq bo'lgan taktik vazifalarni hal qilishda qiyinchilikka duch keladilar.

Funksional tayyorgarlikning mohiyati murakkab mu'itda va katta jismoniy nagruzkalar orqali organizmning funksional sistemalarini maqsadga muvofiq, rivojlantirishdan, ya'ni katta muskul funksional va psixik zo'r berishlarga bardosh berishga erishishdan iborat.

Funksional tayyorgarlikka maxsus tayyorgarlik mashqlari kiritilib ular quyidagilarga ta'sir ko'rsatadi:

1. Nerv tizimining funksiyasini takomillashtirish. Markaziy nerv sistemasini shunday tayyorlash zaruriyat, u katta jismoniy va psixik zo'r berishlarga bardosh berish uchun nerv jarayonining maolom kuchiga ega bo'lishi kerak.

2. Barcha funksiyalarni, birinchi o'rinda bosh miya tomirlarini vegetativ ta'minlashga, yurak qon tomir va nafas olish sistemalarini takomillashtirishga, shuningdek, chiqarish organlariga ta'sir ko'rsatadi.

3. Anlizatorlar funksionalarining rivojlantirish va takomillashtirishni programmalashtirish.

4. Jismoniy sifatlarni tarbiyalash uchun suyak muskul sistemasining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi.

Funksional tayyorgarlik shakllari. 1. Funksional tayyorgarlikning ayrim qismlarini barcha mashg'ulotlarga kiritish. 2. Yaxlit mashg'ulotlarni funksional

tayyorlash maqsadida o'tkazish. 3. Mashg'ulot sikllariga sog'lomlashtirish tadbirlari (ertalabki gimnastika, sayrlar, turizm)ni kiritish.

Funksional tayyorgarlikni amalga oshirish uchun quyidagilarda foydalanish kerak:

- a) tanlash vositalari (cho'milish, bo'shash, holatsizlanish);
- b) miyada qon aylanishini boshqaruvchi mashqlar;
- v) yuqori muskul sezgisi, vestibulyar vaharakat analiza-torlari, nafas olish va yurak qon-tomir sistemalari vahokazolarni rivojlantiruvchi mashqlari.

Sportchini maonaviy va psixologik tayyorlash

Sportchini maonaviy tayyorlash o'zining pedagogik mohiyati bo'yicha sport faoliyati sharoitida qo'llanilishiga qarab amalga oshiriladigan axloqiy va irodaviy tarbiyalash jarayoni hisoblanadi.

Sport – kuchli irodani talab qiladigan mashaqqatli va murakkab faoliyatdir.

Kuchli iroda, maqsadd sari intilish. Tashabbuskorlik va sabotlilik fazilatlarini tarbiyalash sportchini tayyorlashning ajralmas qismini tashkil qiladi.

Sportchini tarbiyalash jarayonida quyidagi fazilatlarini rivojlantirish zarur:

- xalq ishiga sadoqat, ijtimoiy va davlat ishini o'z shaxsiy ishidan yuqori qo'yishga intilish, me'nat va himoya qilish maqsadida o'z sog'ligi to'g'risida muntazam g'amxo'rlik qilish;
- ijtimoiy mulkka tejamli bo'lish;
- jamoaning amaliy faoliyatida aktiv qatnashish, sport mahorat ini oshirish, turmush sharoitidagi hatti-harakati uchun jamoa oldida javobgarlikni his qilish, shaxsparastlik, jamoa ishiga beparvo qarashga yo'l qo'ymaslik;

Xulosa: Mamlakatning barcha xalqlari bilan do'st bo'lish, boshqa mamlakat xalqlari bilan munosabati musta'kamlash, xalqaro uchrashuvlar jarayonida irqiy

ajratishlarga va milliy xurofot-larga beg'araz bo'lish, tinchlik demokratiya va taraqqiyot dushmanlariga qarshi kurashish.

Sportchilarining yuqori axloqiy fazilatlari me'natda, turli faoliyatda, xatti-'arakatlarida, kishilar muomalasida shakllanadi va sport etikasini belgilashda manba bo'lib xizmat qiladi. Sport etikasi – bu sportchining o'ziga xos faoliyatda (mashg'ulot, musobaqa, ko'rgazmali chiqishlarda vah.k. da) sportchi uchun majburiy bo'lgan xatti-'arakatlar normasi va qoidalarining yig'indisidir. Sport etikasining asosi – o'zbek sportchisiga qo'yiladigan axloqiy talablardir.

Ular musobaqalarning talablarida, nizom va programmalarida qonunlashtirilgan: musobaqalarda sportchilar uchun bir xil sharoit yaratish, g'oliblarni aniqlashda oboektiv bo'lish, raqib va sudpyaga nisbatanhurmatda bo'lish, musobaqalardahavfsizlikni ta'minlash, marosimlarga rioya qilish, sport musobaqalarini targ'ibot qa tashviqot qilishdir.

Adabiyotlar ro'yxati

21. N.A.Tastanov “Kurash turlari nazariyasi va uslubiyati” Darslik. T. 2015.
22. N.A.Tastanov “Kurash turlari turlari nazariyasi va uslubiyati” Darslik. T. 2017.
23. Sh.S.Tursunov– “Yunon-rim kurashi nazariyasi va uslubiyati” O'quv qo'llanma. T., 2018.
24. Sh.S.Tursunov – “Yunon-rim kurashi bo'yicha mashg'ulot asoslari” O'quv qo'llanma. T., 2018.
25. D.Yu.Tashnazarov - Sport pedagogik maxoratini oshirish (yunon-rim kurashi bo'yicha 1-jild). O'quv qo'llanma. Toshkent. 2019.
26. D.Yu.Tashnazarov. - Sport pedagogik maxoratini oshirish (yunon-rim kurashi bo'yicha 2-jild). O'quv qo'llanma. Toshkent. 2019.

**Mavzu: “ELEKTROTEXNIKA VA ELEKTRONIKA” FANINI
O‘QITISHDA TALABALAR MUSTAQIL FIKRLASHLARINI
SHAKLLANTIRISH MANBALARI**

Jo‘rayev Mirjalol Qahramonovich

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti

“Elektr mexanikasi va texnologiyalari” kafedrası assistenti.

Nizomov Nozimjon Zafar o'g'li

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti

“Elektr mexanikasi va texnologiyalari” kafedrası talabalari

Annotatsiya Maqolada ““Elektrotexnika va elektronika” fanini o‘qitishda talabalar mustaqil fikrlashlarini shakllantirish manbalari” orqali o‘qitishda normativ-huquqiy hujjatlar va ilg‘or xorijiy tajribalarning qiyosiy tahlili haqida gap boradi. Ta‘lim jarayonini rivojlantirish uchun xorijiy davlatlar tajribalaridan foydalangan holda dars mashg‘lotlarini tashkil qilish, elektromexanik qurilmalarga nisbattan ishonli ishlashini o‘rgatish maqsadimizdir

Kalit so‘zlar: *O‘zgarmas tok, O‘zgarmas generator, O‘zgarmas tok motorlari, kollektor, elektromagnit induksiya qonuni.*

joyayev159@mail.ru

Тема: Источники формирования самостоятельного мышления студентов при преподавании «Электротехники и электроники».

Аннотация В статье говорится о сравнительном анализе нормативных правовых документов и передового зарубежного опыта обучения через «Ресурсы формирования самостоятельного мышления студентов при обучении науке «Электротехника и электроника». Урок с использованием опыта зарубежных стран по развитию образовательный процесс. Наша цель – организовать обучение и научить надежной работе электромеханических устройств

Ключевые слова: постоянный ток, генератор постоянного тока, двигатели постоянного тока, коллектор, закон электромагнитной индукции.

jorayev159@mail.ru

Topic: Sources of formation of students' independent thinking in the teaching of "Electrical engineering and electronics".

Annotation The article talks about the comparative analysis of regulatory legal documents and advanced foreign experiences in teaching through "Resources of formation of independent thinking of students in the teaching of the science of "Electrical engineering and electronics". Lesson using the experiences of foreign countries to develop the educational process. Our goal is to organize training sessions and teach reliable operation of electromechanical devices

Key words: Constant current, Constant generator, Constant current motors, collector, law of electromagnetic induction.

jorayev159@mail.ru

Respublikamizda rivojlangan mamlakatlar qatori jahon ta'lim tizimida yuqori samara berayotgan ilg'or ta'lim texnologiyalarini o'zlashtirish va amalda qo'llash jadal sur'atlar bilan amalga oshirilmoqda. Buning yorqin misoli sifatida O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta umumkasbiy ta'lim vazirligining tashabbusi bilan bir guruh pedagog olimlari tomonidan ijodiy hamkorlikda Pedagogik texnologiya tamoyillari va qoidalarini ishlab chiqilgani va uni amalda foydalanish uchun tavsiya qilinganini ko'rsatish mumkin.

Bugungi kunda axborot texnologiyalar davri ta'lim jarayoniga kirib keldi. Ta'lim mazmuni, metodi va tashkil etilishini takomillashtirish masalasi dolzarb masaladir. Shu bois ta'lim jarayoni pedagogikada yangi texnologiyalar yaratilishini taqazo etadi. Tadqiqot jarayonida zamonaviy, ba'zi xollarda yangi pedagogik texnologiya iborasini ishlatib keldik. Aslida bizning tasavvurimizda har ikkala termin sinonim harakteriga ega deb hisoblangan xolda ish ko'rdik. Yangi pedagogik texnologiya mazmuni o'quv maqsadlarini nazarda tutgan texnologik ishlanmalar, o'quv maqsadlarni nazoratda tutuvchi o'ziga xos tasniflagichlar, internet tizimi va

elektron darsliklar, test topshiriqlari, to'liq o'zlashtirish texnologiyalari bilan bog'liq jarayonlarni nazarda tutadi.

Buning uchun biz ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanamiz, ya'ni ilg'or pedagogik texnologiyalar yordamida talabalar mustaqil o'quv faoliyatlarini rivojlantirishga harakat qilamiz. Ilg'or-o'quv jarayonini harakatlantiruvchi kuch yoki oldindan belgilab qo'yilgan aniq maqsad yo'lidan o'qituvchining kasbiy faoliyatini yangilovchi va ta'limda yakuniy natijani kafolatlaydigan zamona talabi darajasidagi tadbirlar majmuasi. Ilg'or pedagogik texnologiya ta'lim tizimining rasional yo'llarini ishlab chiqaruvchi va loyihalashtiruvchi jarayon bo'lib, unda o'qituvchi asosiy mas'ul shaxs hisoblanadi. Chunki uning asosiy vazifasi axborotni talabalarga tez, aniq va tushunarli tarzda yetkazib berishdan iboratdir. Talabalarning yangiliklarni qabul qilishlari va bunga moyilliklari hamda fe'l-atvori har xil bo'lishiga qaramay o'qituvchi talabalarni mustaqil fikrlash, mushohada qilish, xulosa chiqarishga o'rgatishi lozim. Bunda talaba asosiy harakatlantiruvchi kuch bo'lib, o'qish, mutoala qilish, chizma chizish, proyeksiyalarni, formulalarni tushunish, asboblarni ishlata bilish, asboblardan to'g'ri foydalana olish, bir-birlari bilan do'stona munosabatda bo'lib oldilariga qo'yilgan muammolarni yechishda bir-birlariga yordam berish ularning asosiy vazifalari hisoblanadi. Oliy ta'lim tizimida sodir bo'layotgan o'zgarish va yangilanishlar talabalarga yangi bilim, ko'nikma va malakalarni berish bilan bir qatorda, yoshlarimizning o'ziga va boshqa insonlarga, jamiyatga, davlatga, tabiatga nisbatan o'zgarishini, vatanparvarlik g'oyalarini ongiga va qalbiga singdirishini ham ko'zda tutadi. Demak, ta'lim muassasalarimizni faoliyati asosan talabalarimizni demokratik jamiyatda mustaqil fikrlaydigan, o'z dunyoqarashiga ega ma'naviy-komil shaxs bo'lib shakllanishiga qaratilgan bo'lishi kerak.

O'qituvchi-pedagog o'z oldiga qo'yilgan murakkab, mas'uliyatli va dolzarb vazifalarni bajarish uchun hamda ta'lim-tarbiya jarayoniga bo'lgan yangicha qarashlarni shakllantirishi uchun quyidagi xislatlarga ega bo'lishi kerak:

- zamonaviy, ilmiy va madaniy taraqqiyotning mohiyatini chuqur tushuna

bilishi;

- dunyo va inson haqidagi bilimlar tizimini chuqur va keng nuqtai nazardan anglashi;

- axborot ta'lim texnologiyalarini va o'qitish vositalarini ta'lim berishda tatbiq etishi;

- internet tarmog'i to'g'risida tushunchaga ega bo'lishi va undan o'z bilimini oshirishda foydalana olishi;

- pedagogik mehnatning samaradorligini tahlil etish yo'llarini bilishi va o'z-o'ziga baho bera olishi;

- oilaviy ta'lim-tarbiya muammolari bo'yicha tasavvurlarini rivojlantirishi;

- umuminsoniy hamda milliy madaniyat va qadriyatlar;

- milliy g'oya va milliy mafkura hamda iqtisodiy islohotlar mohiyatini tushunib yetishi;

- yangi pedagogik texnologiyalarning asl mohiyatini tushunib olishga;

- dars jarayonida pedagogik texnologiyalardan unumli foydalanish yo'llarini bilishi;

- talabalarning fikrlashlari va bir-birlari bilan fikr almashishlari hamda do'stona muhit yaratish uchun sharoit yaratishi;

- darsning samaradorligini oshirish uchun laboratoriya jihozlaridan foydalanish va mashg'ulotlar o'tkazishni o'zlashtirib olgan bo'lishi;

- texnik vositalar va o'quv vositalardan foydalanish yo'llarini bilishi;

- bolalarning barkamol inson bo'lib yetishishida o'zining izlanishlari, ijodkorligi, tashabbuskorligi hamda betinim mehnatlari orqali ta'lim -tarbiya berish kabilardir.

O'qituvchilarga qo'yiladigan yuqorida keltirilgan zamon talablari majmuini amalga oshirish uchun har bir o'qituvchi yangicha fikrlash tafakko'rini o'stirishi, pedagogik texnologiyalarni mustaqil o'rganishi, uning maqsad va vazifalari nimalardan iborat ekanligini chuqur bilib olishi kerak. Talabalar mustaqil ishi-o'quv rejasida muayyan fanni o'zlashtirish uchun belgilangan o'quv ishlarining ajralmas

qismi bo‘lib, unga ajratilgan vaqt meyorida berilgan topshiriqlarni talaba tomonidan o‘qituvchining ishtirokisiz bajarilishidir. Talabalar mustaqil ishining asosiy maqsadi-o‘qituvchining rahbarligi va nazorati ostida muayyan o‘quv, o‘quv-metodik, ilmiy va ilmiy-pedagogik ishlarni mustaqil ravishda bajarish uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishdir. “Elektrotexnika va elektronika” fanidan talabalarning mustaqil ishini tashkil etishda mashg‘ulot turiga tegishli mustaqil talim soatiga mos keladigan topshiriqlar tuziladi. Ma’ruza mashg‘ulotining har bir bo‘limiga tegishli mustaqil ish topshiriqlarini tuzishda soddadan murakkabga qarab boriladi va topshiriqlar shunday tuziladiki, uning 50-60% foizi standart talablarini bajarsin, bunda talaba o‘z imkoniyatlari darajasida yuqori ko‘rsatkichlarga erishishi mumkin. Topshiriqlar to‘plamiga asos qilib ma’ruzada o‘tilgan tayanch so‘z va iboralar, ularning lug‘ati, sharhi, mazmuni va shunga o‘xshashlarni olish maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar ro‘yxati

1.Shaymatov B.X. Xafizov I.I. Xolmurodov M.B.,Sattorov T.A., Darslik-
“Elektr mashinalari” Buxoro.: “Sadriddin Salim Buxoriy” Durdona nashriyoti,
2021.635.b

1. Jo‘rayev M. Q. ”Oliy ta’lim muassasalarining elektr energetika yo‘nalishi talabalariga elektr mashinalari fanini hozirgi kunda o‘qitish tahlili”. Toshkent 2021 1–son 18 bet

3. Jo‘rayev M. Q. “Elektr yuritmalari tezligini rostlash usullari” Ilmiy-nazariy va metodik jurnal Buxoro 2021, № 5 114 bet

4. Development of teaching methods in the field of "electrical machines" using new pedagogical technologies 1Jorayev M. K, 2Husenov D. R, 3Sharopov F.K.
International Engineering Journal For Research & Development 584-586 p

5. Jo‘rayev, M. Q., & Xudoynazarov, F. J. (2021). “Elektr mashinalari” fani Taraqqiyotining ustuvor yo‘nalishlari. Academic Research in Educational

Sciences, 2(11), 1184-1190. doi:10.24412/2181-1385-2021-11-1184-1190 bet

6. Azizxujaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. T.: Chulpan. 2013. – 200 bet.

7. Jurayev Mirjalol Kahramonovich SOFTWARE ANALYSIS OF ELECTRIC MACHINE SCIENCE ISSN: 2776-0960 Volume 3, Issue 1 Jan., 2022 143 | P a g e

8. Jo'rayev M.Q. Dunyoda yadro energetikasi taraqqiyoti rivojlanishini amaliy ahamiyatining inavasion texnologiyalardagi bosqichlari. Maqola №12(79) soni (dekabr, 2020).

9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi Farmoni www.lex.uz

10. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 6-noyabr "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora – tadbirlari to'g'risi"dagi PF-6108 farmonida www.lex.uz

11. Gafforov K.K., Hafizov Kh.I., Research of processes of implantation of ions in monocrystal gaas (001) on purpose increase in efficiency of solar elements, ELECTRONIC JOURNAL OF ACTUAL PROBLEMS OF MODERN SCIENCE, EDUCATION AND TRAINING 2019-I ISSN 2181-9750, P.51-58

12. Khafizov I.I., Khaitov B.B., The investigation of ions implantation processes into a single-crystal GaAs(001) in order to increase the efficiency of the solar cells, MODERN SCIENCE International scientific journal №02, 2017, Founder and publisher: "Strategic Studies Institute" LLC., Moscow, 2017, P.43-46.

13. Khafizov .Islom, Gafforov Komil, Muxammedov Shuxrat, Jurakulov Abdullo , Energy saving when using a variable frequency drive in pump installions, Journal of Critical Reviews. Vol 7, Issue 12, 2020. p 99-102

14. Islom Khafizov, Komil Gafforov, Bakhodir Oblokulov, Aziz Azimov, Elimination of energy losses in pumping installations by means variable frequency drive., International Engineering Journal For Research & Development. 2020. Vol.5

Issue 3

15. Хафизов И.И., Шарипов Ш.Н., Худойназаров Ф.Ж., , Саноат корхоналарида зарарли газ ва чанглардан тозаловчи энергия самарадор электр фильтрларнинг қўлланилиши, Бухоро davlat universiteti ilmiy axboroti 2020/2 (78) 28-376

ЭЛЕКТРОН ТИЖОРАТ ФАОЛИЯТИНИ СОЛИҚҚА ТОРТИШ МЕХАНИЗМИ

САБУРОВА МАФТУНА ИБОДУЛЛА ҚИЗИ

Аннотатсия: Мазкур мақола юртимизда электрон тижорат тизимининг ривожланиши ва бугунги кунда жамиятда тутган роли ҳақида маълумотлар жамлаган. Шунингдек, электрон тижорат тизимини солиққа тортиш механизмининг ишлаш функцияси ва унга киритилган янгиликлар келтириб ўтилган.

Калит сўзлар: замонавий субъектлари, Электрон бизнес, инвестиция, замонавий технологиялар, электрон чеклар, тўлов транзакциялар.

Ўзбекистон ривожланишининг стратегик мақсади ривожланишнинг инновацион йўли ҳисобланади. Мазкур мақсадга эришиш учун миллий иқтисодиётнинг барча тармоқларида, шу қаторда савдо соҳасида ахборот технологиялари ва Интернет глобал тармоғидан самарали фойдаланиш зарур. Электрон тижорат илмий тадқиқотлар ўтказилиши ва кейинчалик уни ривожлантириш бўйича самарали чораларни ишлаб чиқиш керак бўлган фаолият янги соҳаси ҳисобланади. Ушбу соҳани ривожлантириш зарурлиги электрон тижорат иқтисодиётда ривожлантириш долзарблигини кучайтирувчи бир қатор афзаллакларга эга эканлиги билан асосланади. Электрон тижорат замонавий субъектлари қуйидаги афзалликларга эга: таклиф қилинадиган хизматлар ва товарлар кенг кўлами, куну-тун ишлаш режими, катта потенциал аудитория, вақтни тежаш ҳамда харидлар ва савдоларни ташкил қилиш қулайлиги, қиммат савдо майдонларда эҳтиёж йўқлиги, ишчилар чегараланган штати, мурожаатлар билан боғлиқ сарфҳаражатларни тежаш, бу эса рақобатбардош нархлар қўллаб-қувватлаш ва товарлар ва хизматлар сифатини яхшилашга имкон беради.

Электрон бизнес электрон иқтисодиётнинг бир қисми ҳисобланади ҳамда бизнесни ташкил қилишда инновацион ёндашув мавжудлиги, масштаблик ва жадаллик, реал вақт режимида ва глобал маконида

операцияларни амалга ошириш билан тавсифланади. Электрон бизнеснинг тақрибий қисми электрон тижорат ҳисобланиб, унинг таркибига электрон савдо киради. Электрон тижорат фаолиятнинг янги соҳаси ҳисобланади ҳамда ўзининг икки ўн йиллик атрофида жадал тарихий ривожланиш даврига эга. Бу ҳол сўнгги 20 йил ичида Интернет глобал тармоғининг фойдаланувчилар сони кескин кўпайгани, ижтимоий тармоқларни ва интерактив онлайн-платформалар аҳамияти ошгани, таклиф қилинаётган электрон тўлов-ҳисоблаш тизимлар, масофадан тўлаш тизимларининг турлари ва сони ўсгани билан изоҳланади. Электрон тижорат кескин рақобат шароитида бизнесни юритишда янги ғоялар ва ёндашувларни излаш натижаси ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 14 май куни «Электрон тижоратни жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарорини имзолади. Ушбу ҳужжатга мувофиқ 2018-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасида электрон тижоратни ривожлантириш дастури тасдиқланади. Электрон тижорат имкониятлари ва афзалликларини, жумладан, товарлар (хизматлар) учун, айниқса, жойларда нақд пулсиз ҳисоб-китобларни оммалаштириш даражаси пастлигича қолмоқда, бу эса хуфёна иқтисодиёт ҳажмининг ошишига ва давлат бюджетига солиқ тушумларининг камайишига олиб келмоқда. Амалдаги солиққа тортиш тизими электрон тижорат соҳасидаги тадбиркорлик субъектлари, жумладан, ахборот воситачилари фаолиятини кенгайтиришни рағбатлантирмайди, бу эса Интернет тармоғи орқали маҳсулотларни хуфёна айирбошлаш ҳажми ошишига олиб келмоқда, шунингдек, ушбу соҳага инвестициялар ва замонавий технологияларни жалб қилишни чекламоқда.

Мамлакатда электрон тижоратни ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратиш, товарлар (хизматлар)ни Интернет тармоғи орқали реализация қилиш учун замонавий механизм ва тартиб-таомилларни жорий

қилиш, маҳаллий тадбиркорлик субъектлари маҳсулотларини экспорт қилиш географиясини кенгайтириш ва ҳажмини ошириш мақсадида қонун ҳужжатларига мувофиқ электрон тижорат иштирокчилари томонидан хизматлар кўрсатиш жараёнида ахборот тизимлари томонидан шакллантириладиган, битимлардаги томонларни идентификациялаш имконини берувчи электрон чеклар, квитанциялар, хабарлар ва бошқа усуллар товарлар (хизматлар) учун тўловларни тасдиқловчи квитанциялар, талонлар, чипталар ва бошқа ҳужжатларга тенглаштирилиши белгиланган. Шунингдек, тадбиркорлик субъектлари томонидан электрон тижорат битимларини амалга оширишда тўловлар виртуал терминаллар (Э-ПОС) орқали харидорга нақд пулни қабул қилганлиги тўғрисида электрон чек ёки бошқа тасдиқловчи ҳужжатни мажбурий юборган ҳамда инкассация қоидаларига қатъий риоя қилган ҳолда пул маблағларини хизмат кўрсатувчи банкга топшириш шарти билан нақд пул шаклида қабул қилиниши мумкин.

Ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, ҳозирда виртуал иқтисодий муносабатларни ташкил қилиш соҳасида бой тажриба тўпланган, бу эса бозорларнинг барча турларини электрон шаклга ўтказишга имкон беради. Мустақил экспертлар таъкидлашича, ҳозирги вақтда дунёда электрон бозорларнинг улкан арсенали фаолият юритади, уларни анъанавий бозор турлари каби қуйидаги мезонлар ва турлари бўйича таснифлаш мумкин. Таъкидлаш жоизки, бозор алмашинуви ташкил қилиш шакли бўйича чакана ва улгуржи электрон бозорларни ажратиш лозим. Улгуржи бозорлар банк институтлари билан (банклараро ҳисоб-китоб тизимлари, фонд бозори ва биржаларнинг ҳисоб-китоб тизимларидан фойдаланган ҳолда) ишлайди ҳамда электрон тижоратнинг В2В ва Г2Б моделларига тегишлидир. Замонавий иқтисодиёт назарияси ва амалиёти реал ва молия секторларнинг ҳолати биринчи навбатда савдони ташкил қилиш даражаси ва шаклига боғлиқ. Савдо тижоратнинг муҳим бўғини ҳисобланиб, иқтисодиёт ишлаб чиқариш ва

ортиқча ишлаб чиқариш генератори бўлиб хизмат қилади. Шу муносабат билан, фан ва технологиялар янги ютуқларидан фойдаланиш асосида тижоратни ташкил қилиш жараёнини такомиллаштириш масаласи ҳам миллий иқтисодиётимиз, ҳам жаҳон иқтисодиёти учун долзарблигича қолмоқда. Ҳозирги вақтда замонавий иқтисодиёт фанида янги тенденциялар, тармоқлар, иқтисодий атамалар шаклланиб бормоқда, жумладан электрон савдо майдони, савдо, тижорат, бизнес, ҳукумат, электрон пуллар ва ҳ.к Бунинг ҳаммаси фан ва амалиёт иқтисодиётда ҳўжалик юритувчи субъектлар орасида иқтисодий муносабатларни электрон форматга ўтказиш соҳасида янги имкониятлар ва ёндашувлар излашидан далолат беради.

2018 йил якунига қадар мобиль телефонлар (планшетлар) қўлланилишини инобатга олган ҳолда банк карталари ва нақд пул тўловларини қабул қилувчи ягона қурилмаларни (Э-ПОС терминал ва онлайн НКМ бир қурилмада) жорий этиш бўйича зарур чоралар қўрилади. 2018 йил 1 июлга қадар муддатда электрон тижорат иштирокчиларининг миллий реестрини (кейинги ўринларда Миллий реестр деб юритилади) яратиш тўғрисидаги таклифлар қабул қилинади. Миллий реестрни юритиш электрон шаклда онлайн режимда амалга оширилади. Миллий реестрга ихтиёрий ва бепул асосда товар (хизмат)ларни электрон тижорат орқали сотишдан олган даромадлари умумий сотилган товарлар (хизматлар) ҳажмининг камида 80 фоизини ташкил этувчи, шу жумладан, электрон тижоратда электрон савдо майдончалари, товарларни етказиб бериш, электрон ҳужжатлар ва хабарларни сақлаш хизматларини кўрсатувчи юридик шахслар ва хусусий тадбиркорлар киритилади. Миллий реестрга киритилган юридик шахслар ва хусусий тадбиркорлар 2 фоиз ставка бўйича ягона солиқ тўловини тўловчилар ҳисобланади.

Хулоса ўрнида таъкидлаш жоизки, ахборот хавфсизлиги электрон тижоратнинг бош вазифаси ҳисобланади. Интернет-фойдаланувчиларнинг ижтимоий сўровлари электрон тижоратни ривожлантиришда тўсқинлик қилувчи муҳим омил деб инсонларнинг психологик жиҳати тан олинган, унга кўра кўпчилик фойдаланувчилар Интернет-муҳитида фирибгарлар қурбони бўлиш хавфини кўрсатишган. Интернет потенциал товарлар ва хизматлар харидорлари ва сотувчилар учун ҳафвли муҳит бўлиб қолмоқда. Тадқиқотлар амалиёти шуни кўрсатадики, ҳозирги вақтда киберўғрилар учун жозибадор объект сифатида юридик шахслар хизмат қилади, чунки ҳисобларда қолдиқлар ҳажми ҳамда тўлов транзакциялар мунтазамлиги билан уларни ўзига тортади, жисмоний шахсларнинг ҳисоблари эса унчалик жозибадор ҳисобланмайди. Бундан ташқари, етакчи хорижий мутахассислар фикрича электрон тижорат жараёни ривожланиши асосан ахборот хавфсизлиги соҳасида тараққиёт билан белгиланади

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Муллабоев Мурод Фарходжонович. Ўзбекистон электрон тижорат тизимини ривожланишида маркетингнинг роли. Тошкент -2018
2. Аскеров Т.М. Защита информации и информационная безопасность. Учеб. пособие. Под ред. К.И. Курбакова. М.: Рос.экон.акад., 2001.
3. Жамолов Х., Абдуллаев Х. Корхоналарнинг тўловга қодирлиги ва рентабеллиги. Бозор пул ва кредит. 1-сон, 2001 й.
4. [хтtps://kun.uz/33641275](https://kun.uz/33641275)

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI TA‘LIM TIZIMI VA UNING
TARIXIY, HUQUQIY ASOSLARI**

Jiyanova Shohidaxon Mahsumovna.

**Farg‘ona viloyati yuridik texnikumi maxsus fan o‘qituvchisi,
3-darajali yurist. Email: shokhidaxonjiyanova@gmail.com**

Telefon: 91 327 45 05

***Annotatsiya:** mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasining ta‘lim tizimi va uning tarixiy shakllanish jarayoni va mazkur tizimning huquqiy asoslari yuzasidan fikr-mulohazalar bayon qilingan. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonuni va sohaga oid boshqa me‘yoriy hujjatlarda belgilangan masalalar haqida bahs yuritilgan.*

***Kalit so‘zlar:** ta‘lim tizimi, ta‘lim shakllari, ta‘lim tamoyillari, ta‘lim turlari, konstitutsiya, qonunlar, Prezident farmonlari, Xalq ta‘limi vazirligi, Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi*

O‘zbekiston Respublikasining ta‘lim tizimi qonun va hukumat hujjatlari bilan belgilanadigan o‘ziga xos huquqiy bazaga ega. O‘zbekiston Respublikasi ta‘lim tizimining asosini Konstitutsiya, qonunlar, Prezident farmonlari, hukumat va Xalq ta‘limi vazirligi hamda Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining qaror va farmoyishlari tashkil etadi.

O‘zbekistonda ta‘lim tizimini tartibga soluvchi asosiy huquqiy hujjatlarga quyidagilar kiradi:

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – ta‘lim tizimi faoliyatining asosiy tamoyillarini belgilab beradi va har bir fuqaroning bilim olish huquqini kafolatlaydi.

“Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonun – O‘zbekiston ta‘lim tizimi ishtirokchilarining maqsad, vazifalari, tamoyillari, huquq va majburiyatlarini belgilaydi. Mazkur qonun mustaqillikning dastlabki yillarida, aniqrog‘i 1992-yilda qabul qilingan. Keyinroq, 1997-yilda “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” bilan birgalikda yangi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonun amalga kiritildi. Zamon o‘zgarishi, davr talabidan kelib chiqib

mazkur qonun va dastur o'z kuchini yo'qotdi va 23.09.2020 yilda O'RQ-637-son bilan "Ta'lim to'g'risida"gi qonun yangidan qabul qilindi. Hozirda ushbu qonun amalda. "Ta'lim to'g'risida"gi qonunda ta'limni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari, ta'limning har bir bosqichining maqsad va vazifalari, ta'lim jarayoni sub'ektlarining huquq va majburiyatlari, ta'lim muassasalari va davlat organlarining o'zaro hamkorligi qoidalari, ta'limning har bir bosqichining maqsad va vazifalari belgilab berilgan. shuningdek, ta'lim sifatini moliyalashtirish va monitoring qilish tamoyillari belgilab qo'yilgan.

"Ta'lim tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonda – mamlakatimizda ta'lim sifatini oshirish bo'yicha amalga oshirilishi zarur bo'lgan aniq chora-tadbirlar berilgan. O'zbekiston Respublikasi ta'lim muassasalariga qabul qilish qoidalari – O'zbekistondagi turli ta'lim muassasalariga o'qishga qabul qilish tartibini belgilaydi.

Ta'lim muassasalarining nizomlari - ta'lim muassasalarining faoliyati va ularning ta'lim tizimi ishtirokchilari bilan munosabatlari qoidalarini belgilaydi.

"Davlat tili to'g'risida"gi qonun – ta'lim tizimida tillardan foydalanish tartibini belgilab beradi, shuningdek, ta'lim jarayoni ishtirokchilarining davlat tilini o'rganish bo'yicha huquq va majburiyatlarini belgilaydi. Bundan tashqari, ta'lim tizimida ta'lim jarayonini takomillashtirish va ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan boshqa qonun hujjatlari ham amalda.

O'zbekiston ta'lim tizimining asosiy tamoyillariga quyidagilar kiradi:

- barcha fuqarolar uchun bepul ta'lim olish imkoniyatini ta'minlash;
- xalqaro standartlarga javob beradigan ta'lim sifatini ta'minlash;
- ta'lim tizimida fan, texnologiya va innovatsiyalarni rivojlantirish;
- ta'lim tizimini rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash.

O'zbekistonda ta'lim turlari quyidagilardan iborat:

- maktabgacha ta'lim va tarbiya;
- umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim;

- professional ta'lim;
- oliy ta'lim;
- oliy ta'limdan keyingi ta'lim;
- kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish;
- maktabdan tashqari ta'lim.

Maktabgacha ta'lim ixtiyoriydir, biroq davlat uning kam ta'munlangan oila farzandlari uchun bepul va 3 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan barcha bolalar uchun ochiq bo'lishini ta'minlaydi. Maktabgacha ta'lim va tarbiyani tashkil etish tartibi ushbu Qonun, shuningdek "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni bilan belgilanadi Umumiy o'rta ta'lim umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida uzluksiz tarzda, majburiy bo'lgan o'n bir yil davomida amalga oshiriladi. O'rta maxsus ta'lim akademik litseylarda to'qqiz yillik tayanch o'rta ta'lim asosida ikki yil mobaynida amalga oshiriladi va ta'lim oluvchilarning intellektual qobiliyatlarining jadal rivojlanishini, shuningdek chuqur, tabaqalashtirilgan, kasb-hunarga va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim olishini ta'minlaydi. Shuningdek, nodavlat ta'lim tashkilotlarida umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim to'lov-shartnoma asosida amalga oshirilishi mumkin.

Iqtidorli va iste'dodli bolalarning qobiliyatini rivojlantirish uchun Prezident, ijod va boshqa ixtisoslashtirilgan maktablar, shuningdek maktab-internatlar tashkil etilishi mumkin. Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar, shuningdek uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalar davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida, umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim tashkilotlarida inklyuziv shaklda yoki uy sharoitlarida yakka tartibda ta'lim oladi.

Professional ta'lim uch xil shaklda amalga oshiriladi. Boshlang'ich professional ta'lim kasb-hunar maktablarida IX sinf bitiruvchilari negizida bepul asosda kunduzgi ta'lim shakli bo'yicha umumta'lim fanlarining va mutaxassislik fanlarining ikki yillik integratsiyalashgan dasturlari asosida olib boriladi.

O'rta professional ta'lim kollejlarda davlat buyurtmasi yoki to'lov-shartnoma asosida kasblar hamda mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda, davomiyligi ikki yilgacha bo'lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllari bo'yicha umumiy o'rta, o'rta maxsus ta'lim hamda boshlang'ich professional ta'lim negizida amalga oshiriladi.

O'rta maxsus professional ta'lim texnikumlarda umumiy o'rta, o'rta maxsus, boshlang'ich professional va o'rta professional ta'lim negizida davlat buyurtmasi yoki to'lov-shartnoma asosida kasblar hamda mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda, davomiyligi kamida ikki yil bo'lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllari bo'yicha amalga oshiriladi.

O'zbekistonda oliy ma'lumotli bo'lishni xohlagan va kirish imtihonlarini topshirgan barcha fuqarolar oliy o'quv yurtlarida ta'lim olishlari mumkin.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim ustuvorligining tan olinishi, ta'lim olish shaklini tanlash erkinligi, ta'lim sohasida kamsitishlarga yo'l qo'yilmasligi, ta'lim olishga doir teng imkoniyatlarning ta'minlanishi, ta'lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarning singdirilganligi, ta'lim va tarbiyaning insonparvarlik, demokratik xususiyati, ta'limning uzluksizligi va izchilligi, o'n bir yillik ta'limning hamda olti yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalarni bir yil davomida umumiy o'rta ta'limga tayyorlashning majburiyligi, davlat ta'lim standartlari va davlat ta'lim talablari doirasida ta'lim olishning hamma uchun ochiqligi, o'quv dasturlarini tanlashga doir yondashuvning yagonaligi va tabaqalashtirilganligi, insonning butun hayoti davomida ta'lim olishi, jamiyatda pedagoglarni ijtimoiy himoya qilishning kafolatlanganligi, ta'lim tizimining dunyoviy xususiyatga egaligi, bilimlilik, qobiliyatlilik va iste'dodning rag'batlantirilishi, ta'lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvining uyg'unligi, ta'lim faoliyati sohasidagi ochiqlik va shaffoflik ta'lim sohasidagi asosiy prinsiplar hisoblanadi. Shuningdek, mamalakatda jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar, har kimga ta'lim olish uchun teng huquqlar kafolatlanadi.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimining asosiy tamoyillariga quyidagilar

kiradi:

- barcha fuqarolar uchun ta'lim olish imkoniyati;
- yagona davlat ta'lim standarti;
- ta'lim sifatini ta'minlash;
- o'qitish shakllari va usullarini erkin tanlash;
- ta'limni davlat tomonidan moliyalashtirish;
- bilimlarni erkin tarqatish.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi doirasida kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar ham amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi ta'lim muassasalari xorijiy hamkorlar bilan ilmiy tadqiqotlar, tajriba va bilim almashish sohasida ham hamkorlik qilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini asosiy boshqaruv organi Xalq ta'limi vazirligi hamda Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligidir. Mazkur vazirliklar ta'lim sohasidagi davlat siyosatini shakllantirish, ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, shuningdek, ta'lim muassasalari faoliyatini nazorat qilish uchun javobgardir.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi zamon talablari va jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda muttasil takomillashtirilib, rivojlanib bormoqda. So'nggi yillarda ta'lim sifatini oshirish, ta'limdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish va ta'lim infratuzilmasiga sarmoyalarni jalb etishga qaratilgan islohotlar qabul qilindi. 2023-yil 30-aprelda umumxalq referendumida asosida yangilangan Konstitutsiyada ham ta'lim tizimiga alohida e'tibor qaratildi. Mazkur islohotlar Mustaqil O'zbekistonda ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, o'sib kelayotgan yosh avlodning ilmiy, ma'naviy, axloqiy jihatdan yetuk insonlar bo'lib voyaga yetishi uchun keng yo'l ochadi, degan umiddamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023-yil 30-aprel kuni o‘tkazilgan O‘zbekiston Respublikasi referendumida umumxalq ovoz berish orqali qabul qilingan - Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son

2. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, “Ta’lim to‘g‘risida” 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son – Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-y., 03/20/637/1313-son; Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son, 12.10.2021-y., 03/21/721/0952-son - <https://lex.uz/docs/-5013007>

3. G‘afforov Sh. Ta’lim tizimidagi islohotlar buyuk yangilanishlar poydevoridir

7.09.2021 - <https://yuz.uz/uz/news/talim-tizimidagi-islohotlar-buyuk-yangilanishlar-poydevoridir>

4. Каюмов А. Коммуникационная компетентность - цель образовательного процесса. - 2007. - № 6.

5. O‘zbekiston respublikasida ta’lim sohasida amalga oshirilgan islohotlar. - <https://azkurs.org/10-mavzu-ozbekiston-respublikasida-talim-sohasida-amalga-oshir.html>

HUQUQSHUNOS PEDAGOGNING KASB ETIKASI

Usmonova Odina Habibovna

Fargʻona viloyati yuridik texnikumi

maxsus fan oʻqituvchisi

3-darajali yurist. Tel. 90 277 35 72.

Email: odinausmonova47@gmail.com

***Annotatsiya:** Maqolada huquqiy taʼlimga yoʻnaltirilgan oliy va proffessional taʼlim muassasalarida huquqshunos pedagoglarning oʻz kasbiy etikasiga rioya qilishlari haqida soʻz boradi. Shuningdek, huquqshunos pedagoglar oʻz kasbining maʼlum qoidalarga amal qilish orqali oʻquvchilarni huquqiy tartibda qaror qabul qilishga oʻrgatishlari lozimligi, bu kasb egalari oʻquvchilar bilan jonli muloqotda boʻlganliklari sababli ularning huquq va burchlarini tushuntirish bilan bir qatorda oʻzlari ham bu talablarga amal qilishlari kerakligi yuzasidan bahs yuritiladi.*

***Kalit soʻzlar:** pedagog, huquqshunos pedagog, kasb etikasi, jamiyat etikasi, pedagogik faoliyat, muomala madaniyati, huquqiy maslahat, huquqva burch.*

Pedagogning kasb etikasi mazkur faoliyat bilan shugʻullanuvchi shaxslarning oʻz kasbini amalga oshirishdagi huquqiy, maxsus va jamiyat etikasi bilan bogʻliq masala hisoblanadi. Har bir kasbda boʻlganidek, pedagogik faoliyatda ham maʼlum qoidalarga rioya qilish juda muhim. Sababi, oʻquvchilarning bilimlarni qay darajada egallashi hamda qanday tarbiya olishi pedagog xodimlarning oʻzini tutishi, muomala madaniyati, bilim saviyasi va shu kabilarga bogʻliq.

Huquqshunos pedagogning kasb etikasi esa huquqiy taʼlim muassasalarida oʻquvchilarning huquqlarini himoya qilish, oʻquv jarayoni haqida oʻquvchilarni xabardor qilish, oʻquvchilarni qatʼiy tartib-intizomga oʻrgatish, ularga toʻgʻri huquqiy maslahatlar berish va shu kabi maqsadlarni qamrab oladi.

Huquqshunos pedagogning kasb etikasiga rioya qilishlari muhimdir, chunki

bu kasb etikasiga rioya qilish orqali, o'quvchilarning huquqlarini himoya qilish va ularga huquqiy yordam berish, shuningdek, o'zgalarga huquqiy yordam ko'rsatishga o'rgatish mumkin bo'ladi. Bundan tashqari, bu kasb etikasi, huquqiy muammolarga yechim topishda muhim kasbiy etik qoidalarni muvofiqlashtirishga yordam beradi. Huquqshunos pedagogning kasb etikasiga rioya qilish, o'quvchilar, ota-onalar va jamoatning huquqiy ma'lumotlaridan samarali foydalanish va kelajakdagi huquqiy maslahatlarni hal qilishga yordam beradi.

Huquqshunos pedagoglar o'z kasbining ma'lum qoidalarga amal qilish orqali o'quvchilarni huquqiy tartibda qaror qabul qilishga o'rgatishlari lozim. Bu, kasbiy faoliyatni huquqiy va etik normativlarga muvofiqlashtirish bilan bir qatorda amaliyotda qo'llashga yordam beradi. Bu kasb egalari o'quvchilar bilan jonli muloqotda bo'lishadi va ularning huquq va burchlarini tushuntirish bilan bir qatorda o'zlari ham bu talablarga amal qilishlari kerak bo'ladi. Bu borada ular o'quvchilarni ma'lum tartib-qoidalarga o'rgatishi, huquq hamda burchlarini tushuntirishi va ularga maslahatlar berishlari lozim. Bugungi kunda barcha davlatlarning Konstitutsiyaviy qonunchiligida yuridik sohada huquqni muhofaza qiluvchi organlarning tashkiliy jihatlaridan tashqari axloqiy mazmuni ham e'tiborga olingan, inson va uning hayoti, qadr - qimmat, manfaatlari oliy qadiryat deb tan olinadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham inson, uning hayoti eng oliy qadiryat bo'lib, amaldagi milliy qonunchiligimiz yuksak insonparvarlik g'oyasi bilan sug'orilgan boy mazmunga asoslangandir. Jumladan, Konstitutsiyamiz barcha fuqarolarning bir xil huquq va erkinliklari ularning jinsi, irqi, millati, tili, dinidan, ijtimoiy kelib chiqishidan va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar teng huquqliligini ta'minlaydi. Ushbu normada insonparvarlik printsipli aks etganligini kuzatamiz. Insonparvarlik printsipli bosh qonun asosida yaratilgan va yaratilayotgan barcha qonunlarimizda markaziy o'rinni egallaydi. Mazkur masalalarni bo'lajak yuristlar ongiga singdirish juda muhim. Buning uchun huquqshunos pedagogdan yuksak mahorat va shaxsiy namuna talab etiladi.

Huquqshunos pedagoglar o'quvchilarga o'z his-tuyg'ularini boshqarishni

o'rgatishadi. Shu sababli o'qituvchi bu borada o'zi shaxsiy namuna ko'rsatishi zarur. Bu o'quvchilarga qanchalik muhim ekanligini tushuntirishda yordam beradi. Yana shunisi ahamiyatliki, mazkur kasb egalari bo'lajak yuristlarga inson taqdiri bilan bog'liq masalalarni hal qilishda his tuyg'uga berilmaslik, tanish bilishchilik, qarindosh – urug'chilik, mahalliychilik yoxud millatchilik kabi tuyg'ularga berilmaslik odil sudlovni amalga oshirishning barcha bosqichlarida axloq normalariga og'ishmay rioya qilishni o'rgatadi.

Huquqshunos pedagoglar o'quvchilar bilan ochiq muloqotda bo'lishlari lozim. O'quvchilarning savollarini javobsiz qoldirmaslik hamda muhim huquqiy maslahatlar berishda aniq faktlarga suyanishlari muhim ahamiyatga ega.

Huquqshunos pedagoglar o'quvchilarning shaxsiy ma'lumotlariga ega bo'lishi mumkin. Bu ma'lumotlar shaxsiy sirlar, jismoniy, yuridik, siyosiy va boshqa ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Bu ma'lumotlarga o'ziga xos g'amxo'rlik talab etiladi.

Huquqshunos pedagoglar qonun va huquqiy tartiblarni tushunishlari va ularga rioya qilish kerak. Bu, o'quvchilarning kasb sir-asrorlarini egallashlarida va ularni huquqiy muammolarni hal qilishni o'zlashtirishlarida muhim ahamiyatga ega.

O'quvchilar bilan muloqotda bo'lishda, huquqshunos pedagoglar o'quvchilarning ma'lumotlarini himoya qilishi va ularning shaxsiy ma'lumotlarini oshkor qilmasligi muhimdir. Bu o'quvchilarda o'qituvchiga nisbatan ishonchni hamda o'z kasbiga muhabbatni rivojlantiradi.

Huquqshunos pedagoglar o'quvchilar ko'z o'ngida ularni huquqiy tartibda qaror qabul qilishga yo'naltiradigan, turli masalalarda maslahat bera oladigan, turli huquqiy-normativ hujjatlarni sharhlashga qodir bo'lgan shaxs sifatida namoyon bo'lishlari zarur. Aks holda talabalar nazarida mavqe va obro'ga ega bo'la olmaydilar. Bu esa pedagog faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Huquqshunos pedagoglar o'quvchilar bilan ish olib borish davomida adolatsizliklarni oldini olish, ularning huquqlarini kafolatlash va ularning huquqiy talablari bilan hisoblashishga e'tiborli bo'lishlari lozim. Ya'ni, huquqshunos

pedagoglar o'quvchilarni huquqiy fanlarni o'zlashtirish va ularning huquqiy talablari bilan muloqotda bo'lishni ta'minlash uchun o'zlarida kasbiy ishonchni hosil qilishlari va buni amalda qo'llashlari kerak.

Umuman olganda, pedagogning kasb etikasi, o'quvchilar bilan ish olib borish davomida ularni qadrlash va tarbiyasiga ishonch bildirish asosida huquqshunos kasbiga mehr-muhabbatlarini kuchaytirish, egallayotgan kasbining naqadar muhimligini anglashlariga ko'maklashish orqali kelajakda shu kasbning yetuk mutaxassisi bo'lishlariga zamin yaratadi. Yuqoridagilardan xulosa qilish mumkinki, huquqshunos pedagogning o'z kasbiy etikasiga rioya qilishi ularga o'quvchilar bilan ochiq muloqotda bo'lishni, ularning huquq va talablari bilan tanishishni, ularning huquq va erkinliklarini himoya qilishni va boshqa huquqiy masalalarni tushuntirishni o'rgatishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Niyozov J. yuridik kadrlar; ularni tayyorlash tizimini takomillashtirish davlat va jamiyat taraqqiyotining muxim shartlari. //Huquq va burch. 2014. No7. B.40-4315.
2. Ochilov A. yuksak huquqiy tafakkur orzu-umidlarimiz ro'yobiga xizmat qiladi. // Huquq va burch. 2014. No7. B.7-916.
3. Raximov A. Huquqiy madaniyatni yuksaltirish huquqiy demokratik davlat barpo etishning muhim shartidir. // -T.: Huquq va burch. 2016 No8 –B 32-3520.
4. Safarov J. Yangi qonun, yangi tamoyillar qonun ustuvorligini ta'minlashga qaratilgan.// Huquq va burch. 2014. No7. B.26-2822.Tojiboev
5. M. Kalonov I. Yurist kasb etikasi –T.: TDyuI nashriyoti, 2013.-89b.
6. Isoqov H. Sud jarayonida advokatlik etikasi. // -T.: Advokat. 2016. No4 -S 10-137.

7. Исмаилов Б.И. Становление морально-этических стандартов государственной службы в зарубежных странах. Методическое пособие. /- Т. Центр повышения квалификации юристов. 2017.-128.

8. Мамедов А. Этическая сторона деятельности адвоката. // Адвокат. 2015 No2. С. 37-38.12.

Internet manzillari:

1. O‘zbekiston Respublikasi Hukumat portali: www.gov.uz
2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi sayti: www.parliament.gov.uz

ТРЕБОВАНИЯ К ТЕКСТУ ЮРИДИЧЕСКИХ ДОКУМЕНТОВ

Абдуллаева Муяссархан Салахиддиновна

Юридический техникум Ферганской области

Преподаватель русского языка для юристов

Юрист 3 разряда. Телефон 90 531 11 28.

@AbdullayevaMuyassarxon.

***Аннотация:** Соблюдение требований к тексту юридических документов имеет огромное значение для обеспечения их эффективности и правовой значимости. Ясность, четкость, логическая структура, краткость, точность, достоверность, грамматическая правильность и профессиональный тон - все эти аспекты являются важными при написании юридических документов.*

***Ключевые слова:** юридических документ, текст, ясность, четкость, логическая структура, краткость, точность, достоверность, грамматическая правильность, профессиональный тон.*

Требования к тексту юридических документов зависят от типа документа и его назначения. Ниже приведены некоторые общие требования, которые следует учитывать при создании любого документа:

Соблюдение требований к тексту юридических документов является крайне важным, поскольку:

1. Обеспечивает ясность и точность понимания документа: Юридические документы имеют огромное значение в правовой системе и могут влиять на жизнь людей и организаций. Неправильно составленный документ может привести к неправильному истолкованию его содержания и суждению ошибочных выводов.

2. Улучшает профессиональный имидж: Корректное использование

правильной грамматики, форматирование и терминологии при написании юридических документов помогает повысить профессиональный имидж юриста и доверие к его работе.

3. Улучшает эффективность коммуникации: Соблюдение требований к тексту юридических документов помогает создать четкую, логически связанную и легко понятную информацию для всех заинтересованных сторон.

4. Предотвращает возможные ошибки: Соблюдение требований к тексту юридических документов, таких как точность, логическое изложение и соответствие формату, может помочь предотвратить возможные ошибки и недоразумения при интерпретации документов.

5. Повышает уровень защиты: Юридические документы, соблюдающие требования к тексту, могут обеспечивать более высокий уровень защиты и укреплять правовую позицию и интересы сторон при рассмотрении их в суде или других юридических инстанциях.

Ясность и четкость являются важнейшими качествами текста юридических документов, которые помогают обеспечить правильное толкование и применение закона. Написание юридических документов должно быть основано на принципах ясности, точности и логической связности, чтобы информация, содержащаяся в документе, была понятной для всех заинтересованных сторон. Обеспечение ясности и четкости текста юридических документов помогает защитить интересы сторон, предотвратить ошибки и недоразумения, а также укрепить доверие к профессиональному имиджу юриста.

Логическая структура и последовательное изложение информации в юридических документах являются необходимыми элементами для обеспечения понимания и точного толкования текста. Правильное изложение информации помогает сделать документ легко читаемым, понятным и приводит к предотвращению недоразумений.

Логическая структура текста означает, что информация представлена в

последовательности, которая логически вытекает из предыдущей. Каждый пункт должен быть четко связан с другими, и последовательность этих пунктов должна быть логичной. Документ должен быть организован таким образом, чтобы читатель мог легко понять идейную структуру. Последовательное изложение информации в юридических документах означает, что каждый абзац, предложение и фраза должны быть связаны друг с другом и иметь ясное значение. Последовательность изложения должна быть логичной и иметь связь с предыдущими пунктами. При этом следует использовать ясный и понятный язык, избегая неясных или запутанных фраз. Для достижения логической структуры и последовательного изложения информации, юристы должны следовать определенной методике при написании документов. В начале документа следует определить цель и основные задачи документа, а затем определить последовательность изложения информации, начиная с наиболее важных пунктов.

Юридические документы должны быть написаны с помощью ясного и точного языка, чтобы избежать двусмысленности и понимания их неправильно. Также следует избегать излишнего использования юридических терминов, которые могут быть непонятны неспециалистам. Важно помнить, что цель написания юридических документов заключается не только в их правильном оформлении, но и в их понимании и использовании сторонами.

Краткость, точность и достоверность являются ключевыми аспектами при написании юридических документов. Краткость означает использование минимального количества слов, необходимых для точного выражения идеи. Чем более краткий документ, тем проще его понимать и использовать. Важно избегать излишней детализации и повторения информации, чтобы не загромождать документ и не усложнять его восприятие. Точность означает точное и точное выражение идеи или информации, без неясных терминов или двусмысленных выражений. Чтобы документ был точным, он должен быть написан ясным, понятным языком, используя соответствующую

терминологию и форматирование. Достоверность означает, что информация в документе должна быть точной и фактически верной. Юридические документы часто содержат информацию, которая может иметь серьезные последствия для сторон, которые с ними работают. Поэтому крайне важно убедиться, что информация, содержащаяся в документе, верна и подтверждена соответствующими доказательствами или источниками. Все три аспекта - краткость, точность и достоверность - взаимосвязаны и важны при написании юридических документов. Юристы должны стремиться к максимальной ясности, точности и понятности текста, чтобы обеспечить его легкость понимания и минимизировать возможность недоразумений или ошибок.

Грамматическая правильность является важным аспектом при написании юридических документов. Грамматически правильный текст улучшает понимание и уменьшает возможность недоразумений или ошибок при толковании документа. Юридические документы часто содержат сложные предложения, специфическую терминологию и формулировки, которые требуют знания грамматических правил. Ошибки в грамматике могут привести к несогласованности и неясности в документе, а также могут изменить смысл или интерпретацию некоторых положений. Важно убедиться, что грамматика документа соответствует стандартам языка, используемого в соответствующей юрисдикции. Некоторые юрисдикции могут иметь специфические правила для грамматики и орфографии, которые необходимо соблюдать. Также важно убедиться, что использование различных знаков препинания соответствует нормам и правилам применения в соответствующей юрисдикции. Поэтому, чтобы обеспечить грамматическую правильность в юридических документах, рекомендуется проводить проверку на грамматические ошибки, использовать правильные термины, формулировки и знаки препинания, а также убедиться в соответствии грамматических норм языка, используемого в соответствующей юрисдикции.

Профессиональный тон - это важный аспект при написании

юридических документов. Тон документа должен быть формальным, сдержанным и профессиональным. Он должен отражать серьезный и важный характер документа и оставлять впечатление надежности и авторитетности. Для того чтобы создать профессиональный тон, нужно избегать сленговых выражений, устной речи и слишком разговорного языка. Вместо этого используйте формальные выражения и термины, которые характерны для данной юрисдикции или области права. Также важно учитывать контекст и целевую аудиторию, для которой предназначен документ. Например, если документ адресован определенной категории лиц, такой как суд или налоговая служба, то он должен соответствовать их требованиям и использовать специфические термины и формулировки. Важно также убедиться, что документ не содержит каких-либо оскорбительных или недостойных высказываний. Все высказывания в документе должны быть справедливыми, точными и базироваться на фактах. Таким образом, профессиональный тон является неотъемлемой частью юридического документа, и он должен отражать серьезность и важность содержащейся в нем информации.

В заключение можно сказать, что соблюдение требований к тексту юридических документов имеет огромное значение для обеспечения их эффективности и правовой значимости. Ясность, четкость, логическая структура, краткость, точность, достоверность, грамматическая правильность и профессиональный тон - все эти аспекты являются важными при написании юридических документов. Важно помнить, что юридические документы имеют большое значение в жизни людей и организаций, поэтому они должны быть написаны максимально ясно и понятно для тех, кто будет ими пользоваться. Правильно оформленные документы помогают избежать недоразумений, конфликтов и споров, а также укрепляют доверие и авторитет в глазах клиентов и партнеров. Таким образом, соблюдение требований к тексту юридических документов - это не просто формальность, а необходимость для создания правовой базы, обеспечивающей защиту прав и

интересов всех заинтересованных сторон.

Список литературы

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 20.04.2021 yildagi O‘RQ-682-son Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida - Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 20.04.2021-y., 03/21/682/0354-son; Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 03.03.2022-y., 03/22/756/0180-son; 04.08.2022-y., 03/22/787/0708-son, 27.10.2022-y., 03/22/796/0966-son

2. М.Б. Жуков, А.В. Завьялов. "Юридические документы: теория и практика". Москва: Инфра-М, 2015.

3. Н.С. Сорокина, В.Н. Борисова, В.В. Соловьев. "Оформление документов в сфере государственного и муниципального управления". Москва: Издательский дом "Дело и сервис", 2016.

4. Г.В. Дорофеев, С.А. Жарков. "Оформление документов в юриспруденции". Москва: Издательство Юрайт, 2019.

МАКРОИҚТИСОДИЙ БАРҚАРОРЛИКНИ МУСТАҲКАМЛАШДА
СОЛИҚ МАЪМУРИЯТЧИЛИГИНИ САМАРАЛИ ТАШКИЛ ЭТИШ
ЙЎЛЛАРИ

Ҳайдаров Соҳибхон Ҳорун ўғли

Махмудов Худоёрхон Жамол ўғли

Annotatsiya: Mazkur maqola makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashda soliq ma'muriyatчилигини самарали ташкил этиш йўллари mavzusini ochib berishga bag'ishlangan. Shuningdek, maqolada mamlakatimizda bugungi kungacha makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashda yo'ga qo'yilgan islohatlar haqida fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: *иқтисодий хавфсизлиги, иқтисодий инқироз, маъмурий босим, «ўзаро ҳамкорлик» усули, «Солиқчи тадбиркорга кўмакчи» тамойили.*

Мамлакатимизда тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш масалалари давлат ислохотлари диққат марказида бўлмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 22 августдаги тадбиркорлар билан бўлган учрашувида мамлакатимизда солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш борасидаги ислохотлар ва солиқ тўловчилар билан ўзаро ҳамкорлик тамойили бўйича амалга оширилаётган ислохотлар кўламига эътибор қаратилди. Дунё мамлакатлари иқтисодиётининг глобаллашув ва рақамлашиш жараёнлари иқтисодий хавфсизлик масалалари бўйича тадқиқотларга эътиборни янада кучайтирмоқда. Чунки ушбу шароитда мамлакат иқтисодий хавфсизлигига таҳдидлар янада ортади. Солиқ маъмуриятчилигини рақамлаштириш шароитида иқтисодий хавфсизликни таъминлаш масалалари бўйича амалга оширилган тадқиқотларда солиқ қонунчилиги ижро механизмларининг ўрни ва аҳамиятига ижобий баҳо берилган.

Глобал пандемия жорий йилнинг март ойидан бошлаб дунё мамлакатлари иқтисодиётига, шу жумладан, бошқа Марказий Осиё давлатлари қатори Ўзбекистонга ҳам салбий таъсир кўрсата бошлади. Шу сабабдан,

Ўзбекистонда мана шу таъсирларни камайтириш ва иқтисодий инқирозни юмшатишга қаратилган тезкор чоралар кўрилди, 20 га яқин фармон ва қарорлар имзоланди. Инқирознинг салбий оқибатларини юмшатиш мақсадида аҳоли, иқтисодиёт тармоқлари ва тадбиркорлик субъектларини қўллабқувватлашга қаратилган иқтисодий чораларнинг дастлабки ва иккинчи тўплamlари жами қиймати 32,3 трлн. сўмдан ортиқни ташкил этди. Жумладан, Инқирозга қарши курашиш жамғармаси ташкил этилиб, мазкур маблағлар коронавирус инфекциясига қарши кураш бўйича тадбирларга йўналтирилди. Жорий йилнинг 17 июль ҳолатига мазкур жамғарманинг даромадлари 7,44 трлн.сўмни ташкил этди. Шундан, 7,32 трлн. сўм халқаро молия институтлари маблағлари ҳисобига, 123,5 млрд.сўм эса, давлат бюджети ҳисобига шакллантирилиб, жами сарфланган харажатлар миқдори 6,4 трлн.сўмни ташкил этди. Жумладан, ижтимоий соҳага 2,2 трлн.сўм, иқтисодиётни қўллабқувватлаш учун 2,0 трлн.сўм, коронавирус бўйича тадбирларни молиялаштириш учун 907,0 млрд.сўм, шифохона ва карантин мажмуаларини қуриш ва жиҳозлаш учун 684,0 млрд.сўм, сув таъминоти ва ирригация тармоқлари билан боғлиқ харажатлар учун 602,0 млрд.сўм сарфланди. Шу билан бирга, Иқтисодий фаолликнинг сезиларли пасайиши Давлат бюджети барқарорлигига хавф туғдиришини инобатга олиб, Давлат бюджетининг 2020 йилдаги параметрларини мақбуллаштириш чоралари кўрилди. Муҳимлик даражасидан келиб чиққан ҳолда долзарб ҳисобланмаган лойиҳа ва харажатлар кейинги даврларга кўчирилди.

И.Светков ўз тадқиқотларида давлат институтлари ва жамиятнинг солиқ соҳасидаги муносабатлар ташкил этиш тизимини қуйидаги учта усулга бўлиш мумкинлиги таъкидлайди: маъмурий босим нуқтаи назаридан; ҳуқуқий нуқтаи назаридан; манфаатлар нуқтаи назаридан. Лекин ХХІ асрда давлатларнинг солиқ маъмуриятчилигини ислоҳ қилиш тажрибалари бўйича олиб борган тадқиқотларимиз натижалари ҳозирда ушбу усуллардан мазмун ва сифат жиҳатидан тубдан фарқ қиладиган «ўзаро ҳамкорлик» усулини қўллаш

амалиёти кенг ривожланаётганлигини кўрсатмоқда.

Мамлакат харажатларини молиялаштириш учун зарур маблағларни жамлаш ва иқтисодиёт ривожланиш стратегияси тадбирларини молиялаштириш янги иқтисодий механизмларни шакллантираётган давлатимиз учун муҳим аҳамиятга эгадир. Амалга оширилаётган ислохотларда «Солиқчи тадбиркорга кўмакчи» тамойилига эътибор қаратилиши муҳим ижтимоий-иқтисодий аҳамият касб этмоқда.

Соҳадаги ислохотлар ва келажак концепциялар солиқ юкини оптимал даражага тушириш, давлат солиқ хизмати органлари ҳамда солиқ тўловчилар ўртасидаги ҳамкорлик муносабатларини янги кўринишга олиб чиқишни режалаштиради. Солиқ маъмуриятчилигининг самарадорлигини ошириш, солиққа тортиш жараёнларида харажатларни камайитиришга қаратилган. Солиқ тўловчилар билан амалга ошириладиган ишлар сифати давлат солиқ хизмати органлари томонидан тақдим этиладиган хизматлар уларнинг эҳтиёжлари ва талабларига қанчалик мос келишига боғлиқ. Бу эса ахборот ва кўрсатиладиган интерактив хизматлар доирасини кенгайтириш солиқ тўловчиларнинг ўз мажбуриятларини ихтиёрий равишда бажариш даражасини оширишнинг асосий омили ҳисобланади.

Ушбу соҳадаги ишларни тўғри ташкил этиш, солиқларни ўз вақтида ҳамда тўлиқ тўлашни назорат қилишни сезиларли даражада осонлаштиради, маъмурий харажатларни камайтиради ва ҳуқуқ бузарликка мойил солиқ тўловчилар тоифаси билан ишлашга йўналтирилиши мумкин бўлган ресурсларни кўпайтиришга ёрдам беради. Давлат солиқ хизмати органлари томонидан юридик шахслар, яқка тартибдаги тадбиркорлар ва фуқароларнинг солиқларни тўлаш бўйича конституциявий мажбуриятларни бажариш учун энг қулай шарт-шароитларни таъминлаш учун замонавий техник воситалардан фойдаланган ҳолда солиқ тўловчилар билан ахборот-тушунтириш ишларининг олиб боришда илғор шакллар ва усулларни амалиётга жорий этиш бўйича бир қатор ишлар амалга оширилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ

қўмитасининг soliq.uz сайтига бир кунда кирувчилар 33809 тани, ташриф буюрувчилар эса 3583 тани ташкил этади. Ушбу рақамлар солиқ тўловчиларнинг давлат солиқ хизмати органлари томонидан кўрсатилаётган хизматлардан фойдаланиш даражасининг ўсиб бораётганини кўрсатмоқда.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бобуршоҳ Ибрагимов, ТМИ доценти, иқтисодиёт бўйича фалсафа доктори (PhD) https://uza.uz/uz/posts/soliq-mamuriyatchiligini-raqamlashtirish-soliq-tolovchi-bilan-hamkorlikni-qay-darazhada-taminlaydi_402178
2. Маликов Т.С. Солиқ ва имтиёзлар диалектикаси. (2–мақола) //Иқтисод ва ҳисобот. –1997. –№12.
3. Жўраев А., Маматов Б. Кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришда бозор инфратузилмаси Бозор, пул ва кредит.–2003. –№2.–Б. 43–47.
- 4.24.Жўраев А. Солиқларнинг бюджет тизими бўғинлариаро тақсимланиши //Бозор, пул ва кредит. –2004. –№11. –Б. 18–21.
4. Абдурахмонов О. Жисмоний шахслар мулкани солиққа тортишни такомиллаштириш Бозор, пул ва кредит. –2002. –№7.

РОЛЬ РЕЧЕВОЙ ГРАМОТНОСТИ В СОЗДАНИИ ДЕЛОВЫХ ДОКУМЕНТОВ

Камолова Шахло Тиркашевна

Юридический техникум Ферганской области

Преподаватель русского языка для юристов

Юрист 3 разряда. Телефон 90 2721502

@shahlokamolova

***Аннотация:** Проблема речевой грамотности и ее роли в создании деловых документов является актуальной и востребованной в современном бизнес-мире. Корректная и эффективная коммуникация между бизнес-партнерами, клиентами и коллегами требует высокого уровня речевой грамотности. Недостаточное владение языком может привести к недопониманию, ухудшению деловых отношений, а также к снижению профессионального имиджа компании.*

***Ключевые слова:** речевая грамотность, ключевые аспекты, письма, отчеты, договоры, презентации, грамматическая правильность, стилистическая грамотность, лексическая точность*

Речевая грамотность - это необходимый навык в современном бизнесе, особенно в области деловой переписки. Создание эффективных деловых документов является ключевым элементом успеха в любом бизнесе, и некорректная, неграмотная переписка может привести к недоразумениям, ошибкам и потере времени и ресурсов. Поэтому речевая грамотность играет важную роль в создании деловых документов, и является неотъемлемой частью коммуникационных навыков, которые должен владеть каждый современный бизнесмен.

Цель данной работы - изучить роль речевой грамотности в создании эффективных деловых документов, определить ключевые аспекты, которые

необходимо учитывать при их создании, а также предоставить рекомендации по улучшению речевой грамотности для достижения лучших результатов в бизнесе.

Речевая грамотность включает в себя знание грамматики, правильное использование лексики, а также умение строить связные и логичные тексты. В деловой переписке, как и в любой другой коммуникации, правильное использование языка является важным фактором успеха. Ошибки в деловой переписке могут привести к недоразумениям, ухудшению деловых отношений и даже к потере клиентов или заказов. Важно понимать, что любое деловое письмо является отражением компании, поэтому к нему должен быть подход соответствующий. Кроме того, в современном бизнесе, где сотрудники и партнеры могут находиться в разных странах и культурах, важно уметь писать на разных языках, включая английский, который является международным языком деловой переписки. Таким образом, речевая грамотность является ключевым навыком в современном бизнесе и должна быть развита у всех сотрудников, связанных с деловой перепиской.

Создание эффективных деловых документов является важным элементом успешного бизнеса. Эти документы включают в себя письма, отчеты, договоры, презентации и другие документы, которые используются в процессе деловых отношений.

Существует множество видов деловых документов, которые используются в различных аспектах бизнеса. Некоторые из них включают в себя:

Письма: это могут быть письма клиентам, партнерам, поставщикам или другим заинтересованным сторонам. Письма могут содержать запросы на информацию, заказы на товары или услуги, запросы на встречу, подтверждение заказов и т.д.

Отчеты: отчеты могут включать в себя финансовые отчеты, отчеты о продажах, отчеты о производстве, отчеты о проектах и т.д. Они предоставляют

информацию о текущем состоянии бизнеса и помогают принимать решения на основе данных.

Договоры: это юридически значимые документы, которые устанавливают условия сделки между компаниями или между компанией и клиентом. Они могут включать в себя условия поставки товаров, услуг, аренды, продажи и другие соглашения.

Презентации: это документы, используемые для передачи информации или проведения презентаций. Они могут содержать графики, таблицы, диаграммы, фотографии и другие элементы, которые помогают проиллюстрировать ключевые идеи.

Счета-фактуры: это документы, используемые для выставления счетов и подтверждения оплаты товаров или услуг. Они содержат информацию о товарах или услугах, стоимости, налогах и других важных факторах.

Заявки: это документы, используемые для запроса товаров или услуг. Заявки могут содержать информацию о необходимых товарах или услугах, количестве, цене, сроках поставки и других деталях.

Уведомления: это документы, используемые для передачи информации о важных изменениях в компании, таких как изменения в продукции, персонале, ценах или другие события, которые могут повлиять на заинтересованные стороны.

Это лишь некоторые из типов деловых документов, которые могут использоваться в бизнесе. Каждый из них имеет свои особенности и требует определенного подхода при их создании. При создании деловых документов необходимо учитывать несколько ключевых аспектов. Во первых, необходимо определить цель и аудиторию документа. Это поможет сосредоточиться на самых важных аспектах и создать документ, который будет наиболее полезен для получателя.

Во вторых, необходимо собрать всю необходимую информацию и подготовить ее к использованию в документе. Это может включать в себя

данные о продукте или услуге, финансовые данные, информацию о конкурентах и другую важную информацию.

В третьих, необходимо убедиться в правильности использования грамматики, лексики и стиля письма. Деловые документы должны быть составлены четко и лаконично, с использованием ясного и понятного языка.

В четвертых, необходимо пройти проверку на ошибки и опечатки. Ошибки в деловых документах могут повлиять на восприятие получателем информации и оставить плохое впечатление о компании.

Наконец, важно иметь в виду сроки и приоритеты при создании деловых документов. Некоторые документы могут быть критически важными и требуют более высокого приоритета, чем другие. Следуя этим аспектам, можно создать эффективные деловые документы, которые будут способствовать улучшению бизнес-отношений и достижению целей компании.

Таким образом, речевая грамотность является необходимым навыком для создания эффективных деловых документов. Грамматическая правильность, стилистическая грамотность и лексическая точность играют важную роль в обеспечении ясности, точности и убедительности содержания деловых документов.

При создании деловых документов необходимо учитывать аудиторию, для которой они предназначены, и использовать соответствующий язык и терминологию. Кроме того, следует уделять внимание форматированию, правильной структуре документа и точности изложения информации.

Надлежащее владение речевой грамотностью способствует созданию профессионального и уважаемого имиджа бизнеса, обеспечивает эффективность коммуникации и повышает качество взаимодействия с партнерами и клиентами.

Список литературы

1. Белова, И. (2016). Речевая грамотность в современном бизнесе.

Российский журнал менеджмента, 14(1), 1-16.

2. Герасимова, И. (2015). Роль речевой грамотности в деловом общении. Вестник Московского государственного лингвистического университета, (694), 28-32.

3. Колесникова, Е. (2017). Речевая грамотность в современном бизнесе: проблемы и решения. Бухгалтерский учет, анализ и аудит, (1), 20-23.

4. Салеева, Л. (2018). Особенности деловой переписки на английском языке. Научный журнал КубГАУ, (144), 1-9.

5. Чудинова, Т. (2019). Речевая грамотность и эффективность бизнес-коммуникации. Экономические науки, 174, 158-161.

6. Шаламова, М. (2017). Речевая грамотность в современном бизнесе: проблемы и перспективы. Инновационная экономика: проблемы, перспективы, (1), 96-101.

TARJIMASHUNOSLIKNING PRAGMATIK JIHATLARI DUBLAJ VA EKRANDAN TASHQARI TARJIMA HAQIDA

Xaydarova Umida Tursunboyevna

(SamDCHTI magistranti)

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarjimashunoslikning ahamiyati va uning pragmatik jihatlari haqida soʻz boradi. Tarjimaning naqadar muhim ekanligi va pragmatika haqida maʼlumotlar keltirilgan.

Kalit soʻzlar: Tarjima va pragmatika.

Annotation: This article discusses the importance of translation studies and its pragmatic aspects. Information is provided on the importance of translation and pragmatics.

Key words: Translation and pragmatics.

Tarjimaning pragmatik jihatlari qanday degan savolga koʻplab olimlar javob izlaganlar, tarjimada ikkita omildan biri sifatida “pragmatik” tarjima va u tasvirlayotgan tildan tashqari voqelik oʻrtasidagi munosabatni bildiruvchi “yoʻnaltiruvchi”dan farqli oʻlaroq, oʻqituvchi yoki oʻquvchi tomonidan tarjimani qabul qilishini bildiradi. Tarjima butun dunyodagi odamlar oʻrtasida samarali muloqot qilish imkonini beradi. Bu bilimlarni uzatish uchun kurer, madaniy meros himoyachisi va global iqtisodiyotni rivojlantirish uchun zarurdir. Yuqori malakali tarjimonlar muhim ahamiyatga ega.

Tarjimashunoslik – tarjima nazariyasi, tavsifi va qoʻllanilishi bilan shugʻullanuvchi fan sohasi. Chunki u tarjimani ham tillararo transfer, ham madaniyatlararo muloqot sifatida koʻrib chiqadi (Gutt,2000,p.116). Tarjimashunoslikni boshqa xilma-xil bilim sohalari, jumladan qiyosiy adabiyot, madaniyatshunoslik, gendershunoslik, informatika, tarix, tilshunoslik, falsafa, ritorika va semiotika bilan bogʻliq fanlararo fan sifatida taʼriflash mumkin. Tarjima mahorati tobora muhim va kerakli boʻlib bormoqda. Bugungi koʻp madaniyatli va koʻp tilli jamiyat tillar va madaniyatlar oʻrtasida samarali, samarali va qulay muloqotni talab qiladi. Bu turli sabablarga koʻra muhim.

Biroq, haqiqat shundaki, hamma ham ingliz tilida gapira olmaydi, kamroq bilish esa samarali muloqot qilish uchun yetarli darajada deb ayta olmaymiz. Ehtimol, bundan ham muhimi: til soʻzlarni muloqot qilishdan koʻra (Boase-Beier, 2011, p. 153-154) koʻproq. Shuningdek, bu madaniyat, jamiyat va eʼtiqodning ifodasidir. Shunday ekan, umuminsoniy tilni targʻib qilish ona tillari orqali yetkaziladigan madaniyat va merosning yoʻqolishiga olib kelishi mumkin. Samarali va empatik tarjima yuqori malakali amaliyotchilarni talab qiladi. Tarjimashunoslik kurslari tilshunoslar, til bitiruvchilari va tarjimonlar uchun akademik sohani chuqur tushunish va tarjima mutaxassisi sifatida amaliyotda ishlash koʻnikmalarini rivojlantirishning ajoyib usuli hisoblanadi. Tarjima butun dunyodagi odamlar oʻrtasida samarali muloqot qilish imkonini beradi. Bu bilimlarni uzatish uchun kurer, madaniy meros himoyachisi va global iqtisodiyotni rivojlantirish uchun zarurdir. Yuqori malakali tarjimonlar muhim ahamiyatga ega. Tarjimashunoslik amaliyotchilarga ushbu koʻnikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Ingliz tili hamma joyda boʻlgan dunyoda nima uchun tarjima muhim? Dunyo boʻylab koʻpchilik ingliz tilida gaplasha oladigan boʻlsa, tarjimaning dolzarbligi haqida soʻz yuritsak. Tarjima kommunikativ akt sifatida tarjimon tomonidan amalga oshiriladigan tarjimani oʻz ichiga oladi, maqsadli matnni oʻquvchi konteksti va uning bilimini hisobga oladi. Muloqot jarayonining muvaffaqiyati qabul qiluvchining maʼruzachi tomonidan moʻljallangan kontekstdan foydalanadimi yoki yoʻqligiga bogʻliq. Bunday qilmaslik notoʻgʻri muloqotga olib keladi (Gutt, 1998, 42-bet).

Pragmatika esa, tarjimada muhim rol oʻynaydi. Vaziyatlarga nisbatan soʻzlovchi maʼnosini yoki soʻz maʼnosini oʻrganadi. Maʼnoni aloqa vositasi sifatidagi funksiyasi nuqtai nazaridan baholash kerak. Bu tarjima faoliyatida, ayniqsa iboralarni tarjima qilishda toʻgʻri yondashuv boʻlishi mumkin.

Dublyaj -(frans. doublage), kinofilmlar dublyaji — filmni bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilib yaratilgan yangi fonogramma. Dialoglar tarjimasi mazmun jihatdan toʻgʻri, film qahramonlarining soʻzlashuviga-ogʻiz harakatiga mos boʻlishi

shart. Tarjimon yoki yangi matn muallifi, muharrir, rejessor, aktyor, ovoz operatori, montajchi, matn joylashtiruvchidan iborat ijodiy guruh amalga oshiradi.

Dublaj qilinadigan filmni sinchiklab ko'rib, undagi monolog va dialoglar qaysi vaziyatda, qanday holatda talaffuz qilinishini, aniq bilib olishi lozim. Tarjimadan so'ng muharrir har bir so'zni aktyor talaffuziga solishtirib tahrir qiladi. Biroq, tarjima muqarrar ravishda asl matnni qandaydir qayta yozishni o'z ichiga oladi. Tarjimoning mafkurasini uning ishiga ta'sir qiladi, bu, albatta, me'yorlarga mos keladi uning jamiyati va madaniy muhiti, garchi tarjimoning maqsadda aniq tasavvurga ega bo'lmasa ham matn (Morini, 2013, 18-bet).

Tarjimalarni ikkita katta toifaga bo'lish mumkin - biznes bilan bog'liq va biznes bilan bog'liq bo'lmagan. Biroq, tarjimaning ayrim turlari ikkala toifada ham bir-biriga mos keladi. Shunday qilib, keling, bugungi kunda amalga oshirilayotgan tarjimaning eng muhim turlarini ko'rib chiqamiz:

1. Adabiy tarjima-juda tushunarli - bu hikoyalar, romanlar, she'rlar va pyesalar kabi adabiy asarlarning tarjimasiga ishora qiladi. Bu ko'pincha tarjimaning eng yuqori shakli deb hisoblanadi, chunki badiiy tarjima hujjatning dastlabki tildagi ma'nosi va kontekstini maqsadli tilga yetkazishdan ko'ra ko'proq narsani anglatadi.

2. Tijorat tarjimasini - bu biznes jargonini va biznes tegishli bo'lgan sohani bilish kabi maxsus ko'nikmalarga ega bo'lgan tarjimoning turlarini talab qiladigan tarjimaning bir turi. Tijorat hujjatlarini tarjima qilishda matnlarning turlari biznes yozi shmalar, hisobotlar, tender hujjatlari, kompaniya hisoblari, eslatmalar va boshqalarni o'z ichiga olishi mumkin. Ba'zan, agar kompaniya qonuniy hujjatlar bilan shug'ullansa, bu qonuniy tarjima bilan bir xil bo'lishi mumkin.

4. Texnik tarjima tarjima qilinishi kerak bo'lgan har qanday texnik tarkibni o'z ichiga oladi - foydalanuvchi qo'llanmalari, qo'llanmalar, onlayn yordam matni, ko'rsatmalar bukletlari, o'quv materiallari va videolari, ishlab chiqarish, fan yoki muhandislik kabi texnik sohalar uchun marketing materiallari - bularning barchasi texnik sohada ishlatiladi.

5. Ma'muriy tarjima - Tarjima sohasida ma'muriy, biz ko'pincha tashkilotlarda

- yirik korporatsiyalar yoki mintaqaviy korxonalarda qo'llaniladigan boshqaruv matnlarining tarjimasiga ishora qiladi. Tijoriy tarjimalarga juda o'xshash bo'lsa-da, u mutlaqo bir xil emas. Ma'muriy tarjimani tijorat tarjimasining kichik to'plami deb atash mumkin bo'lsa-da, barcha tijorat tarjimalari ma'muriy bo'lishi shart emas.

Xulosa qilib aytganimizda, bizning tadqiqotlarimiz va tarjimani o'rganish turlari shuni ko'rsatadiki, bu tarjimalarning asosiy turlari, ammo yana ko'plab tarjima turlari mavjud, masalan, notarial tarjima, mashina tarjimasi va boshqalar hamda ular ishlashi mumkin bo'lgan barcha turdagi jarayonlar va texnologiyalar mavjud.. Bir tarjima turi uchun mantiqiy bo'lgan narsa boshqasi uchun ishlamasligi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Baker, M. (2011). Oxon: Routledge. (Gutt, 2000, p. 116)
3. Beaugrande, R. & Dressler, W. U. (1981). Einfuhrung in die textlinguistik [An introduction to text linguistics]. Tubingen: Max Niemeyer. Boase-Beier, 2011, p. 153-154;
4. Arab World English Journal for Translation & Literary Studies (Morini, 2013, p. 18).
5. www.ziyo.uz
6. www.ziyouz.uz

**FILM TARJIMASINING PARADIGMATIK JIHATLARI (DUBLYAJ
VA EKRANDAN TARJIMA)**

Samarqand Davlat chet tular instituti.

Xorijiy tul va adabiyot fakulteti.

Magistr

Xaydarova Umida Tursunboyevna

Annotatsiya: Ushbu maqolada film tarjimasining paradigmatik jihatlari xususida so'z yuritiladi. Qisqacha tarixiy sharhdan so'ng, audiovizual tarjima sohasini belgilaydigan asosiy xususiyatlarga, xususan, manba matnning semiotik tabiatiga va subtitrlar va dublyajda qabul qilinishi mumkin bo'lgan potentsial tarjima yechimlarini shartlaydigan turli texnik cheklovlarga e'tibor qaratiladi. Audiovizual matnlardagi dialogning oldindan tayyorlanishiga, shuningdek subtitrlashda og'zaki rejimdan yozma rejimga o'tadigan assimetrik o'tishga alohida e'tibor beriladi.

Kalit so'zlar: kommunikativ akt; semantik tarkib; paradigmatik jihat.

19-asrning oxirida kino paydo bo'lganidan beri audiovizual mahsulotlar nafaqat butun dunyo bo'ylab tomoshabinlar uchun asosiy ko'ngilochar manba bo'libgina qolmay, balki ular g'oyalarni yetkazish, mahsulotlarni sotish, badiiy materiallarni targ'ib qilish va barcha turdagi ma'lumotlarni uzatish va boshqalar uchun innovatsion usul sifatida ham qo'llanila boshlandi. Eng boshidanoq filmlar va boshqa audiovizual mahsulotlar (televideniye seriallar, hujjatli filmlar, video o'yinlar va shu kabilar) chegaralarni kesib o'tib, mamlakatlar bo'ylab sayohat qilib, global auditoriyaga yetib keldi va shu bilan til va madaniy farqlarni bartaraf etdi. Hamma tomoshabinlar ham audiovizual materialdan uning rejissyori yoki yaratuvchisi tomonidan ko'zda tutilganidek bahramand bo'la olmasligini hisobga olsak, bu borada muvaffaqiyatli muloqot faqat tarjima amalga oshishi mumkin bo'ldi. O'tmishda audiovizual asarlar tarjimasiga (ekran tarjimasi, film tarjimasi va multimedia tarjimasi va boshqalar) nisbatan ko'plab atamalar qo'llanilgan bo'lsa-da,

audiovizual tarjima bugungi kunda ham sanoatda, ham akademiya va ushbu maqola davomida ham foydalaniladi. Ushbu sohadagi hozirgi tadqiqotlarga muvofiq, audiovizual tarjima bu yerda audiovizual kontentni tarjima qilish bilan bog'liq keng ko'lamli amaliyotlarga ishora qiluvchi soyabon atama sifatida tushuniladi. Ba'zida bunday amaliyotlar audiovizual dasturlarni asl matn tilini bilmaydigan tomoshabinlar uchun ochiq qilishni talab qilishi mumkin, shuning uchun, masalan, dublyaj yoki subtitrlar ko'rinishidagi tillararo tarjimani talab qiladi. Shu bilan birga, ular auditoriyaga audiovizual materiallardan sezgir foydalanish imkoniyatini berishni ham o'z ichiga olishi mumkin, bu ko'pincha til ichidagi yoki intersemiotik tarjimani talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, audiovizual tarjima surdo-tarjimonlik, karlar va zaif eshituvchilar uchun subtitrlar, ko'r va zaif ko'rlar uchun audio tasvirlash kabi amaliyotlarni ham o'z ichiga oladi. Sarlavhadan ma'lum bo'lishicha, ushbu maqolada asosiy e'tibor filmlarni tarjima qilishda ishlatiladigan eng keng tarqalgan ikkita audiovizual tarjimaning tillararo usullari bo'lgan dublyaj va subtitrlarga qaratilgan. Shunga qaramay, turli xil audiovizual tarjima usullari haqida umumiy ma'lumot quyida taqdim etiladi va o'quvchi ko'rsatilgan adabiyotlarni qo'shimcha ravishda o'rganishi mumkin.

Subtitrlashda tillararo va til ichidagi rejimlarni ajratish odatiy holdir, ikkinchisi chet tillarini o'rganish va eshitish qiyin bo'lganlar uchun original dialog bilan bir xil tilda subtitrlashni o'z ichiga oladi. Jonli dasturlarni subtitrlashda eshitish qiyinligini takrorlash orqali hosil qilish mumkin, bu usulda nutqni aniqlash dasturidan so'zlovchi tomonidan aytilgan asl dialogni subtitrlarga aylantirish uchun foydalaniladi. Bunga qo'shimcha ravishda, subtitrlash rejimlarining tasnifi, shuningdek, opera va teatr tomoshalari uchun subtitrlar sahna ustida ko'rsatiladigan surtitrlash va muxlislar tomonidan muxlislar uchun subtitrlash va odatda internet orqali bepul tarqatiladigan fan subtitrlarini ham o'z ichiga oladi. Qayta ovoz berish haqida gap ketganda, dublyaj va ovoz berish eng keng tarqalgan ikkita tillararo rejimdir. Chaume dublyajni audiovizual tarjimaning bir turi sifatida belgilaydi, bu "film (yoki har qanday audiovizual matn) manba tilidagi dialoglarning asl trekini

tarjima qilingan dialoglar maqsadli tilda yozilgan boshqa trekka almashtirishdan iborat". Dublyaj ko'pincha lablar sinxronizatsiyasi bilan bog'liq bo'lib, tarjima qilingan dialogni ekrandagi belgilarning lab harakatlari bilan sinxronlashtirish zarurligini ta'kidlaydi. Biroq, dublyajning barcha holatlari labda sinxronlashni talab qilmaydi, chunki qahramon (masalan, hikoya qiluvchi) ekrandan tashqarida bo'lganda. Natijada, ko'pincha ekrandan tashqari dublyaj va labda sinxronlash dublyaj o'rtasida farqlanadi. Dublyajdan farqli o'laroq, ovozli o'yinda audio treklar almashtirilmaydi, balki bir-biriga mos keladi: dialogning asl va tarjima treklari bir vaqtning o'zida maqsadli tomoshabinga taqdim etiladi, chalkashmaslik uchun avvalgisining ovozi pasaytiriladi, lekin hali ham eshitiladi. Ko'pincha hujjatli filmlar kabi badiiy bo'lmagan dasturlar bilan bog'langan, lekin Sharqiy Yevropaning ayrim mamlakatlarida badiiy materiallarni tarjima qilish uchun ishlatiladigan ushbu audiovizual tarjima rejimida tarjima qilingan dialog treki odatda asl dialogdan bir necha soniya keyin va undan oldin boshlanadi va tugaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rafat Y. Alvazna. Tarjimaning pragmatik jihati: talqinga asoslangan xulosa va uning tarjimaga ta'siri. Saudiya. 2017.
2. Rocío Baños. Filmda til va tarjima: dublyaj va subtitrlash. London. 2018.
3. Asimakoulas, D. 2004. "Hazil tarjimasini tasvirlash modeli sari: Samolyotning yunoncha subtitrli versiyalari bo'yicha amaliy tadqiqot! va Yalang'och qurol." Meta, 49 (4): 822-842.
4. Baños, R. 2014. "Ispan tilidagi va dublyajli sitkomlardagi og'zaki nutq belgilari: spontanlik va oldindan tayyorlangan og'zakilik." Meta, 59 (2): 406.

**18 YOSHGACHA BO'LGAN BOLALARDA MIYA FAOLIYATI
SUSTLIGI SABABLARI**

FJSTI "Biofizika va axborot texnologiyalari" kafedrası Biofizika fani
o'qituvchisi **Usmonov Saidjon Abdusubxon o'g'li**

FJSTI davolash ishi fakulteti pediatriya yo'nalishi 51.22-guruh talabasi

Rahimova Mubinaxon Rustamjon qizi

Annotatsiya: Kichkintoylar tug'ilganda, ular nafaqat tilni, balki dunyoning barcha tillarini o'rganish qobiliyatiga ega. Ular turli xil ovozlarni, nutq va urg'u farqlarini eshitishadi. Chaqaloq o'z tilida bo'lmagan bo'g'inni boshqa tovush sifatida qabul qiladi. Bolalik tajribasi miyaning ish aylanish tizimida qaysi hujayralar ishlatilganida yaqqol namoyon bo'ladi. Kichkintoy 3 yoshga to'lganda, miyaning jismoniy o'sishining 90 foizi yakunlanadi. Hayotning dastlabki 10 yilida yaxshi rag'batlantirilgan neyron aloqalari o'sadi, kuchayadi va tartibli bo'ladi. Bu 3-6 yoshdagi neyronlar orasidagi ulanish eng yuqori darajada bo'lgan davr. Bolalik hayoti va atrof-muhit sharoitlari miya ishiga ijobiy yoki salbiy ta'sir qiladi. Boshqa barcha organlardan farqli o'laroq (masalan, yurak tug'ilish paytida butun umr bo'yi funktsiyalarni bajara oladi), yangi tug'ilgan chaqaloqning miyasi kelajakda bajarishi mumkin bo'lgan barcha g'aroyib funktsiyalarni bajara olmaydi. Bir qator rivojlanish bosqichlarini bosib o'tish kerak. Tug'ilgandan keyin sodir bo'ladigan barcha hayotiy tajribalar miyaning rivojlanish bosqichlarini tashkil etadi.

Kalit so'zlar: Miya fikrlash, muammolarni hal qilish, his-tuyg'ular, ong va ijtimoiy xatti-harakatlar kabi eng murakkab inson funktsiyalarini boshqaradi.

Miya faoliyati buzilishi - bu asosiy tibbiy holat, kasallik yoki jarohatlar tufayli miyaning buzilishi uchun hamma narsani o'z ichiga olgan atama. Miya buzilishi bo'lgan bola har qanday ruhiy salomatlik holatini tekshirish uchun to'liq tekshiruvdan o'tishi kerak. Ijtimoiy muammolar, depressiya va tashvish odatda miya kasalliklari bilan bog'liq. **Miya kasalliklari nima?**

Miya kasalliklariga asosiy genetik va tibbiy sharoitlar, miya shikastlanishlari va miyaga ta'sir qiladigan kasalliklar va uning tug'ilishdan oldin va bolalik davrida qanday rivojlanishi kiradi. Miyaga ma'lum tibbiy muolajalar va ma'lum toksinlar ta'siri ham ta'sir qilishi mumkin.

Umumiy miya kasalliklariga quyidagilar kiradi: boshning shikastlanishi, qon tomirlari, kislorod etishmasligi yoki infeksiyadan miya shikastlanishi orqa miya bifida , gidrosefali , miya yarim palsi , epilepsiya , neyrofibromatoz , tuberous skleroz yoki miya shishi kabi nevrologik holatlar boshqa tibbiy sharoitlar, masalan, erta tug'ilish , diabet , surunkali (uzoq muddatli) yurak yoki nafas olish muammolari, ba'zi genetik kasalliklar leykemiya va boshqalar **Ruhiy salomatlik holati miya kasalliklari bilan qanday bog'liq?** Miya fikrlash, muammolarni hal qilish, his-tuyg'ular, ong va ijtimoiy xatti-harakatlar kabi eng murakkab inson funktsiyalarini boshqaradi. Miyaning buzilishi bolaning odatiy rivojlanishini o'zgartirishi mumkin. Bu ularning yoshiga, miya buzilishining turi va zo'ravonligiga qarab o'rganish yoki xatti-harakatlari bilan bog'liq ba'zi ruhiy salomatlik muammolariga hissa qo'shishi mumkin.

Umuman olganda, ruhiy salomatlik bilan bog'liq muammolar quyidagilardan biri yoki ikkalasidan kelib chiqishi mumkin: fikrlash, muloqot qilish, hissiy nazorat va ijtimoiy ko'nikmalar bilan bog'liq qiyinchiliklar miya buzilishi bilan yashash bilan bog'liq stressga moslashishda qiyinchiliklar. Kognitiv qobiliyatlar bilan bog'liq qiyinchiliklar - Ruhiy salomatlik bilan bog'liq muammolar miyaning holat yoki shikastlanish ta'siriga bevosita bog'liq bo'lishi mumkin. Miya buzilishi natijasida miya tuzilishi va aloqalaridagi o'zgarishlar bolada fikrlash, xatti-harakatlarni nazorat qilish, his-tuyg'ular va stress bilan kurashishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Buni quyidagi misollar ko'rsatadi. **Diqqat etishmasligi giperaktivligi buzilishi (DEHB)** miyaga ta'sir qiladigan kasallik yoki shikastlanishdan keyin eng ko'p uchraydigan tashxislardan biridir. Miya buzilishi bo'lgan bolalarda o'rganish va aqliy nuqsonlar ham tez-tez uchraydi. Depressiya va tashvish belgilari ham tez-tez

uchraydigan natijalardir. Ba'zida bular miya shikastlanishi bilan bog'liq bo'lib, bu bola yoki o'smirni doimiy salbiy fikrlarga yopishib olishiga olib kelishi mumkin. Har xil turdagi miya shikastlanishi bo'lgan bolalar, shuningdek, boshqa bolalar bilan muloqot qilish va qanday harakat qilishni bilishdagi qiyinchiliklar tufayli ijtimoiy jihatdan kurashishlari mumkin. Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar aqliy darajasi jihatidan asosan ikki guruhga bo'linadi:

1. Yengil nuqsoni bor bolalar – bular maxsus sharoitda 1- 3 yil ta'lim- tarbiya olganlaridan keyin o'qishni ommaviy maktabning tegishli sinfida davom ettirishi mumkin.

2. Ruhiy rivojlanishida sezilarli darajada orqada qolgan bolalar – bular maktabni bitirguniga qadar maxsus sharoitda o'qitilishi kerak. Bunday bolalar maktab dasturini sog'lom tengdoshlari qatori o'zlashtira olmaydi. Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarni ommaviy maktabda hamma qatori o'qitish ta'lim jarayoniga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi., ya'ni o'rtacha o'quvchining saviyasini orqaga tortadi, yaxshi va a'lo o'zlashtiruvchi o'quvchilarni yetarli darajada o'stirishga to'sqinlik qiladi. Uyqudan uyg'onganimizda esa miyamiz uncha katta bo'lmagan lampochka ishlashi uchun yetarli bo'lgan energiyani ishlab chiqaradi. Bosh miyaning faqatgina o'ng yoki chap taraf pallasida ishlashi haqidagi gaplarning barchasi uydurma. Aslida, ular o'zaro ma'lumot almashgan holda ishlashadi. Ba'zan bolalarga nisbatan o'ta qattiqqo'l bo'lamiz, oiladagi shafqatsizlik bolaning miyasiga juda qattiq salbiy ta'sir qiladi. Yosh bolalar miyasi organizmdagi glyukozaning 50 foizini sarflaydi, (bu raqam kattalarning miya faoliyatiga nisbatan ancha yuqori.) aynan shuning uchun ham shifokorlar bolani vaqtida uxlashini va foydali mahsulotlar iste'mol qilishini tavsiya etadi. Ozish uchun och holatda yurishni tanlash juda katta ziyon bo'lib, bu miya "o'zini o'zi" yeyishga olib kelishi mumkin. Yozgi sportning qizg'in pallasida bolalar har xil jarohatlar olish xavfini oshirmoqda. Farzandingizning miyasi shikastlanganligini aniqlash, ko'pchilik ota-onalarga ega bo'lishni xohlamaydi. Shu bilan birga, ota-onalar imkon qadar tezroq davolanishga murojaat qilishlari uchun miya shikastlanishi va bosh jarohati

sabablari va alomatlarini bilishlari kerak. Bolalarda miya shikastlanishining eng ko'p uchraydigan sabablari yiqilishdir. Ular karavotdan yiqilib tushishadimi, zinapoyadan tushib ketishadimi, velosipeddan tushishadimi yoki sport o'ynash paytida yiqilish miya shikastlanishining sababi bo'lishi mumkin. Katta yoshdagi bolalarda miya shikastlanishining yana bir keng tarqalgan sababi kontaktli sport o'ynash paytida urishdir.

TUG'ILISH

PAYTIDA

ASFIKSIYA

Chaqaloqlarda miya shikastlanishining asosiy sabablaridan biri tug'ilish paytida asfiksiya yoki kislorod etishmasligidir. Va muddatidan oldin tug'ilgan chaqaloqlar kisloroddan mahrum bo'lish xavfi yuqori. Miya kislorodga muhtoj va uning darajasi past bo'lsa, hatto qisqa vaqt ichida ham, natijada miya shikastlanishi mumkin. Asfiksiya bir necha omillarning natijasi bo'lishi mumkin: [2] Tug'ilish paytida onaning qonida juda kam kislorod bo'lishi, plasenta ajralishi, kindik ichakchasidagi asoratlar, chaqaloq yoki onadagi infeksiyalar Bloklangan yoki noto'g'ri shakllangan havo yo'li Onada anemiya Onalar salomatligi bilan bog'liq boshqa muammolar Kislorod etishmasligi miya yarim palsi, tutilishlar, kognitiv nogironlik va boshqa tegishli kasalliklarga olib keladigan shikastlanishga olib kelishi mumkin. Miya kasalligining ba'zi umumiy sabablari va xavf omillari: **Atrof-muhit toksinlari va radiatsiya:** zaharli kimyoviy moddalar va radiatsiyaga uzoq muddatli ta'sir qilish miya shishi kabi ba'zi miya kasalliklari xavfini oshirishi mumkin. **Genetik informatsiya** Ba'zi genlar va genetik mutatsiyalar ko'plab miya kasalliklarini keltirib chiqarishi yoki xavfini oshirishi mumkin. Tadqiqotchilar miya shishi, epilepsiya, neyrodegenerativ kasalliklar, neyrorivojlanish kasalliklari va ruhiy kasalliklar bilan bog'liq genlar yoki o'ziga xos mutatsiyalarni aniqladilar. Kasallik qo'zg'atuvchi genlar oilalarda yoki o'z-o'zidan paydo bo'lishi mumkin. **Immun tizimining funksiyasi:** Otoimmün miya kasalliklari sizning immunitetingiz tanangizdagi boshqa hujayralarga hujum qilganda sodir bo'ladi. **Miya kasalliklarining infeksiyon turlari:** Bakteriyalar, viruslar va boshqa organizmlar meningit kabi miya kasalliklarini keltirib chiqaradi. Jarohatlar: Baxtsiz hodisalar va jarohatlar ko'pincha travmatik miya jarohatlariga

sabab bo'ladi. Miyaning shikastlanishi epilepsiya va **Altsgeymer** kasalligi kabi boshqa miya kasalliklari xavfini ham oshirishi mumkin. Nosog'lom turmush tarzini tanlash: noto'g'ri ovqatlanish, jismoniy mashqlar etishmasligi, chekish va spirtli ichimliklarni iste'mol qilish insult va Altsgeymer kasalligi bilan bog'liq. Miya falajiga miyaning g'ayritabiiy rivojlanishi yoki rivojlanayotgan miyaning shikastlanishi sabab bo'ladi, bu esa bolaning mushaklarini boshqarish qobiliyatiga ta'sir qiladi. Odamlar CP asosan tug'ilish jarayonida kislorod etishmasligidan kelib chiqadi deb o'ylashgan. Endi olimlarning fikricha, bu faqat oz sonli CP holatlariga sabab bo'ladi. Miyaning g'ayritabiiy rivojlanishi yoki CPga olib keladigan shikastlanish tug'ilishdan oldin, tug'ilish paytida, tug'ilgandan keyin bir oy ichida yoki bolaning hayotining birinchi yillarida, miya hali rivojlanayotgan paytda sodir bo'lishi mumkin. **og'ir sariqlik kernikterus** deb ataladigan miya shikastlanishiga olib kelishi mumkin. Kernikterus SPning sababi bo'lib, uni oldini olish mumkin. Kichkintoyingiz kasalxonada va kasalxonadan chiqqandan keyin 48 soat ichida sariqlik bor-yo'qligini tekshirishi kerak. Sariqlik bilirubin testi haqida shifokor yoki hamshiradan so'rang. Bundan tashqari, ona va chaqaloq o'rtasidagi Rh qon guruhining nomuvofiqligi tufayli yuzaga keladigan kernikterusning oldini olish uchun choralar ko'rish mumkin. Farzandingiz meningit va ensefalitga olib kelishi mumkin bo'lgan infeksiyalarga, shu jumladan B tipidagi Haemophilus influenzae (HiB vaktsinasi) va Streptococcus pneumoniae (pnevmokokk vaktsinasi) ga qarshi emlanganligiga ishonch hosil qiling. **Neyrorivojlanishning buzilishi** Neyrorivojlanish buzilishlari miyangizning o'sishi va rivojlanishiga ta'sir qiladi va odatda pediatrik nevrologlar tomonidan davolanadi. Tibbiy genetiklar kasallikning irsiy bo'lishi mumkinligini aniqlashlari mumkin. Bolalikdagi miya shikastlanishi yoki shunga o'xshash holatning oqibatlariga moslashish yoki ular bilan kurashish stressli bo'lishi mumkin va bolalar va ularning oilalari uchun ruhiy salomatlik muammolarini kuchaytirishi mumkin. Umumiy tajribalar quyidagilarni o'z ichiga mumkin: bolalarning maktabda yoki tengdoshlari bilan tushungan farqlaridan xafagarchilik va qayg'u (bu ularning o'smirlik davrida aniqroq bo'lishi

mumkin)shifokor va shifoxonaga tez-tez tashrif buyurish haqida bola va ota-ona stressi ota-onaning bolaning hozirgi va kelajakdagi ta'limi va mustaqilligi haqida tashvishlanishi ota-ona nazoratining kuchayishi, e'tibor yoki tashvish bilan bog'liq ota-ona va bola munosabatlaridagi o'zgarishlar. Bu, ayniqsa, agar o'smir ko'proq mustaqillikni xohlasa, lekin ota-ona nazorati va sog'lig'i uchun eslatmalarga muhtoj bo'lsa, qiyin bo'lishi mumkin. Ruhan sust rivojlanganlikning eng murakkab va keng tarqalgan psixogen shaklida bosh miyaning kasalligiga, yaxshi yetilmaganiga aloqador o'zgarishlar kuzatiladi. Olimlarimizning bergan ma'lumotlariga kura bunday bolalarning 50 foizida nerv sistemasida organik nuqsonlar bo'ladi. Bu narsa ularning his-tuyg'u, irodaviy holatlari taraqqiy etmaganligiga, asosan organik infantilizm tarzida namoyon bo'ladi. Ruhan sust rivojlanganlikning konstitutsional shaklini harakterlovchi belgilarga quyidagilar kiradi: bolaning gavda tuzilishi sog'lom tengdoshlarinikiga nisbatan 1- 2 yosh kichik ko'rinadi. U o'zini bog'cha yoshidagilarga o'xshab tutadi va ta'lim olish uchun hali "yetilmagan" bo'ladi. Bunday bola o'quv faoliyatiga yaxshi kirishib ketmaydi, chunki unda o'qishga qiziqish yo'q, ish qobiliyati past. Mas'uliyatsizlik, motivlarning sustligi, ruhiy jarayonlardan analiz, sintez qobiliyatlarining yaxshi rivojlanmaganligi tufayli o'qish va yozishni, matematikani katta qiyinchiliklar bilan o'zlashtiradi. Dars vaqtida tez charchab qolish hollari, bosh og'rib turishi konstitutsion shakldagi bunday bolada ish qobiliyati, faollik yanada pasayib ketishiga sabab bo'ladi. Tug'ruq og'ir kechganda, tug'ruq vaqtida bola kallasi shikastlanganda va boshqa hollarda ko'pincha **Spastik falaj** kelib chiqadi. Bolaning chala yoki bo'g'ilib tug'ilishi, miyasiga qon quyilishi oqibatida ham spastik falaj ro'y berishi mumkin. Buni birinchi bo'lib ingliz vrachi U. Litl tavsif etgani uchun Litl kasalligi deb ham yuritiladi. Bunday falaj og'ir kechganida, bola tug'ilganda qimirlamaydi, oyoqlari bir tekis tarang turadi, ma'lum vaqtdan keyin muskullari tortishib oyoqlari chalishadi, bola o'tira yoki yura olmaydi; borabora uning ahvoli bir oz yaxshilanishi mumkin. Falaj yengil bo'lsa, bola o'sgani sari ahvoli yengillashadi, kech o'tiradi, kech yuradi, qo'llarini tuzuk ishlata olmaydi. Muskullar o'ta tarangligi tufayli bola

yurganda oyoqlari chalishadi, sonlari ichkariga buralib, tizzalari bir-biriga takalib turadi, u faqat oyoq uchida mayda qadam tashlab yuradi. Bola hayajonlanganda, behosdan qattiq tovush eshitganda va boshqalarda muskullar tortishuvi kuchayadi, ixtiyoriy harakatlar qiyinlashadi va aqliy rivojlanishi kechikadi. Bemorni faqat vrach davolaydi, kasallikning barcha shakllarida mutaxassisga o'z vaqtida murojaat etish va uning tavsiyasiga binoan davolanish zarur. Rivojlanishning miya shikastlanishi va buzilishlari (BBD) tug'ilishdan oldin yoki erta bolalikda sodir bo'ladi. Ular genetik omillar tufayli yuzaga kelishi mumkin yoki atrof-muhit omillari (masalan, xomilalik alkogol spektrining buzilishi, infektsiya, jismoniy miya shikastlanishi yoki onaning giyohvandlik) ta'siri natijasida olingan miya shikastlanishi bo'lishi mumkin. DBD odatda insonga butun umri davomida ta'sir qiladi va simptomlar yuqori funktsional bolalar va kattalardan tortib, aqliy zaifligi bo'lgan engilroq yoki og'irroq ta'sirlangan shaxslarga va turli xil umumiy simptomlarga to'g'ri keladi. DBD bo'lgan bolalar va kattalarda o'rganish qiyinchiliklari, til va o'qish qiyinchiliklari, diqqatni jamlash va diqqat bilan bog'liq muammolar, hissiy nuqsonlar, xotira va eslashning buzilishi, ijtimoiy vaziyatlar va hissiy ishlov berish bilan bog'liq muammolarni o'z ichiga olgan bir yoki bir nechta alomatlar bo'lishi mumkin. Qo'shimcha muammolar epileptik tutilishlar va miya yarim palsi kabi vosita etishmovchiligini o'z ichiga olishi mumkin. DBD bilan tug'ilgan ba'zi bolalarda sindromning bir qismi sifatida boshqa organ tizimlarida nuqsonlar bo'lishi mumkin. Ko'pincha, boshqa organ tizimlarida bunday nuqsonlar hayot uchun xavfli bo'lishi mumkin va shuning uchun klinik yordamning aksariyati ushbu alomatlarni boshqarishga qaratilgan. DBD bilan kasallangan ko'p odamlar autizmga ega bo'lishi yoki ijtimoiy izolyatsiya va yolg'izlikdan aziyat chekishi mumkin. Bundan tashqari, og'ir tashvish va depressiya kabi ruhiy salomatlik muammolari yuqori. **Shizofreniya va bipolyar buzuqlik** kabi boshqa ruhiy kasalliklar ham miya rivojlanishidagi o'zgarishlardan kelib chiqqan deb taxmin qilinadi. Chaqaloqlar va chaqaloqlar uchun miya shikastlanishining belgilari Ba'zida chaqaloqlarda yoki yosh bolada miya shikastlanishini aniqlash qiyinroq . Ular

o'zlarining alomatlarini sizga etkazish qobiliyatiga ega bo'lmasligi mumkin. Shikastlangan miya shikastlanishi bo'lgan chaqaloqlar va yosh bolalar uchun ba'zi umumiy simptomlar: Ovqatlanish yoki emizish odatlarining o'zgarishi. Doimiy yig'lash, Achchiqlanishning kuchayishi, Diqqat darajasidagi o'zgarishlar, Uyqu odatlarining o'zgarishi, Odatiy faoliyatga qiziqishning yo'qolishi. Qachon shifokorga murojaat qilish kerak Agar bola yiqilish yoki boshqa baxtsiz hodisa tufayli boshiga qattiq urilsa, shifokorga murojaat qilishdan tortinmang. Hatto engil miya shikastlanishi ham e'tibor va davolanishni talab qiladi. Klivlend klinikasidan eslatma: Miya kasalliklarining ko'p turlari mavjud. Ba'zilar juda keng tarqalgan, boshqalari esa yiliga bir necha yuz kishida uchraydi. Sizning shifokoringiz sizning alomatlaringizga nima sabab bo'lganini aniqlash uchun sizni yaqindan baholaydi va individual davolash rejasini taqdim etadi. Agar siz yoki oila a'zolarangiz miya shikastlanishi yoki kasalligini boshdan kechirgan bo'lsa, davolanish va uzoq muddatli davolash bo'yicha shifokor ko'rsatmalariga amal qiling. Terapiya, dori-darmonlar, turmush tarzini o'zgartirish va to'g'ri yordam sizga to'liq hayot kechirishga yordam beradi. Sog'liqni saqlash vazirligi qoshidagi bolalar va o'smirlar gigiyenasi instituti xodimlari, jumladan N.P.Vayzman va boshqa olimlarning o'tkazgan ilmiy tekshirishlari shuni ko'rsatadiki, ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar o'zlashtirish jihatidan olganda sog'lom va debil bolalar o'rtasida oraliq o'rinda turadi. Bu olimlar tekshirish vaqtida debil va ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarga bir xildagi topshiriqlarni berib ko'radilar, shunda normal sog'lom bolalar berilgan vazifani to'g'ri tushunib, uni kerakli tartibda bajargan bo'lsalar, debil bolalar vazifani tushunmay, bajara olmaydilar, ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar esa xuddi shunday vazifani qisman tushunib, qisman bajarishadi. Demak, ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar aqli zaif, debil bolalarga nisbatan ancha yaxshi tushunadi va ularni bajarish uchun ularda kerakli imkoniyatlar mavjud bo'ladi. Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarning o'zlashtirish qobiliyati sog'lom tengqurlariga nisbatan past bo'lsa-da, debil bolalarnikidan ancha durust bo'lganligi uchun bunday bolalarni yordamchi maktabga yuborish noto'g'ri, chunki

ushbu maktab dasturi ular uchun soddalik qiladi. Ommaviy maktab esa bola uchun zarur bo'lgan sharoitni yaratib (maxsus sinf-tenglashtiruvchi sinf ochib) o'z dasturini o'lashtirishini ta'minlash uchun maxsus yordam ko'rsatishi lozim.

Miya kasalliklari qanchalik tez-tez uchraydi?

Miya kasalliklari ko'p odamlarga ta'sir qiladi, ammo individual kasalliklarning paydo bo'lishi juda katta farq qiladi. Masalan, AQShda: Altsgeymer kasalligi 6 milliondan ortiq odamga ta'sir qiladi. Autizm spektrining buzilishi taxminan 44 boladan 1 nafarida uchraydi. Miya o'smalari va boshqa asab tizimining saratoni nisbatan kam uchraydi va barcha saratonlarning 1,3% ni tashkil qiladi. Epilepsiya aholining 1,2 foizini, shu jumladan 3 million kattalar va 470 000 bolalarni qamrab oladi. Menenjit vaktsinasining keng qo'llanilishi tufayli meningit kam uchraydi. 2019 yilda atigi 371 ta holat qayd etilgan. Ruhiy kasallik juda keng tarqalgan bo'lib, har 5 kattadan 1 nafariga ta'sir qiladi. Ko'p skleroz - bu 1 millionga yaqin odam yashaydigan kasallik. Har yili 800 000 ga yaqin odam insultga uchraydi. 2018 yilda travmatik miya jarohatlari 220 000 dan ortiq kasalxonaga yotqizilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Strelkov S.P. Mexanika .Kirish. T.1977
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/tibbiyot-xodimlarini-o-qitishda-innovatsion-texnologiyalar>
3. <https://www.xabar.uz/uz/tahlil/tibbiyotda-iot-texnologiyalar-insoniyat>
4. <http://www.econferencezone.org/index.php/ecz/article/view/822>
5. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=UajUxKUAAAAAJ&citation_for_view=UajUxKUAAAAAJ:2osOgNQ5qMEC
6. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=UajUxKUAAAAAJ&citation_for_view=UajUxKUAAAAAJ:d1gkVwhDpl0C
7. <http://www.econferencezone.org/index.php/ecz/article/view/819>
8. <https://science.nuu.uz/>
9. <http://econferencezone.org/index.php/ecz/article/view/524>

**TASHKILOTDA KATTA HAJMDAGI MA'LUMOTLARNI
SAQLASHDA AXBOROT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH**

Tursunov Mahmudjon Mengaliyevich

Abidov Abdujabbor Abdulhamidovich t.f.n., dotsent

Annotatsiya: *Axborot tizimlari orqali tashkilotlarning katta hajmli ma'lumotlarni to'plash, filtrlash, qayta ishlash, yaratish va tarqatish uchun foydalanadigan ma'lumotlarga va kompyuter texnikasi hamda dasturiy ta'minotining qo'shimcha tarmoqlari xizmatlaridan foydalaniladi. Asosiy e'tibor aniq chegaraga ega bo'lgan axborot tizimiga, foydalanuvchilar, saqlash, kirish, chiqish va yuqorida aytib o'tilgan aloqa tarmoqlariga qaratiladi. Ko'pgina tashkilotlarda axborot tizimlari va ma'lumotlarni qayta ishlash uchun mas'ul bo'lgan bo'lim yoki funksional soha "axborot xizmatlari" deb nomlanadi. Ushbu maqolada, tashkilotda katta hajmdagi ma'lumotlarni saqlashda axborot xavfsizligini ta'minlash haqida fikr va mulohazalar qilinadi va ma'lumotlar tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *axborot tizimlari, xavfsizlik, ma'lumotlar bazasi, tashkilotlar, dasturiy ta'minot, ma'lumotlarni saqlash va filtrlash.*

Har qanday maxsus axborot tizimi operatsiyalarni, boshqaruvni va qaror qabul qilishni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Axborot tizimi — bu tashkilot foydalanadigan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), shuningdek, biznes jarayonlarini qo'llab-quvvatlashda odamlarning ushbu texnologiya bilan o'zaro munosabati hamdir. Ma'lumki, axborot tizimlari, kompyuter tizimlari va biznes jarayonlari haqidagi qarashlari farq qiladi. Axborot tizimlari odatda AKT komponentini o'z ichiga olsa ham faqat AKT bilan bog'liq bo'lmay, aksincha axborot texnologiyalaridan yakuniy foydalanishga qaratilgan. Axborot tizimlari, shuningdek, biznes jarayonlaridan ham farq qiladi. Axborot tizimlari biznes jarayonlarining bajarilishini nazorat qilishga yordam beradi.

Axborot xavfsizligini ta'minlashning asosiy maqsadi ma'lumotlarning konfidensialligi, yaxlitligi va mavjudligini muvozanatli, qo'llashning maqsadga

muvoqilligini hisobga olgan holda va tashkilot faoliyatiga hech qanday zarar yetkazmasdan himoya qilishdir. Bunga, birinchi navbatda, asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar, tahdid manbalari, zaifliklar, potensial ta'sirlar va mavjud xavflarni boshqarish imkoniyatlarini aniqlaydigan ko'p bosqichli xavflarni boshqarish jarayoni orqali erishiladi. Bu jarayon xavflarni boshqarish rejasining samaradorligini baholash bilan birga olib boriladi.

Tashkilotlarda ish jarayonida axborot tizimi — bu odamlar yoki mashinalar mijozlar uchun muayyan mahsulot yoki xizmatlarni ishlab chiqarish uchun resurslardan foydalangan holda jarayonlar va faoliyatlarni amalga oshiradigan tizim. Axborot tizimi — bu ish tizimi bo'lib, uning faoliyati axborotni olish, uzatish, saqlash, manipulyatsiya qilish va ko'rsatishga bag'ishlangan.

Shunday qilib, axborot tizimlari bir tomondan ma'lumotlar tizimlari va boshqa tomondan faoliyat tizimlari bilan o'zaro bog'liqdir. Axborot tizimi — bu ma'lumotlar ijtimoiy xotira shakli sifatida ifodalanadigan va qayta ishlanadigan aloqa tizimi shakli. Axborot tizimini, shuningdek, inson qarorlarini qabul qilish va harakatlarini qo'llab-quvvatlaydigan yarim rasmiy til deb hisoblash mumkin. Axborot tizimlari tashkiliy informatikani o'rganishning asosiy yo'nalishi hisoblanadi. “Axborot tizimlari mutaxassislari biznes va boshqa korxonalarning axborot ehtiyojlarini qondirish uchun axborot texnologiyalari yechimlari va biznes jarayonlarini integratsiyalashga e'tibor qaratishadi” deb ta'riflaydi.

Tashkilotlarda katta axborot tizimlarining tranzaktsiyalarni qayta ishlash tizimlari, qarorlarni qo'llab-quvvatlash tizimlari, bilimlarni boshqarish tizimlari, ta'limni boshqarish tizimlari, ma'lumotlar bazasini boshqarish tizimlari va ofis axborot tizimlari kabi turlari mavjud. Aksariyat axborot tizimlari uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan tizim bu axborot texnologiyalari bo'lib, ular odatda inson miyasi mos bo'lmagan vazifalarni, masalan, katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash, murakkab hisob-kitoblarni bajarish va bir vaqtning o'zida ko'plab jarayonlarni boshqarishni bajarish uchun mo'ljallangan.

Tashkilotlarda axborot xavfsizligi:

yaxlitlik. Biz uchun muhim bo'lgan narsa ma'lumotlarning dolzarbligi va nomuvofiqligi, yo'q qilish va ruxsatsiz o'zgarishlardan himoya qilish va o'z-o'zidan: qarorlar qabul qilinadigan ma'lumotlar va ma'lumotlar ishonchli, aniq va bunday zararli imkoniyatlarni o'g'irlashi mumkin;

maxfiylik. Maxfiy ma'lumotlardan faqat u tan olinganlarga foydalanishlari mumkin. Bunday ma'lumotlarni olib qo'yish, o'qish, o'zgartirish, uzatish mumkin emas, chunki kirishning boshqa huquqlari yo'q.

Axborot xavfsizligi faoliyati quyidagi harakatlarga yo'l qo'ymaydigan, himoya qiladigan yoki zararsizlantirmaydigan shaxslarga qaratilgan va boshqalar. Axborot texnologiya vositalarining rivojlanishi va globallashtirish sabab ham axborot xavfsizligi tizimlarining yangi versiyalari paydo bo'ladi, ma'lum bo'lgan hujumlar ro'yxati doimiy ravishda kengayib bormoqda, axborotni qayta ishlash texnologiyasi, dasturiy va apparat qurilmalari, shuningdek, kompaniya xodimlari o'zgarib bormoqda. Korporativ axborot tizimlari va resurslarini yagona axborot infratuzilmasiga integratsiyalashganda, yagona infratuzilmaga olib keladigan teri sub'ekti uchun ishonchli darajadagi axborot xavfsizligini ta'minlash asosiy omil hisoblanadi.

Axborot xavfsizligining markazida axborotni himoya qilish faoliyati — uning maxfiyligi, mavjudligi va yaxlitligini ta'minlash, shuningdek, tanqidiy vaziyatda har qanday murosaga yo'l qo'ymaslik masalasi yotadi. Bunday holatlarga tabiiy, texnogen va ijtimoiy ofatlar, kompyuterning ishdan chiqishi, jismoniy o'g'irlik va boshqalar kiradi. Dunyodagi aksariyat tashkilotlarning ish jarayonlari hanuz qog'oz asosidagi xujjatlarga asoslangan, bo'lib, tegishli axborot xavfsizligi choralarini talab qilsa-da, korxonalarda raqamli texnologiyalarni joriy etish bo'yicha tashabbuslar soni barqaror o'sib bormoqda. Bu esa axborotni himoya qilish uchun axborot texnologiyalari (IT) xavfsizligi bo'yicha mutaxassislarni jalb qilishni talab qiladi. Ushbu mutaxassislar axborot xavfsizligi texnologiyasini (ko'p hollarda kompyuter bir turini) ta'minlaydi. Bu kontekstda kompyuter nafaqat maishiy shaxsiy kompyuterni, balki har qanday murakkablik va maqsadli raqamli qurilmalar,

ya'ni elektron kalkulyatorlar va maishiy texnika kabi ibtidoiy va izolyatsiya qilinganlardan tortib, sanoat boshqaruv tizimlari va kompyuter tarmoqlari orqali ulangan superkompyuterlargacha bo'lgan raqamli qurilmalarni anglatadi. Yirik korxona va tashkilotlar o'z bizneslari uchun axborotning hayotiy ahamiyati va qiymati tufayli, qoida tariqasida, o'z xodimlariga axborot xavfsizligi bo'yicha mutaxassislarni yollaydilar. Ularning vazifasi barcha texnologiyalarni maxfiy ma'lumotlarni o'g'irlash yoki tashkilotning ichki tizimlarini nazorat qilishga qaratilgan zararli kiberhujumlardan himoya qilishdir.

Xulosa. Ma'lumotlarni himoya qilish jarayonini malakali tashkil etish va ularni tasniflash, axborot resurslarini masofaviy inventarizatsiya qilish, tegishli dasturiy ta'minot va apparat yechimini tanlash, ichki xavfsizlik xavfsizligi bo'yicha normativ hujjatlar to'plamini kengaytirish va olib borish kerak. Raqamli texnologiyalar orqali tashkilotlarning katta hajmli ma'lumotlar bazasini yaratish va ma'lumotlarning nisbatan osonroq boshqarish imkoniyatiga ega bo'lindi. Faqat bu jarayonni muvaffaqiyatli tashkil etish uchun ko'plab IT sohasining yetuk mutaxassislarni talab etiladi. Asosan, ma'lumotlar aylanishidagi xatarlarni minimallashtirish katta biznes korxonasining malakasi va irodasi, joriy siyosat va samarali dastur ishlashi, shuningdek, axborotning ishlashida tijorat xavfsizligini ta'minlash rejimi orqali amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Pipkin, Donald L.. Information Security Protecting the Global Enterprise. N. Y.: Prentice Hall PTR, 2000. ISBN 9780130173232.
2. Bob Blakley, Ellen McDermott, Dan Geer. Proceedings of the 2001 workshop on New security paradigms. N. Y.: ACM, 2001 — 97—104 bet. ISBN 1-58113-457-6.
3. Cherdantseva, Y.; Hilton, J. Organizational, Legal, and Technological Dimensions of Information System Administrator. IGI Global Publishing, 2013. y

4. Anderson, J. M.. Why we need a new definition of information security. Computers & Security, 2003 — 308–313 bet. DOI:10.1016/S0167-4048(03)00407-3.

**EPIFIT MIKROORGANIZMLAR XAQIDA UMUMIY
MA'LUMOTLAR VA OLIB BORILGAN TAJRIBALAR**

**Davronov Qaxramon Davronovich¹, Mirzayeva Zubayda Ashurovna²,
Sattarov Abdumurod Sattarovich²,**

¹B.f.d., prof., Mikrobiologiya ITI direktori, Toshkent, O'zbekiston.

²TerDU biologiya mutaxassisligi 2-bosqich magistranti, Termiz, O'zbekiston.

²Biologiya fanlari nomzodi, dotsent, TerDU, Termiz, O'zbekiston.

**РАСПРОСТРАНЕНИЕ ЭПИФИТНЫХ МИКРООРГАНИЗМОВ
ПИТАНИЕ И ВЛИЯНИЕ ФАКТОРОВ ВНЕШНЕЙ СРЕДЫ**

**Давранов Кахрамон Давронович¹, Мирзаева Зубайда Ашуровна²,
Саттаров Абдумурод Саттарович²**

¹Доктор биологический наук, проф., директор НИИ микробиологии,
Ташкент, Узбекистан.

²Тер.ГУ магистрантка 2 ступени по специальности биология, Термиз,
Узбекистан.

²Тер.ГУ, доцент кафедры ботаники, Термиз, Узбекистан.

**EPIPHYTIC MICROORGANISM DISTRIBUTION, NUTRITION
AND INFLUENCE ON IMPORTANT EXTERNAL FACTORS**

**Davronov Qaxramon Davronovich¹, Mirzayeva Zubayda Ashurovna²,
Sattarov Abdumurod Sattarovich²,**

¹Doctor of Biological Sciences, Prof., Director of the Research Institute of
Microbiology, Tashkent, Uzbekistan.

²Ter.SU, master 2-cycle student in biology, Termiz, Uzbekistan.

²Ter.SU, associate professor department of botany, Termiz, Uzbekistan.

Annotatsiya: Yashil o'simliklarning sirti ko'plab mikroorganizmlarning ko'payishlari uchun yaxshi muhit sifatida xizmat qila oladi. Chunki, mikroorganizmlar o'simliklarning bargi, poyasi, urug'idan ajralib chiqadigan moddalar bilan oziqlanadilar. Epifit mikroorganizmlar esa o'simliklar uchun immunitet vazifasini bajaribgina qolmasdan qishloq xo'jaligi ekinlarida kasalliklarga chidamli va unumli hosil olish imkonini ham beradi. Bundan ko'rinib turibdiki mikroorganizmlar orasida foydalilari ham bor va bulardan unumli foydalanish yo'llarini ishlab chiqishimiz zarur bo'ladi.

Kalit so'zlar: epifit, immunitet, fitonsid, organik birikma, Kroshka, fitopatogen, qalqon, bakteritsit, saprofit, mikroflora.

Epifit (bu atama yunon tilidan kelib chiqqan bo'lib, o'simlik sirtida yashovchi) mikroorganizmlar deganda, o'simlik sirtida tarqalgan mikroorganizmlar tushuniladi. Ular har doim sog'lom o'simlik sirtida (ishtirok etadilar) uchraydilar.

Shu vaqtga qadar epifit mikroorganizmlarga e'tibor ko'p bo'lmagan hozirgi kunga kelib esa munosabatlar o'zgardi, qiziqish anchayin oshdi. Epifit mikroorganizmlar orasidan dominant shtamlar ajratib olinib ular asosida bioeparatlar tayyorlanilib, qishloq xo'jaligi ekinlari hosilorligini oshirish va kasalliklarga chidamliligini oshirish uchun tajribalar olib borilmoqda

Uzoq yillar mobaynida epifit mikroorganizmlar o'simlik sirtida yashab, o'simliklar dunyosining evolyutsiyasi davomida, ular bilan hamjihatlikda yashashga moslashgan mikroorganizmlardir.

O'simliklarning sirtki qismi bu-o'ziga xos bo'lgan, murakkab ekologik muhit hisoblanadi. Ozuqa tarkibi chegaralangan bir sharoitda abiotik ko'rsatgichlarni keskin o'zgarishi, har bir o'simlik fillosferasining o'ziga xosligi sharoitida, fillosferada yashovchi boshqa mikroorganizmlar bilan raqobat qilish xususiyatlari va boshqa imkoniyatlari, epifit mikroorganizmlarni moslashuvchanlik xususiyati, boshqa guruh mikroorganizmlarga nisbatan yanada kengroq ekanini ko'rsatadi.

Epifit mikroorganizmlar oziqlanishining o'ziga xosligi shundaki ular o'simlik barglari, poyalari, gul va urug'lari sirtidan yomg'ir, tuman namliklari yordamida

ajralib chiqadigan moddalar bilan oziqlanadilar. O'simlik chiqaradigan moddalar tarkibida mineral tuzlar va bir qator organik: aminokislotalar, organik kislotalar, shakar moddalari va ba'zi-bir boshqa birikmalar uchraydilar. Shuningdek, epifit mikroorganizmlar o'simliklarning yer ustidan ajralib chiqadigan ko'plab uchuvchan moddalar bilan oziqlanadilar.

Epifit mikroorganizmlar o'simliklardan ajraladigan eruvchan yoki uchuvchan moddalar bilan oziqlanadilar va shu moddalarning kimyoviy tarkibiga bo'lgan spetsifikligi tufayli, o'simliklarning turli qismlarida to'planish xususiyatiga ega bo'ladilar. Epifit mikroorganizmlarning ko'payishida mikroorganizmlar hatto o'simliklar uchun o'ta foydali turlari ham o'simliklarda nazoratsiz ko'payaversalar, hech shubxasiz o'z xo'jayinlarini (o'simliklarni) nobud bo'lishiga, ildiz atrofidagi tuproqdagilari nazoratsiz ko'payganlarida esa, o'simliklar bilan ozuqaga raqobatli kurashning paydo bo'lishiga olib kelgan bo'lar edi. Ayniqsa, yosh o'simliklarda, mikroorganizmlarning miqdorini meyoridan oshib ketishlari juda zarar yetqazgan bo'lar edi. Yaxshiyamki, tabiatda bunday bo'lmaydi. Buning ikki sababi bor. Birinchidan, o'simliklar o'zlariga qabul qiladigan ozuqadan, asosan massa hosil qilish uchun, o'zlarining o'sishlari uchun, bir so'z bilan aytganda "ichki tashvishlarni" qondirish uchun foydalaniladi. O'simlikning tashqarisiga esa, juda kam miqdorda ajralib chiqadi va bu moddalar asosan mikroorganizmlarning oziqlanishi uchun sarflanadi. Ikkinchidan, normal mikroflorani haddan tashqari ko'payib ketishini chegaralab qo'yadigan omil, bu o'simlikning tabiiy immuniteti hisoblanadi. Epifit bakteriyalar o'simliklarning sirtida yashashga moslashgan bo'lib, ular odatdagi sharoitda o'simlik to'qimalarini ichiga kirmaydilar. Hozirgi vaqtda sog'lom o'simliklarning to'qimalarida mikroorganizmlarning bo'lishi yoki bo'lmasligi haqida ikki xil fikr bor. Ulardan birinchisi, sog'lom o'simlik to'qimalari steril, ikkinchisi esa, sog'lom o'simlik to'qimalarida turli xil mikroorganizmlar borligi misollar bilan tasdiqlangan.

Ko'plab o'simliklarning urug'laridan endigina maysa unib chiqadigan vaqtda mikroblarga qarshi moddalar ajralib chiqishi kuzatilgan. Shuning uchun ham,

urug'larni ba'zi mikroorganizmlar ekilgan ozuqa muhiti sirtiga terib chiqilganda, urug' atrofida bakteriyalarning o'sish zonasi yo'qligi kuzatiladi.

O'zlarining yashash sharoitlari bo'yicha epifit mikroorganizmlar o'simliklarning ichki qismlari bilan to'g'ridan-to'g'ri uchrashmaydilar va shuning uchun ham o'simliklarning ichki immunitet omillarining ta'siriga uchramaydilar. Ammo, o'simliklarning teri to'qimalaridan tashqariga ajralib chiqadigan fraksiyalar, har xil organik birikmalar, shu jumladan fitonsidlar ham saqlaydilar. Fitonsidlar saqlash xususiyati (uchuvchan va uchmaydigan fitonsidlar) deyarli barcha o'simliklarda ham bor desak, xato bo'lmaydi. Fitonsidlar immunitetning muhim omili hisoblanadilar va har xil kimyoviy tabiatga ega bo'ladilar.

Epifit bakteriyalarni maxsus tarkibga ega bo'lgan ozuqa muhitida o'stirib, tayyorlanga biopreparat bilan ishlov berib, Surxondaryo viloyati Denov tumanida fermer xo'jaliklari yer maydonlarida sinab ko'rilmogda va ijobiy natijalar kuzatilmogda. Bular, oddiy urug'ga nisbatan tez unib chiqishi, sovuqqa va kasalliklarga chidamlilik darajasi bilan farq qilmogda. Tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan ozuqa muhitining tarkibi, epifit mikroorganizmlardan biomassa va turli xil fiziologik faol birikmalar ajratib olish maqsadida, ularni ko'paytirish uchun ishlatilishi mumkin ekanligi ham o'z tasdig'ini topgan.

Epifit mikroorganizmlarda o'simliklarning uchuvchan fitonsidlariga nisbatan yuqori darajada moslashuvchanligi borligini aniqlash maqsadida, ularni shu fitonsidlar ishtirok etayotgan sharoitda tuproq saprofitlari va ba'zi-bir ildiz mikrofloralari bilan taqqoslab o'rganib chiqilgan. Epifit mikroorganizmlar, fitopatogen bakteriyalardan nimasi bilan farq qiladilar?

Birinchidan, epifit mikroorganizmlar faqat o'simlikning sirtida yashaydilar va ular hujayra ichiga kira olmaydilar;

Ikkinchidan, fitopatogen mikroorganizmlar eng avvalo o'simlik to'qimalarining ichiga kirib oladilar va ularda kasallik chaqiradilar. Epifit mikroorganizmlar asosida biopreparatlar tayyorlanilib dala maydonlarida sinovdan o'tkazilmogda. Olib borilgan tajribalar bo'yicha qisqacha quidagilar.

Bug‘doy o‘simligini turli qismlaridan mikroorganizmlarni yuvib olishda uslubida steril holatdagi bintlik salftkadan (5x5 sm) yoki tayoqcha uchiga mustaxkam bog‘langan steril paketidan foydalandik. Ularni namlash uchun tampon yoki salftkani 2,0 ml steril fiziologik eritmadan foydalanildi. Buning uchun steril probirkaga 2,0 ml steril fiziologik eritma quyib, unga salftkani steril pensid bilan botirib namlab olinadi. Undan keyin steril pinset bilan salftkani eritma bilan tadqiqot obyektini probirkaga solinadi va salftka yordamida yuvib olish ishlari bajariladi. Bu ish bajarilgandan keyin, ishlatilgan salftkani shu probirkaga joylashtirish kerak. Tadqiqot obyektini sirtqi maydonini hisobga olish juda muhim hisoblanadi. Ajratib olingan kulturalarni morfologik belgilari I.S. Yegorov uslubiyoti bo‘yicha aniqlandi. Bakteriyalarni identifikatsiya qilish mikrobiologiyada umumqabul qilingan barcha usullar Badji aniqlagich yordamida bajarildi.

Laboratoriya sharoitida mikrovegetatsion tajribalarni o‘tkazish uchun “Epifit-BS” biopreparati va nazorat sifatida “Vitavaks” biopreparati hamda distillangan suv olindi. Bug‘doyning Kroshka navi steril tajriba o‘tkazish uchun vodorod peroksidi va etil spirti (1:1) bilan 3 minut davomida sterilizatsiya qilindi va steril distillangan suv bilan qayta qayta yuvildi. G‘o‘za va bug‘doy urug‘larini “Epifit-BS” biopreparati 108KOYE/ml ho‘jayra titri bilan inokulyatsiya qilindi. Keyin bug‘doy va g‘o‘za urug‘lari steril distillangan suv bilan namlangan Petri chashkasiga joylashtirildi. Termostatda 300S da 3-7 sutka davomida unib chiqish darajasi kuzatildi.

Keyingi tajribalarimizda hujayra titri 108 bo‘lgan “Epifit-BS” biopreparati bilan bakterizatsiya qilingan bug‘doy va g‘o‘za urug‘lari 400 gr plastmassa idishlarga ekildi. Inokulyatsiya qilinmagan g‘o‘za chigitidan nazorat sifatida foydalanildi. Tajriba 3 qaytariqda olib borildi. Tuproq namligini 60% da bo‘lganda 22-220S haroratda teplitsada 6-12 sutkada o‘stirildi. Unib chiqqan o‘simliklarga preparat ta’sirini aniqlash maqsadida poya uzunligi va ildiz uzunligi nazoratga nisbatan o‘lchab borildi. Umuman olganda juda yaxshi natijalar olinmoqda.

Xulosa. Kuzatuvlar va tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘simliklarning yer ustki

qismida yashovchi mikroorganizmlar uchun asosiy ozuqa manba bo'lib xizmat qiluvchi moddalar, yuqorida ko'rsatib o'tilganidek, aminokislotalar hamda mono- va disaxaridlar hisoblanadi. Hozirgi vaqtda, epifit mikroorganizmlar uchun xarakterli bo'lgan xususiyatlar, bu urug'dan o'simlikka o'tish xususiyatidir. Bu xususiyat epifit bo'lmagan mikrofloralarda uchramaydi. Epifitlarda mikroflora manbai faqat urug' bo'lishi, ikkinchi holatda esa, faqat tuproq bo'lishi mumkin. Bunday tadqiqotlar ko'plab o'tqazilgan va bir yillik o'simliklarni egallab oladigan mikroflora manbaini faqat o'simliklarning o'zlari (ularning urug'lari, o'simlik qoldiqlari), hamda tuproq bo'lishi kuzatilgan. Epifit mikroorganizmlar asosida biopreparatlar tayyorlanilib dala tajribalari o'tkazilib yaxshi natijalar olingan. O'simliklarning immunitetini ta'minlab turuvchi boshqa omillar qatori, epifit mikroorganizmlarni ham o'simliklarga atrof-muhitning turli ta'siriga to'sqinlik qiluvchi qalqon (to'siq) sifatida xizmat qilishi aniqlangan, bu esa bundan qishloq xo'jaligida unumli foydalanish kerakligini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ananyeva YE.P. Morfo-biologicheskaya xarakteristika osnovix grupp bakteriy: uchebnoye posobiye // YE.P. Ananyeva. – SP-b, 2004. – S. 111.
2. Babyeva I.P. Pochvenniye drojji // I.P. Babyeva, S.YE. Gorin. – M.: Izd-vo MGU, 1989. – S. 336.
3. Muradasilova N.D. Patogennaya mikroflora semyan podsolnechnika v usloviyax zapadnogo Predkavkazya i sposobi snijeniya yeye vredonosnosti: Avtoref.diss. kand. biol. nauk / N.D. Muradasilova. Krasnodar, 2007. -21 s.
4. Isidorov V.A. Letuchiye videleniya rasteniy / V.A. Isidorov. – S.Peterburg.: Alga-Fond, 1994. 188 s.
5. Veyant R. Opredelitel netrivialnix patogennix gramotritsatelnix bakteriy (aerobnix i fakultativno-anaerobnix) // R. Veyant, U. Moss, R. Uiver, D. Xollis, Dj. Djordan, E. Kuk, M. Deynshvar. – M.: Mir, 1999. – S. 791.

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA O'YIN
FAOLIYATINING XUSUSIYATLARI**

**Kattaqo'rg'on shahar
5-DMTT tarbiyachisi
Samariddinova Mahfuza**

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda o'yin faoliyatining xususiyatlari haqidagi ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: O'yin, o'yin faoliyati, jarayon, xususiyat.

O'yinning bolalar psixik taraqqiyotidagi g'oyat katta ahamiyatini nazarda tutib, mashhur pedagoglar va mutafakkir yozuvchilar o'zlarining bu masalaga doir qimmatbaho fikrlarini yozib qoldirganlar. A.S.Makarenkoning fikricha, bolalarning o'yin faoliyatlari ularni jismoniy va psixik jihatdan garmonik ravishda rivojlanishlari uchun birdan-bir vositadir. Katta odamlar uchun mehnat faoliyati qanchalik ahamiyatli bo'lsa, bolalar uchun o'yin shunchalik ahamiyatga ega. «Yaxshi o'yin faoliyati, – deydi A.S. Makarenko, – yaxshi bajarilayotgan mehnatga o'xshaydi. Mana shuning uchun bolalar o'yin faoliyatida o'zlarini qanday namoyon etsalar, katta bo'lganlaridan so'ng mehnat faoliyatlarida ham ko'p jihatdan o'zlarini shunday namoyon etadilar». A.S.Makarenkoning bu fikri bolalarning o'yin faoliyatlari orqali ularda yuksak insoniy sifatlarni tarbiyalash imkoniyati naqadar katta ekanligiga ahamiyat bilan qarashni taqozo etadi.

O'yin faoliyati bolalarni insoniyatning ijtimoiy tajribasini egallashning shakliga, ya'ni ta'lim faoliyatiga tayyorlaydi. Odam birdaniga ijtimoiy tajribani o'zlashtirishga kirisha olmaydi. Ijtimoiy tajribalarni egallash uchun odam avvalo yetarli darajada nutqni egallagan, ma'lum malaka, ko'nikma hamda elementar tushunchalarga ega bo'lishi kerak. Bularga esa bola faqat o'yin faoliyati tufayligina erishadi.

O'yin bolalar hayotida shunday ko'p qirrali faoliyatki, unda bolalarga mansub bo'lgan mehnat ham, narsalar haqida fikr yuritish ham, san'at, xayol qilish, dam olish va xushchaqchalik manbalari ham mujassamlangandir. Mana shu jarayonlarning barchasi o'yin faoliyatida namoyon bo'ladi hamda bolalar talab qilayotgan darajadagi to'laqonli hayotni ta'min eta oladi.

Bolalar hayotini mazmundor qilish ko'p jihatdan tarbiyachilar hamda ota-onalarga bog'liq. Ota-onalar va tarbiyachilar bolalarni vaqti-vaqti bilan sayohatga olib chiqib turishlari maqsadga muvofiqdir. Shunday qilib, o'yin bolalar xayoli tomonidan yaratilgan narsa emas, aksincha bolalar xayolining o'zi o'yin jarayonida yuzaga kelib, rivojlanadi. Bolalar o'yin faoliyatlarida turli xayoliy va afsonaviy obrazlarni yaratadilar. Odamning tashqi muhitdagi narsa va hodisalarni aks ettirish jarayonlari passiv jarayon emas, balki aktiv hamda ijodiy yaratuvchan, o'zgartiruvchan jarayondir. Bolalar o'yin faoliyatining yana bir xususiyati, o'yinning umumiylik xarakteriga ega bo'lishidir. Bola o'zining turli-tuman o'yinlarida faqat o'ziga tanish bo'lgan yolg'iz bir kasb egasining emas umuman haydovchilarning, tarbiyachilarning, uchuvchilarning xatti-harakatlarini aks ettiradi. Albatta, turmush tajribasi va faoliyat doirasi juda cheklangan kichik yoshdagi bolalar o'zlarining o'yinlarida konkret odamlarni (onasini, otasini va boshqalarni) va ularning xatti-harakatlarini aks ettiradilar. O'rta va katta maktabgacha yoshdagi bolalarning o'yinlarida esa bunday obrazlar umumiylik xarakteriga ega bo'la boshlaydi.

O'yin faoliyati bolalarni individual ravishda o'rganish imkonini beradi. Bolalarning individual xususiyatlarini xususan ularning guruhliy o'yinlari orqali kuzatish qulaydir. Guruhliy o'yinda bolalar bir guruh odamlarning murakkab hayotiy faoliyatlarini aks ettiradilar. Masalan, «Sotuvchi – xaridor» o'yinida bolalar sotuvchi, kassir, ishchi, xaridorlar rollariga bo'linib o'ynaydilar.

Demak, bog'cha yoshidagi bolalar o'yinlari quyidagicha psixologik xususiyatlarga ega:

- 1) o'yin mavzusining haddan tashqari sermazmunligi va boyligi;

2) bolalar o'yin faoliyatlarida milliy tuyg'uning aks etishi;

3) o'yin jarayonida vatanparvarlik tuyg'ularining namoyon bo'lishidadir. O'rta va katta bog'cha yoshidagi bolalar o'yinlari, o'yinchoqlari, yasagan buyumlari milliy urf-odatlar, an'analarga asoslanganligi;

4) bolalar o'yini jarayonida psixik jarayonlarining diqqati, sezgi va idroki, xotirasi, tafakkur va nutqi, xayoli, his-tuyg'u, irodasi, xarakteri va qobiliyatining namoyon bo'lishidir.

Quyida maktabgacha yoshdagi bolalar bilan o'tkazilishi mumkin bo'lgan o'yinlardan namunalar keltiriladi.

Bolalar uchun oddiy labirintlar: Bolalar, hatto juda yosh bolalar ham labirintlarni juda yaxshi ko'radilar va bu ham bolalarni rivojlantiradi. Avvalo, kirish va chiqish joylari ko'rsatilgan bolalar uchun oddiy labirintlarda yo'l izlash, keyin esa murakkabroqlarga o'tishadi. Bolaning maktabga tayyorgarligi mezonlaridan biri - qo'lning yozishga tayyorligi. Buning uchun bolalar turli yo'nalishlarda chizishadi, haykaltaroshlik qiladilar, yopishtiradilar, qirqadilar. Qo'lni yozishga tayyorlash uchun ko'pincha "Labirint" didaktik o'yinidan foydalaniladi.

Bolaning rivojlanishida, uni maktabga tayyorlashda muhim nuqta - voqealar ketma-ketligini aniqlashni o'rganishdir. Buning uchun "**Mantiq zanjirlari**" didaktik o'yini mos keladi. Kartochkalarni chop etish, kvadratlarga kesib olish va birinchi bo'lib nima kelishini va keyin nima kelishini aniqlash uchun taklif qilish kerak. Shu bilan birgalikda 6-7 yoshli bolalar uchun nutqni rivojlantirish sifatida mantiqiy tartibda joylashtirilgan rasmlarga ko'ra qisqa hikoya tuzishni taklif qilish mumkin.

"A" harfiga mos so'z top: Tarbiyachi savatchaga harflarni kartonga yopishtirilgan holida aralashtirib qo'yib qo'yadi. Ishtirokchi bola bitta harf tanlaydi va aynan o'sha harf bilan boshlanadigan so'zlarni aytishi kerak. Masalan, a harfini tanlasa, tarbiyachi bolaga a dan boshlanadigan so'z haqida aytib unga yordam berishi mumkin. Ukadan oldin tug'ilgan bolani kim deb ataymiz? O'g'il bolaga

qo'yiladigan ismlardan biri kabi. O'yin shartiga ko'ra har bir bola beshta so'z topib aytishi va o'sha so'zlarning ma'nosini ifodalab berishi zarur.

“Bu qaysi hayvon?”: O'yinni birinchi bo'lib tarbiyachi boshlab beradi. U biror hayvon mimikalarini qiladi, unga o'xshab yuradi, ovoz chiqaradi. Bolalar esa tarbiyachi tasvirlayotgan hayvonning nomini, uning uy hayvoni yoki hayvon ekanligini, u nimalar bilan ozuqlanishini aytib berishlari kerak. Tarbiyachidan keyin guruh ishtirokchilari navbatma-navbat xuddi shu tarzda hayvonlarni xatta-harakatlarini ifodalab beradilar.

“Nima haqida gapiryapman?”: Tarbiyachi biror narsa predmet, meva, sabzavot, hayvonning belgilari haqida gapiradi. Tarbiyalanuvchilar esa tarbiyachining gaplaridan gap nima haqida ketayotganini bilib o'sha narsaning nomini aytishlari kerak bo'ladi. Masalan, usiz kunimizni tasavvur qilolmaymiz. Uni nonushtada, tushlikda, kechqurungi ovqatda ham yeymiz. Yana unga sariyog' ham surib yeymiz. Oyingiz sizga uni ehtiyot qilish kerakligini har doim aytadi. Bu nima? (Tarbiyalanuvchilar bu narsa nonligini aytishlari kerak).

O'yinda tarbiyachi bolalarga yaqin narsalar masalan, shokolad, o'yinchoq mashina, qo'g'irchoq, hayvonlardan ayiq, quyon, kuchuk, mushuk haqida ham hikoya qilib berishi mumkin. O'yin so'ngida eng faol bo'lgan tarbiyalanuvchi rag'batlantiriladi.

Bog'cha yoshidagi bolalarning turli-tuman o'yin faoliyatlari sekin-astalik bilan ularni o'qish faoliyatiga tayyorlaydi. Bolalarning o'yin faoliyatlariga tarbiyachilar ta'lim elementlarini kiritadilar. Natijada bolalar o'yin orqali juda ko'p narsalarni bilib oladilar, ularning bilishga bo'lgan qiziqishlari orta boradi. Demak, o'yin faoliyati bolalarning har tomonlama rivojlanishlarida qudratli vositadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Voxidov M. Bolalar psixologiyasi. Toshkent. 1974 y.
2. G'oziev E.G. Pedagogik psixologiya asoslari. Toshkent ToshDU. 1995 y.
3. Krutetskiy V.A. Pedagogik-psixologiya asoslari. Toshkent-1976 y.

4. Nishonova Z.T, G.Alimova ‘Bolalar psixologiyasi va uni o‘qitish metodikasi. Toshkent-2003 y.

TOG'-KON VA GEOLOGIYA MUHANDISLIGI.

KON SANOATI, QAZILMA ISHLARI.

Termiz muhandislik-texnologiya insitituti talabasi

Abrayev G'ayrat Ismoil o'g'li

Tel:+998919033636 E-mail: abrayevgayrat@gmail

Termiz muhandislik-texnologiya insitituti talabasi.

Boyxonov Aslbek Nurmamat o'g'li

Tel:+998919091929 E-mail: boyxonovasilbek5@gmail.com

Termiz muhandislik-texnologiya insitituti talabasi.

Mixliyev Jo'rabek Musurmon o'g'li

Tel:+998934942824 E-mail:jurabekmikhliev@gmail.com

ANATATSIYA: Tog'-kon sanoati xavfli sanoat bo'lishi mumkin, ammo muhandislik va texnologiya butun dunyo bo'ylab yer osti va ochiq konlarni qazib olishda xavfsizlikni yaxshilashga katta hissa qo'shmoqda.

KALIT SO'Z: . Kon sanoati, geografik mehnat taqsimoti, tog' -kon va geologiya muhandisligi, kon sanoati markazlari, konlarni loyihalash, tabiiy konlar', yer osti va ochiq konlar, mikro-portlovchi moddalar, xavfli g'orlar.

Kon sanoati, kon qazib olish sanoati — foydali qazilmalar konlarini qidirish, ularni yer ostidan kazib olish, dastlabki qayta ishlash — boyitish bo'yicha ishlab chiqarish tarmoqlari majmui. Kon sanoati kuyidagi asosiy guruhlariga bo'linadi: 1)

yoqilg'i (neft, tabiiy gaz, ko'mir, slanets, torf) qazib olish sanoati; 2) ruda (temir rudasi, marganets rudasi, rangli metallar, asil va noyob metallar rudalari, radioaktiv elementlar) qazib olish sanoati; 3) nometall qazilma va mahalliy qurilish materiallari sanoati (marmar, fanit, asbest, bo'r, dolomit, kvarsit, kaolin, gips, mergel, dala shpati, ohaktosh va boshqalarni qazib olish); 4) kon-kimyo (apatit, kaliy to'zlari, nefelin, selitra, oltingugurt kolchedani, bor rudalari, fosfat xom ashyosi qazib olish) sanoati; 5) gidromineral suvlar (mineral yer osti suvlari, suv ta'minoti va boshqa maqsadlar uchun suv) olish sanoati.

Kon ishi qad. davrlardan beri ma'lum. 18-asr oxiri — 19-asr boshlaridan jadal rivojlana boshladi. 20-asr oxirlariga kelib dunyoda yiliga 5 mlrd. t dan ziyod ko'mir, 3 mlrd.t dan ziyod neft, 2,3—2,5 trln. m³ tabiiy gaz va 1 mlrd. t temir rudasi qazib olinmoqda. Boshqa turdagi mineral xom ashyoni qazib olish hajmi kamroq. Jumladan, dunyoda keyingi vaqtda yiliga 2,2—2,3 ming tonna oltin qazib olinmoqda. Jahonda uran yetkazib beruvchi yirik mamlakatlar qatoriga Kanada, Avstraliya va JAR, kaliy to'zlari bo'yicha Kanada va Germaniya davlatlari kiradi. Temir rudasini qazib olish iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarda ham (AQSH, Kanada, Avstraliya, JAR, Shvetsiya, shuningdek, Rossiya va Ukraina), rivojlanayotgan mamlakatlarda ham (Xitoy, Braziliya, Hindiston, Venesuela, Liberiya) keng miqyosda amalga oshirilmoqda.

Xalqaro geografik mehnat taqsimotining chuqurlashishi va yanada rivojlanishi dunyoda 6 ta yirik Kon sanoati markazlarining shakllanishiga olib keldi. Ularning hissasiga jami qazib olingan xom ashyo va yoqilg'ining 2/3 qismi to'g'ri kelmokda. Shunday mamlakatlar qatoriga AQSH, Kanada, Avstraliya, JAR, Rossiya va Xitoy kiradi. Kon sanoati ko'pchilik boshqa mamlakatlarda ham rivojlangan. Lekin ularda xom ashyo yoki yoqilg'ining bir-ikki turi kazib olinadi, xolos. Jumladan, dunyoda ko'mir qazib olishda Polsha, mis rudasi qazib olishda Chili, qalay rudasi qazib olishda Malayziya, neft qazib olishda Fors ko'rfazi mamlakatlari yuqori o'rinlarni egallaydi.

O‘zbekiston Respublikasi jahonda Kon sanoati yuqori rivojlangan mamlakatlar qatoridan mustahkam o‘rin olgan. Hozirga qadar O‘zbekistonda hammasi bo‘lib 2,7 mingdan ziyod istiqbolli turli foydali qazilma konlari aniqlangan. Ular 100 ga yaqin mineral-xom ashyo turlarini o‘z ichiga oladi. Muhim strategik manbalar — neft va gaz kondensati, tabiiy gaz bo‘yicha 155 ta kon, qimmatbaho metallar bo‘yicha 40 dan ortiq, rangli, nodir va radiaktiv metallar bo‘yicha 40, kon-kimyo xom ashyosi bo‘yicha 15 ta kon va boshqa qidirib topilgan va ishga tushirilgan.

Oltin, uran, neft, fosforitlarning razvedka qilingan zahirolari bo‘yicha O‘zbekiston jahonda yetakchi o‘rinni egallaydi. Respublika jahonda oltin zahirolari bo‘yicha 4-o‘rinda, mis zahirolari bo‘yicha 10—11 o‘rinda, uran zahirolari bo‘yicha 7—8 o‘rinda turadi (2001) (yana qarang Gaz sanoati, Rangli metallurgiya, Kumir sanoati, Neft sanoati, Oltin sanoati, Temir ruda sanoati).

Tog'-kon va geologiya muhandisligi

Konchilik va geologiya muhandislari, shu jumladan tog'-kon xavfsizligi bo'yicha muhandislar ishlab chiqarish sanoati va kommunal xizmatlar tomonidan ishlatiladigan ko'mir, metallar va minerallarni topadilar, qazib oladilar va tayyorlaydilar. Ular ishlab chiqarish va kommunal xizmatlarda foydalanish uchun foydali qazilmalarni xavfsiz va samarali olib tashlash uchun konlarni loyihalashtiradilar. Misol tariqasida ular ochiq va yer osti konlarini loyihalashtiradilar, yer osti ishlarida shaxtalar va tunnellar qurilishini nazorat qiladilar, foydali qazilmalarni qayta ishlash zavodlariga jo‘natish yo‘llarini ishlab chiqadilar.

Ular shuningdek, xavfsizlik va atrof-muhit muammolari uchun mas'uldirlar va ko'pincha geologlar va metallurgiya muhandislari bilan potentsial yangi ruda konlarini aniqlash va baholash uchun ishlaydi. Boshqalar minerallarni ular aralashgan axloqsizlik, tosh va boshqa materiallardan ajratishga yordam beradigan yangi kon uskunalari yoki tizimlarini ishlab chiqadi. Tog'-kon muhandislari

ko'pincha bitta mineral yoki metallni, masalan, ko'mir yoki oltinni qazib olishga ixtisoslashgan.

Texnologiya bu sohada muhim rol o'ynaydi, chunki ba'zi muhandislar kon ishlarini rejalashtirishda talab qilinadigan texnologiyaga asoslangan modellashtirish ishlarini qo'llab-quvvatlaydi. Vazifalar orasida seysmik petrofizikani aniqlash, tosh va minerallarni tayyorlash va vizualizatsiya qilish, magnitlanish, suv optikasi va masofadan zondlash, geo-xavf va geo-resurs tavsifini aniqlash bo'yicha kompyuter va sensor ishlari bo'lishi mumkin.

Tog'-kon yoki geologik muhandisning ish turi ko'pincha ular ichida yoki tashqarisida qanchalik tez-tez ishlashini aniqlaydi. Ko'pchilik foydali qazilma konlari yoki qum-shag'al karerlari kabi tog'-kon korxonalari joylashgan joylarda, chekka hududlarda yoki shaharlar va shaharchalar yaqinida ishlaydi. Boshqalar neft va gaz qazib olish yoki muhandislik xizmatlarini ko'rsatuvchi firmalar uchun ofislarda yoki joylarda ishlaydi.

Tog'-kon muhandislari kundan-kunga erning meliorativ holati, suv va havo ifloslanishi bilan bog'liq muammolarni hal qilish ustida ishlamoqda, bu esa ularni baholash uchun saytlarga tashrif buyurishga majbur qiladi. Ba'zi stol ustida ishlash mumkin bo'lsa-da, ko'pchilik kon muhandislari ish joylarida ko'p vaqt sarflashadi. Ayrim kon muhandislari uchun xalqaro sayohat imkoniyatlari mavjud, chunki

ularning tajribasi global asosda zarur.

Ko'pgina tog'-kon va geologiya muhandislari to'liq ish kuni ishlaydi va haftasiga 40 soatdan ko'proq ishlashi mumkin. Ba'zi kon qazish joylarining uzoqligi o'zgaruvchan jadvallar va haftalarga olib kelishi mumkin, ular odatdagidan ko'proq soat ishlaydi yoki bir necha hafta davomida yo'lda bo'ladi.

Ochiq usulda qazib olish - bu yerga chuqurroq qazilgan ochiq chuqurdan jinslar yoki minerallarni aniqlash va olib tashlash uchun yer usti kon usuli. Bu kerakli mineral er yuzasiga yaqin bo'lganda foydali texnikadir, aks holda er osti qazib olish talab etiladi.

Yuta shtatidagi Bingham Canyon koni ochiq usulda qazib olish ta'sirining ajoyib namunasidir. 1903 yilda Yuta Mis kompaniyasi Solt-Leyk Siti yaqinida topilgan porfir mis rudasini qazib olish va qayta ishlash uchun tashkil etilgan. Mulkdorlar bu yo'qotilgan korxona bo'lishidan ogohlantirilgan edi. Ammo ular noto'g'ri edi va natijada erishilgan muvaffaqiyat egasining ishni boshqarish uchun ochiq usulda qazib olish, bug 'kuraklar va temir yo'ldan foydalanish qaroriga asoslandi. Bugungi kunda kon dunyodagi eng katta texnogen qazilma va eng chuqur ochiq kon hisoblanadi. Shuningdek, u dunyodagi eng samarali konlardan biri ekanligini isbotladi.

Xulosa

Misol uchun, kompyuter tomonidan boshqariladigan mikro-portlovchi moddalar portlash bilan bog'liq xavflarni kamaytirishga yordam beradi va robotlashtirilgan mashqlar odamlar uchun ko'proq xavf tug'dirishi mumkin bo'lgan joylarda ishlay oladi. O'z-o'zidan boshqariladigan yuk mashinalari va ruda tashuvchilar odamlarning nafas olishiga xavf tug'dirishi mumkin bo'lgan joylarda materiallarni tashishni boshqarishi mumkin. Robotlar esa qazib olingan materiallarning texnologik tasdiqlanishini ta'minlovchi ruda namunalarini tahlil qilish uchun ishlatilishi barchamizga ma'lum.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi birinchi jild. Toshkent,(2000-2005)
2. Konchilik ishi asoslari. N.H.Sagatov. Toshkent 2016
3. Yer ostikonchilikishlari texnologiyasi. I.Mislibayev, F.Umarov
Toshkent 2020

**QATLAMLARNI QIYA STVOLLAR ORQALI SHTOLNYALARGA
ARATISH ORQALI TOPPISH**

Termiz muhandislik-texnologiya insitituti talabasi

Bo'riyev Ilyos Muhiddin o'g'li

Tel:+998919706768 E-mail: dasaasas777@gmail.com

Termiz muhandislik-texnologiya insitituti talabasi.

Abdusattorov Shoxmuhammad Abduxoshim o'g'li

Tel:+998957730301 E-mail: Shoxmuhammad104@gmail.com

Termiz muhandislik-texnologiya insitituti talabasi.

Madibraimov Xolmamat Nimatullo o'g'li

Tel:+998949319909 E-mail: Xolmamat9909@gmail.com

Annotatsiya:Qatlamlarni qiya stvollar bilan ochishda yer yuzidan qatlam oqish yo'nalishi bo'yicha birinchi gorizontning pastki chegarasigacha, taxminan, shaxta maydonining o'rtasidan uchta qiya stvol o'tiladi, ulardan bittasi bosh, qolgan ikkitasi yordamchi stvollar hisoblanadi. Shaxta maydonining o'lchamlari oshib borgan sari o'tiladigan qiya stvollar soni ham ko'payib boradi.

Kalit so'zlar: stvollarni, kapital, ko'mir qazish, kvershlaglar, konveyerlar, shtrek, gezen, shamollatish sxemasini, rekonstruksiya, gorizont, vertikal stvollar, stvol posangili, klet qurilmasi, sanoat maydoni.

Ko'p sonli qiya stvollarni o'tish shaxtani shamollatish sxemasining samarali bo'lishini ta'minlash bilan bog'liqdir. Qatlamlar dastasini qazishda yordamchi ochuvchi lahimlar sifatida, ko'pincha, kapital yoki qavat kvershlaglaridan foydalaniladi.

Stvollar, asosan, ko`mir qatlamidan o`tiladi. Qatlam og`ish burchagi 180 gacha bo`lganda bosh stvol konveyerlar bilan, og`ish burchagi katta bo`lganda skipli ko`targichlar bilan jihozlanadi.

Bosh stvoldan 30 m masofada unga parallel o`tkazilgan ikki yordamchi stvolning bittasi yuklar, uskunalar va materiallarni shaxtaga tushirish hamda ko`tarish uchun xizmat qilsa, ikkinchisi odamlarni tashish (shaxtaga tushirish va chiqarish) ishlariga mo`ljallangan bo`ladi. Shaxta maydonining yuqori chegarasi bo`ylab stvollardan har ikki tomonga qavat shamollatish shtreklari, qavatning pastki chegarasi bo`ylab esa, tashish shtreklari o`tiladi. Tashish shtrek-larining stvollar bilan tutashish joylarida stvol atrof qo`rasi barpo etiladi. Agar qavat to`g`ri yo`nalishda qaziladigan bo`lsa, stvoldan.

Ko`mir qazish uzluksizligini ta`minlash uchun birinchi qavat zaxiralari qazib tugatilguncha ikkinchi qavatni barvaqt qazishga tayyorlab qo`yish maqsadga muvofiqdir. Buning uchun stvollarni ikkinchi qavat tashish shtrekigacha chuqurlashtiriladi. Stvollardan har ikki tomonga qavat tashish shtreklari va qirquvchi pechlar o`tiladi, yangi stvol atrof qo`rasi barpo etiladi. Ikkinchi qavat zaxiralarini qazishda birinchi qavat tashish

shtrekidan shamollatish shtreki sifatida foydalaniladi. Uchinchi va undan keyingi qavatlarni tayyorlash ham yuqoridagi tartibda bajariladi. Foydali qazilmani qazish kavjoyidan yer yuzigacha tashish quyidagi tartib va transport vositalari orqali

amalga oshiriladi: qazib olingan ko`mir qazish lahimlari bo`ylab sidirg`ichli konveyerlar bilan tashish shtrekiga eltib beriladi, tashish shtrekiga kelib tushgan ko`mir lentali konveyer yoki elektrovoz va vagonchalar yordamida stvol atrof qo`rasiga tashiladi, yuk ko`targich qurilmalari esa, ko`mirni stvol orqali yer yuziga chiqarib beradi. Yer yuziga yaqin gorizontaal va oqish burchagi kichik bo`lgan

qatlamlarni ham ikkita qiya stvollar bilan ochish mumkin. Faqat bunda qiya stvollar foydali qazilma yotqizig`idan emas, uni o`rab olgan foydasiz kon jinslaridan o`tiladi. Stvollardan biri konveyer bilan, ikkinchisi esa, sim arqonli tashish vositasi bilan jihozlanadi.

Yotiq qatlamlar dastasini ham qiya stvollar bilan ochish mumkin. Buning uchun muhofaza seliklarida yo`qotiladigan ko`mir miqdorini kamaytirish va stvollarni saqlashni yaxshilash maqsadida ularni (stvollarni) dastaning eng pastki qatlamidan

o`tkaziladi, yuqoridagi qatlamlar kvershlaglar va gezenklar o`tish bilan ochiladi.

Foydali qazilma konlarini qiya stvollar bilan ochish vertikal stvollarga nisbatan qator afzalliklarga ega: shaxta maydonini ochish va yer yuzini jihozlash bilan bog`liq bo`lgan dastlabki xarajatlarning nisbatan kamligi; shaxtani ekspluatatsiyaga topshirish muddatining qisqaligi; stvollar ko`mir qatlamidan o`tilganda qo`shimcha tekshirish ishlari natijalari asosida kerakli ko`rsat-kichlarni olish va yo`l-yo`lakay qazib olingan ko`mirdan foydalanish imkoniyatlarining mavjudligi; yer osti transporti sxemasining soddaligi va uni to`la konveyerlashtirish imkoniyati borligi. Shuningdek, bu usulning o`ziga yarasha kamchiliklari ham mavjud. Ular quyidagilar: bir xil chuqurlikda yotgan qatlamni

ochishda qiya stvolning vertikal stvolga nisbatan anchagina uzunligi, shu tufayli stvolni saqlashga sarflanadigan xarajatlarning birmuncha ko`pligi; stvol atrof jinslarida kon bosimining kuchliroq namoyon bo`lishi; qiya stvol ustahkamlagichlarining havo harakatiga qarshiligi yuqori bo`lishi; sim arqonli ko`tarish uskunasi yoki yuk o`tkazish (tashish) qobiliyati kichikligi. Tog` yon-bag`ri

tepaliklarga joylashgan konlar, agar vertical hamda qiya stvollar bilan ochish texnik jihatdan mumkin bo'lmagan yoki iqtisodiy jihatdan samarasiz bo'lgan hollarda, shtolnyalar orqali ochiladi. Shtolnyani o'tish joyini aniqlashda quyidagi omillar hisobga olinadi: shtolnyaning og'zi atrofida texnikaviy bino va inshoot larni joylashtirishga yetarli maydon mavjudligi; sanoat maydonchasi va shtolnya og'zigacha yo'l qurib keltirish imkoniyatlari; shtolnyaning og'zi vodiya suv ko'paygan vaqtda uning mumkin bo'lgan ko'tarilish balandligi chizig'idan yuqorida joylanishi va boshqalar. Shu bilan bir qatorda, shtolnyani shunday joydan o'tkazish kerakki, kon zaxirasining katta qismi shtolnya gorizontidan

yuqorida joylashgan bo'lib, uni yuqoriga ko'tarishsiz va yer osti suvlarini mexanik qurilmalarisiz yer yuziga chiqarishni ta'minlagan holda, qazib olish imkoniyati yaratilgan bo'lsin. Konlarni shtolnyalar bilan ochish usuliga qatlamning og'ish burchagi katta ta'sir ko'rsatadi. Masalan, yotiq qatlamlarni ochishda vodiya asosi sathidan kapital shtolnya o'tiladi, u shaxta maydonini ikki qismga bo'ladi. Ulardan biri shtolnya gorizontidan yuqoridagisi – bremsberg qismi, ikkinchisi uklon qismi deyiladi.

Markaziy-chetlangan shamollatish sxemasini qo'llash uchun kapital shtolnyadan tashqari tashish gorizontidan ancha yuqorida shamollatish shurfi yoki shtolnya o'tiladi. O'ta qiya va tik qatlamlarni ochishda kapital va shamollatish shtolnyalaridan tashqari, shtolnya gorizontidan yuqoriga joylashgan qatlam qismini ochish uchun qo'shimcha ochuvchi lahimlar sifatida gezenklar hamda qavat kvershlaglaridan foydalaniladi. Ayrim hollarda, agar shaxta maydonining yuqori chegarasi bilan yer yuzi o'rtasidagi masofa kichik bo'lsa, gezenk o'rniga yordamchi shamollatish stvoli o'tilishi ham mumkin. Tog' yon-bag'riga joylashgan o'ta qiya qatlamlarni ochishda gorizontlar bo'yicha yer yuzi bilan qatlamgacha bo'lgan masofa qisqa va yer yuzi relyefi qulay imkoniyatlarga ega bo'lsa, u holda shaxta maydonini qavat shtolnyalari bilan ochish mumkin

bo'ladi. Shtolnya gorizontidan pastda joylashgan shaxta maydonining qismi ko'r stvollar o'tish orqali ochiladi. Bu ochish usuli «Sharg'un» shaxtasi maydonini

ochishda qo'llanilgan. Shaxta maydonini shtolnyalar bilan ochish usuli eng sodda va iqtisodiy jihatdan qulay hisoblanadi. Shu sababli har qanday

hollarda ham, agar konning kon-geologik, kon-texnik sharoitlari imkon bersa, ushbu ochish usulini qo'llash tavsiya etiladi. Shaxta maydonini aralash ochish usulida bosh (asosiy) qiya stvollar va yordamchi vertikal stvollardan foydalaniladi.

Qazibolingan ko'mir konveyerlar bilan jihozlangan qiya stvollar orqaliyer yuziga chiqariladi, yordamchi vertikal stvollar esa odamlarni, materiallarni, uskunalarni shaxtaga tushirish va shaxtadan yer yuziga chiqarish, shuningdek, shamollatish ishlariga xizmat qiladi.

Shaxta maydonining aralash usuli jahon konchilik amaliyotida

keng tarqalgan bo'lib, u, odatda, yer yuziga yaqin joylashgan va

Yotiq (a) va tik (b) qatlamlarni kapital (1) va gacha bo'lgan qatlamlar shaxta maydonlarini ochishda qo'llaniladi. Bu ochish usulida har bir bosh va yordamchi ochuvchi lahimlarning afzalliklaridan to'la foydalanish mumkinligi tufayli, ko'p holatlarda, u iqtisodiy tomondan samarali usul hisoblanadi.

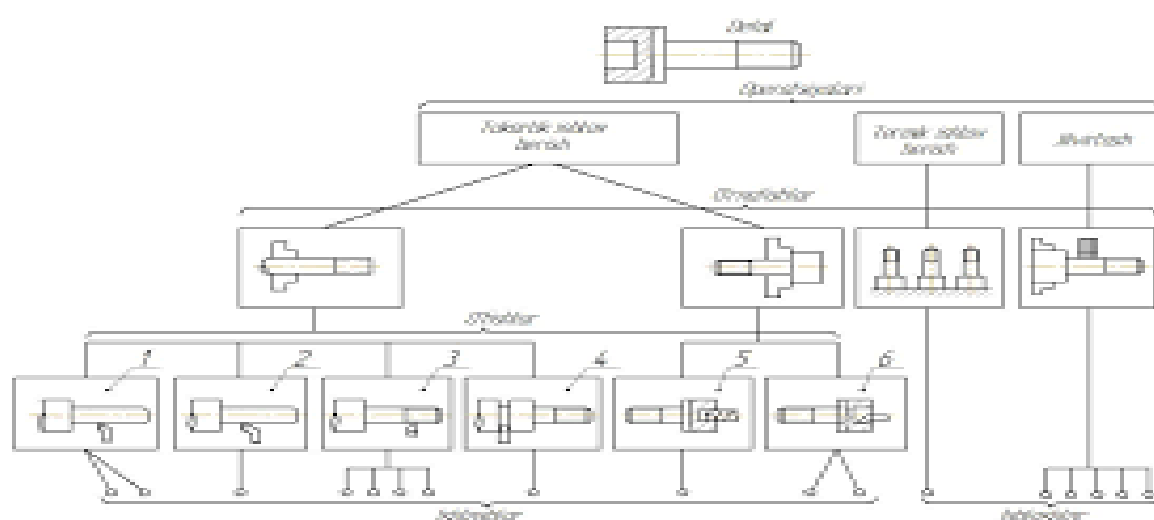
Boshqacha qilib aytganda, aralash ochish usuli turli texnologik vazifalarga mo'ljallangan lahimlar komplekslarini muayyan sharoitda yotgan qatlamlar shaxta maydonini ochish maqsadida omilkorona sintez qilishdan iboratdir. Shaxtalarni bir necha bor rekonstruksiya qilishasosida yangi gorizontlarni ochish natijasida eski shaxtalarda ham aralash ochish usuli uchrab turadi. Ohangaron ko'mir konini yer osti usulida qazib olayotgan 9- shaxta bunga misol bo'la oladi (4.13- rasm).

Hozirgi vaqtda KRU-260 rusumli lentali konveyer bilan jihozlangan qiya stvol bosh ochuvchi stvol bo'lib, unga yan qo'shimcha bir uchli sim arqonli ko'targich ham o'rnatilgan. Stvolning uzunligi 480 m va amaldagi ko'ndalang kesim yuzasi 11,6 m²

Shaxta markaziy sanoat maydonchasiga joylashgan vertical stvoldan yordamchi ochuvchi lahim sifatida foydalaniladi. Stvolning diametri 4,5 m, chuqurligi 94,3 m. Bu stvol posangili klet qurilmasi bilan jihozlangan bo'lib, shaxtaga odamlar, materiallar va boshqa yuklarni tushirish hamda chiqarish,

Shaxtaning markaziy sanoat maydonidan taxminan 950 m janubi-g'arb yo'nalishda chuqurligi 125 m va amaldagi diametric 4,5 m bo'lgan stvol o'tkazilgan. Bu stvolga ikki kletli ko'tarish qurilmasi o'rnatilgan va u yordamchi ishlarni bajarish hamda shaxtaga toza havo yuborishga xizmat qiladi kombinatsiyalashgan ochish sxemasi:

- Ishlatilgan havoni yer yuziga chiqarib tashlash markaziy sanoat maydonchasiga joylashgan yuk va odamlarni tashishga mo'ljallangan qiya stvol orqali amalga oshiriladi. Stvolning uzunligi 160 m, amaldagi ko'ndalang kesim yuzasi 6,5 m².

Lentali konveyer bilan jihozlangan qiya stvollar yordamida shaxta maydonini aralash usulda ochish skipli ko'tarish qurilmalari bilan jihozlangan vertikal stvollarga nisbatan qator afzalliklarga ega: ko'mirni qazish kavjoyidan to yer yuzigacha tashishning uzluksizligini ta'minlaydi, bu esa, o'z navbatida, ko'mir

qazishning progressiv potok texnologiyasidan foydalanishgimkon yaratadi; kon ishlari xavfsizlik darajasining yuqori bo'lishini ta'minlaydi; transportning

texnologik zanjirini soddalashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *Islomov O.I., Shoraxmedov SH.SH. Umumiy geologiya T., «Ukituvchi» 1971 yil.*
2. *Kuznetsov S.S. Geologiya ,UzSSR «Urta va oliy maktab», davlat nashriyoti,T., 1960.*
3. *«Geologiya lugati»UzSSR FA nashriyoti T.,1958.*
4. *Ananyev V.P., Peredelskiy A.V. Injenernaya geologiya. Iz-vo «Vo`sshaya shkola», M-1980.*

ЛЕКАРСТВЕННОЕ РАСТЕНИЕ – ЖЕНЬШЕНЬ.

Кобилова Дилноза Зариповна ,

Базарова Жамила Алижоновна

Фелиал Казанского Федирального университета в городе Джизак

студентка направления Фармация

Преподаватель по биохимии.

Аннотация: в статье описывается лекарственное растение Женьшень, его полезные свойства, так же широко употребляемость в медицине.

Ключевые слова: женьшень, адаптоген, медицина, ареал, панаксозид.

В настоящее время лекарственное растение Женьшень, широко используется в области медицины. В основном применяется как адаптоген и в качестве общетонизирующего средства. В Корее и в Китае корень женьшеня также используют в приготовлении пищи. Традиционная китайская медицина утверждает, что препараты женьшеня продлевают жизнь и молодость. Род имеет разорванный ареал, основная часть которого находится на востоке Азии, а один вид (женьшень пятилистный) произрастает на востоке Северной Америки. Ареал женьшеня вьетнамского охватывает Центральный горный район Вьетнама[1.1]. Травянистое многолетнее растение от 30 до 70 см, живущее до 100 лет и более. Корень женьшеня представляет из себя вертикальное короткое коренвище, от которого отходит ветвистый, сочный, стрелковидной желтовато – белый, мясистый, слегка ветвистый корень бледно - желтого цвета.

В корне содержатся тритерпеновые сапонины, называемые панаксодизидами А, В, С, D, Е, Р. В остальных аралиевых эти гликозиды тетрациклических тритерпенов даммаранового ряда отсутствуют. У панаксозидов А, В, С агликоном является панаксатриол. Панаксодизиды, относятся к классу тритерпеноидов. Панаксозид С извлечен из травы и

плодов женьшеня. Кроме того, в корнях найдены эфирное масло панацеи, панаксовая кислота, представляющая собой семь жирных кислот: стеариновой, пальмитиновой, лауриновой и олеиновой, тростниковый сахар, алкалоиды, жирное масло, фитостерины, слизи, пектиновые вещества, крахмал, смолы, дубильные вещества, витамины группы В, аскорбиновая кислота. По данным китайских исследователей найдено значительное содержание серы, фосфора, микроэлементов Ca, Mg, K, Al, Se, Fe, Sr, Mn, Ba, Ti. Препараты женьшеня характеризуются значительной широтой терапевтического действия. Поскольку они нетоксичны, могут применяться в течение длительного времени. Установлено, что корень женьшеня является одним из сильнейших центральных нервной системы, превосходящим по эффективности смесь фенамина с прозергином, но, в отличие от последних, он не характеризуется побочностью действия и отрицательными последствиями, не нарушает сна, повышает работоспособность, в том числе, в условиях ночного бодрствования. Настойка женьшеня, принимаемая внутрь, увеличивает секрецию желчи, концентрацию в ней желчных кислот и билирубина, повышает чувствительность глаз человека к свету в процессе темновой адаптации. Женьшень обладает общетонизирующим и общеукрепляющим действием. Стимулирует работу ЦНС, помогает бороться с усталостью. Повышает артериальное давление. Способствует нормализации гормонального фона [1,2]. Женьшень для мужчин применяется при расстройствах половых функций. Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод, что лекарственное растение женьшень, помогает укреплять здоровье человека, лечит эректильную дисфункцию, продлевает жизнь. В данный момент, женьшень успел широко распространиться в Республике Узбекистан, так как число потребителей стало намного больше. В настоящее время потребление энергетических напитков вызывает негативные проблемы для организма человека, поэтому я хотел бы подчеркнуть использование лекарственных средств женьшеня таким образом.

Литература:

1. Сайт: milapharma.ru. Женьшень обыкновенный. [1.2]
2. Сайт: ru.m.wikipedia.org. Женьшень – Википедия.[1.1]

FACTORS OF IMPROVING CREATIVE ACTIVITY OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING THE GERMAN LANGUAGE

Shamsiddinov Daniyor

Student of Navoi State Mining and Technologies University

Yakhoyeva Gulnora Bakhtiyorovna

Associate Professor of Navoi State Mining and Technologies University

Annotation: Today, the development of the creative activity of our country's students based on the requirements of the world community, the training of personnel who can freely communicate in foreign languages, as well as the wide use of the achievements of world civilization are being created, and the material and technical base is continuously being enriched, it is revealed in this monograph. "Increasing the quality and efficiency of higher education institutions based on the introduction of international educational standards and assessment of the quality of education" was set as a priority task. As a result, the possibility of teaching languages integrated into subjects is expanding in higher education institutions.

Keywords: factors, improving, creative activity, students, process, teaching, German language

Globalization and integration processes in the field of education in the 21st century imply the emergence of new approaches to the organization of the educational process in higher educational institutions. Integration processes in education mainly determine the current state of teaching foreign languages, help to revise its content. Therefore, in the process of introducing new standards, studying the content of education at the university becomes especially relevant.

It should be noted that the content of the training usually means a set of educational tasks, information and exercises that ensure the acquisition of certain knowledge and practical skills, as well as the formation of important professional characteristics of the student.

As the content of teaching any subject is determined by the goals set by the society at each stage of its socio-economic and cultural development, we consider it appropriate to dwell on the modern interpretation of teaching foreign languages.

The purpose of teaching foreign languages in higher education institutions is to acquire the language in practice, at the same time, to develop a student who is able to live and create in the changing world, to be competitive, to join the world community. These abilities are formed in the process of mastering different types of competences: linguistic, communicative, cultural and methodological, they are interrelated.

Teaching a foreign language, like any other subject, if the foundations of teaching are based on certain rules derived from basic laws, it is a direct means of student formation and contributes to the goal of didactics - constant and conscious mastering of its content. By learning a foreign language, students acquire the ability to analyze, generalize, specialize, distinguish between necessary and sufficient conditions, define concepts, make judgments, and find ways to solve given educational tasks. All this helps students to develop their monologic and dialogic speech skills, the indicators of thinking development are clarity, precision, order, reasonableness, brevity, and consistency.

Learning a language requires a lot of effort and time from every student. Educational work skills acquired at the same time give us the opportunity to effectively master the skills of performing other types of work, and the ability to do any job well requires great effort and responsibility. When properly taught, students develop observation, attention, concentration, initiative, and persistence. Teaching a foreign language increases mental activity, makes students think about their activities throughout the lesson, how to maintain interest in the studied material.

The main goal of teaching a foreign language in higher education institutions is communication. The formation of communicative competence, the ability to get enough information when reading foreign language texts, the ability to understand the interlocutor, at the same time, the ability to express one's opinion, point of view,

orally and in writing, are part of the student's active creative activity.

According to some scholars, the components of the educational content are knowledge of a certain language material (grammar, phonetics, vocabulary, spelling), topics for reading, texts, skills, competences, speaking, language concepts that do not exist in the native language. understood. At the same time, the content of education is considered as a complex dialectical unit formed by the interaction of a certain method of educational material (subject content) and the teaching process.

For a long time in didactics, the content of education was considered mainly in connection with subjects that study the basics of science. This partially explains the lack of a single approach to defining the components of the educational content in the foreign language teaching methodology and reveals the conflict of the issue of the components of the educational content. Nevertheless, components such as linguistic knowledge, material, skills and competences, topics, texts, and linguistic concepts that are not specific to the mother tongue appear in many classifications of educational content.

It is known that language material, its assimilation is the basis for the development of not only oral speech and reading skills, but also based on various linguistic materials, but also in the form of texts or sound texts in graphic design. is also formed on the basis of consistent integrity. Therefore, the texts on the topic related to the content of the training are legally included.

Nowadays, the issue of knowledge and skills is solved a little differently. First, it should be noted that the main units of content for a foreign language with oral communication are types of speech activity: in writing (letter); expressing speech in oral form (speaking); listening comprehension (listening); perception and understanding (reading) of written speech, texts. Each type of speech is based on knowledge, skills, and is used as a complex and specific creative skill system aimed at solving various communication problems.

In the process of learning a foreign language, students improve their skills, that is, their speech skills (listening, speaking, reading, understanding, etc.), and the use

of vocabulary. All of the above is undoubtedly included in the content of a foreign language, because it is the basis for achieving the practical goal of teaching a foreign language. Also, the content of teaching a foreign language should be understood as linguistic materials (lexical, spelling, phonetic, grammatical), audio texts, topics, traditional spelling texts, language concepts that are not specific to the student's native language.

REFERENCES

1. Bakhtiyarova Y.G. Degree and relationship of increasing the creative activity of students of technical higher education in the process of teaching foreign languages //American Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2022. – T. 10. – C. 152-156.
2. Yakhoeva G. Retrospective analysis of the development of student's creative activity in education and cognitive activity //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2022. – T. 1. – №. 6. – C. 92-94.
3. Y.G.Bakhtiyorova [Relationship of student activity with creative development in German language lessons](#) - Thematics Journal of Social Sciences, 2021
4. Bakhtiyarova Y.G. Degree and relationship of increasing the creative activity of students of technical higher education in the process of teaching foreign languages //American Journal of Interdisciplinary Research and Development. 10 (2022): 152-156.
5. Bakhtiyarova Y.G., Muradkozieva R.D. The role of field-related terms in the development of students 'creative activity //International Journal of Early Childhood Special Education. – 2022. – T. 14. – №. 7.
6. Bakhtiyarova Y. G. Retrospective analysis of the development of student's creative activity in education and cognitive activity //Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali. – 2022. – T. 2. – №. 11. – C. 136-137.
7. Baxtiyorova Y.G. Nemis tili darslarida talabalarning ijodiy faoliyatining ahamiyati //Тошкент-2021. – C. 14.

8. Яхеева Г.Б. Теоретический аспект технологий обучения иностранному языку //Научные горизонты. – 2018. – №. 3. – С. 96-99.
9. Yakhyoyeva G. B., Gafforov S. M. Increasing technology of creative project activities for teaching a foreign language to university students //Актуальные вопросы современной науки. – 2021. – С. 18-20.

MONEY: INFLATION, ITS ECONOMIC MODELING

Hamroyev Khurshid Hamzayevich

Student of Navoi State Mining and Technological University

Mirzayeva Mavlyuda Narmuratovna

PhD, Associate professor of the department "Uzbek and foreign languages" Navoi State Mining and Technological University

Annotation: Inflation has been known for a long time. It is assumed that it arose practically with the advent of money itself. Views on inflation of economic sciences are various. Different definitions, concepts and constructions of inflation classification are used. It seems appropriate to generalize various opinions, to propose a model of inflation and a theory of negative economic expectations, to some extent related to inflation.

Keywords: economy, money, inflation, economic science, multifactorial

The definition "inflation is an increase in the general price level" reflects only one side of inflation. modern financial and economic dictionaries characterize inflation as "the depreciation of paper money due to their release into circulation in amounts exceeding the needs of trade, which is accompanied by an increase in prices for goods ..." or "the overflow of money circulation channels with paper money in excess of real economic needs, leading to their depreciation a concrete expression of inflation is a rapid, spontaneous rise in prices", as well as "a steady increase in the average level of prices for goods and services in the economy. The phenomenon of the money market, manifested in the depreciation of paper money ...". All these definitions associate the concept of inflation only with paper money.

Thus, inflation is a multifactorial phenomenon that reflects monetary, production and reproduction processes; violation of the balance of supply and demand of money and other proportions of the economy, expressed in an increase in the price level and an excess of money in circulation. The current inflation is

manifested not only in the fall in the purchasing power of money as the price level rises unevenly (for some goods, prices may even decrease), but also in total crisis phenomena in the state economy. Inflation is explained, in particular, by conflicting factors of production and sales, as well as by the actual money turnover, credit and financial relations. Inflation is based on an imbalance between the segments of the economy: accumulation and consumption, state revenues and expenditures, the money supply and the economy's need for money.

The most radical means of stabilizing money circulation and fighting inflation, especially after wars, revolutions and major economic crises, is monetary reform - the reorganization of monetary circulation. monetary reform, as a rule, is a radical anti-inflationary measure aimed at stabilizing monetary circulation. Where inflation was within acceptable limits on the eve of the monetary reform, the denomination was probably called upon to complete the anti-inflationary measures of the state at this stage with the repayment of inflationary expectations. inflationary expectations can indeed be reduced to a minimum if the monetary reform is successful. However, on the eve of the reform, the advance announcement of the denomination, in our opinion, on the contrary, slightly increased inflation expectations, which were insignificant in the first half. At the beginning of the reforms, as in any other monetary reforms, one more kind of "expectations" can be singled out, closely related to inflationary expectations and inflation itself, which the author proposes to call "assessments of the probability (expectations) of the monetary reform", and the essence, prerequisites and principles of influence on the economy of these expectations - a private theory of "estimation of the probability of monetary reform" as part of the general theory of "negative economic assessments" proposed by the author.

Thus, these are inflationary expectations that have been studied enough, and the selected expectations proposed by the author: assessments of the probability of the monetary reform; estimates of the probability (expectations) of devaluation; estimates of the probability of economic crises. All of the above estimates of

probability (expectations) are united, as follows from their name, by the negative impact on the economy, as well as the need for state intervention with the implementation of an economic policy to reduce expectations, overcome or minimize their consequences. as a rule, expectations are accompanied by a certain inflation and to a certain extent stimulate the corresponding phenomena: inflationary expectations - inflation itself, expectations of monetary reform - monetary reform, devaluation expectations - a fall in the exchange rate, expectations of economic crises - the crises themselves. thus, inflation expectations and other phenomena are associated with inflation, described and classified in the theory of negative economic assessments proposed by the author. inflation, like money circulation, is a complex economic category that can be characterized by a set of simpler parameters, which is reflected in the set of models of inflation proposed by the author.

References

1. Макконел К., Брю С. Экономикс: М.: республика, 1995. с. 163.
2. Большой экономический словарь. / Под ред. а.н. азрилияна. 6-е изд. М.: институт новой экономики, 2004. с. 343.
3. Современный финансово-кредитный словарь. / Под общ. ред. М.Г. Лапусты. – 2-е изд., доп. М.: инфра–М, 2002. с. 170.
4. Mirzaeva M.N. Formation of the concept and technology of intercultural competition among students in universities. International scientific journal "Scientific Horizons" No.5 / 2018- P. 81-84p
5. Mirzaeva M.N. Technology forming professional competence of students of the technical university in the lessons of foreign languages // International scientific journal "Scientific Horizon" No. 8/2019 -27-31s.
6. Mirzayeva M. N., Xasanov S., Goziyev A. Communicative competence as a component of the professional competence of a technical specialist //Актуальные вопросы современной науки. – 2021. – С. 10-12.
7. Mirzaeva M. N., Xasanov S. A new methodology for teaching a foreign

language in technical universities for the development of student competence
//Наука и Техника. Мировые Исследования. – 2020. – С. 9-10.

8. Mirzaeva M. N. Formation of concept and technologies of cultural competence at students of technical universities //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 5. – С. 907-909.

**THE EFFECT OF MORAL-AESTHETIC EDUCATION IN FOREIGN
LANGUAGE CLASSES OF STUDENTS OF TECHNICAL HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS**

Umida Mamurjanovna Bazarova,

PhD, Associate professor of Navoi State Mining and Technological
University

umidamamurjanovna@gmail.com

Tullaeva Gulmira Sobirovna

[student of](#) Navoi State Mining and Technological University

Abstract: The article reveals the scientific and practical basis of the possibilities of aesthetic education for students of a technical higher education institution through the medium of a foreign language. We believe that the opportunities and conditions that provide students with aesthetic education with the help of a foreign language are a set of measures aimed at the educational qualities of students. At the same time, the content of educational activities in a foreign language includes targeted practice as a permanent component. However, in our environment there is no need for such a practice of communicating in a natural environment and in a foreign language.

KEY WORDS: technical university, foreign language, conditions, aesthetic education, education, improvement

INTRODUCTION: The essence of the personality is extremely refined. Therefore, by analyzing the creative aspect of personal activity, its essence and structure, and increasing the creative aspect of education, we have determined the logical approach to the formation of highly ethical education. The correct solution to this critical issue from a scientific and pedagogical point of view requires taking into account one more important aspect. It is also a difference in the moral, intellectual, aesthetic, and social development of the student. This difference is primarily related

to the age of the person. Before closing this issue in detail, it is the most important vital problem for the youth, the youth, and the generation that will come to the world after the old man. That's why the issue of education is an eternal problem that worries the leaders and thinkers of the nation.

METHODS. The great medieval scientist Abu Payhan Muhammad ibn Ahmad al-Biruni [5] in his book "Memorials of the Past" gave a lot of necessary information about human life. The scientist expressed his opinion on the social structure of people and the length of their lives. Abu Payhan Beruni [5] in his book "India", "Mineralogy" explained the causes of human longevity in connection with biological and genetic factors.

The great thinker scientist, our poet A.Navoi[9] expressed his views on the morals, manners, attitude towards people, spirituality, creativity, and abilities of a mature and mature person in the works "Khazayinul Maoniy", "Mahbub-ul Qulub". In general, it is very worthwhile to study our past history in a comprehensive way.

Many scientists have applied their own principles of stratification of the age group and the research of the age-group interaction. Therefore, a person does not incubate a generality of his own. But this generality should be covered by the external strength and ability of the person as a typical person. A person's individual rights can be assigned to a specific group. The natural source of an individual trait is known as a trait, which is called a genotype in scientific language.

RESULTS. The principle of critical selection of the material content of the English language is based on the fact that the material that is suitable for the development of the worldview of the student is chosen. The effectiveness of the training in the teaching process is clearly increased in the method used because the material selected for the training is important, but also how this material is presented to the student. In the moral and aesthetic training of the student, there are three types of exercises, such as reading a literary text, reading a newspaper article of a problematic nature, playing with the floor on the table, adding a hint to the development of communication, discussion-argument, and meeting-conference. For

example International Student Forum in England. (International Student Forum in England.) The task of the student is to improve the moral-aesthetic education of students on the basis of modern mobility: the student should enter into a relationship with the students of a foreign country, demonstrating his moral-aesthetic education on the basis of dialogue and debate.

The principle of science is reflected in the fact that the information provided in the chapter is scientifically organized, well-informed and meaningful, and researched. In it, it is necessary to provide a conscious attitude of the student to the teaching and learning process, and the student should be able to determine the task set before him, understand the context and method used for ethical and ecstatic learning, and be able to evaluate the knowledge and skills independently.

The principle of activity is a combination of speech activity and thinking. This can be explained by the following considerations:

- 1) the practical activity of the student is always related to the mental activity that directs him;
- 2) mental activity is related to the interest of the student in the field of educational practice;
- 3) improvement of the moral and ecstatic education of the student in the process of assimilation of a foreign language;
- 4) when the material in the educational process is prepared in connection with independent work, the student's activity increases.

DISCUSSION. The reserve of the educational process can be used in accordance with the purpose by combining the teaching of the student's domestic demand with moral-aesthetic training, improving the management of his foreign demand. The availability, assessment and optimality of educational goals and solutions in the context of the development procedure for managing the process of foreign language and moral-aesthetic training of students through foreign languages were discussed. Essentially, when defining the goals of the management program, it analyzes the current situation, analyzes alternative solutions, and evaluates and

designs the activity of students in order to determine the optimality in terms of time and effort spent by the participants of the educational system. An alternative to a scientific research paper involves the selection and evaluation of a different perspective on the subject being studied.

As a foreign language teacher of a higher education student, he performs a variety of tasks, including collecting data and assessing the student's situation, improving the student's moral-ethical attitude and attitude to learning, improving the student's ability to work with the student, and providing a critical approach to problem-solving.

The search task is carried out in connection with the goal of learning and learning another object and the way to give personal importance to the task, that is, in connection with the search for a new way of education.

The study guide helps students to understand the practical and developmental importance of teaching foreign languages. The task of education is related to the understanding of the intended educational goal in learning basic needs. Organizational work is directly related to the activity of organizing the work of the teacher and the student and determining the individual activity of the student.

An important aspect of the improvement of the thesis is the scientific accuracy of the subject, accuracy, conciseness, comprehensiveness and agreement of the recommendation. The success of teaching foreign languages depends to a large extent on the psychological skills of the teacher and the ability to use innovations in the student's work.

The need to know about the life, creativity and culture of the people of the country where the language is being studied is very strong. It is possible to use modern texts, as well as modern poems and songs, to create the words and thoughts of the modern language, and to use them as a guide. This is the basis for making these opinions. Such material fulfils the general educational function of learning the basic requirement.

Ethical-esthetic teaching in foreign language textbooks can be carried out in

two directions: secondly, the content of the educational material, secondly, the third and third method of teaching and learning. Our goal is to find the basis for the improvement of moral and aesthetic education in the field of education of students and to offer a suitable and appropriate way in our view.

The main content of mathematics for education is presented in textbooks and textbooks, as well as the topic of oral speech can be clearly expressed in texts to improve listening and reading comprehension, as well as through exercises designed to improve language skills. Pay special attention to the semantic enrichment of each sentence. Textual materials create endless opportunities for moral, ideological, practical, labour, ecstatic and intellectual education. However, reading and understanding alone will not be enough. It is not important for the student to study the book connected to the source, but it is important for the student to know how reliable the source is, the reliability, and the ability to read the fiction, so that the student not only learns the source but also knows the methods and methods of working with it. Therefore, the second direction of the implementation of moral-ecstatic training in the Khobi language class includes the use of such a teaching method that adds the most important to the implementation of the task.

In life, a person requires the creative application of acquired knowledge, skills and competence, that is, the ability to apply knowledge and competence in a new situation. It is a three-fold educational task of learning to think, observe, draw conclusions, and solve logical problems. Thus, working on a text with moral and ecstatic meaning in foreign languages is not limited to reading and understanding. After reading the text, students should be given a cognitive task that will allow them to read the text, express their opinion about the process expressed in the text and their response to the event, justify and prove their point of view, argue with others, and convince others.

Today, the integrative approach involves solving educational tasks in a single step. Secondly, it is important that the collected material has a high educational value, thus it is possible to form skills in students and in the process of developing

skills, the teaching-learning method should be able to open the pedagogic framework of teaching basic needs.

IN CONCLUSION, in the case of technical higher education, it is very important to have a teacher's patience, to organize a quick conversation with students, and to create a comfortable environment for an independent exchange of ideas. In this case, it is important not to correct the mistake, but to encourage the student to express his opinion in clear language.

To date, in the field of higher education, the existing method of developing the educational and training environment is being used to study the needs of the students. The purpose and task of education are focused on the improvement of the individual's educational-teaching capacity and during the formation of his independent activity in the way of learning, the development of morally and esthetically mature students is considered an important goal.

On the basis of the science of human development, the essence of training is at a high level, that is, the development of skills and moral-ecstatic training is important, and it supports a mature trained person.

The main objective of teaching humanities in higher technical education is to educate the student ethically and aesthetically, and his attitude to the environment and his worldview are derived from the content of educational material and vocabulary. As an agent of mutual respect and cooperation in the school, it is a task that encourages the independent application of knowledge, skills, and abilities and ensures the transition to an independent form of activity. It is the most important requirement of today that the student's response to reading is carried out by the teacher as the organizer of the student's speech activity.

As a result of our analysis of the process of moral and ecstatic training of students of higher education through a foreign language, it was clarified as follows:

a) in the case of technical higher education, the practical requirements of the curriculum do not always respond to the needs of the time, that is, the practical, educational situation used in the curriculum is far from real life, and it is impossible

to meet the needs of the students, it does not add anything to the development of concepts and the development of ideas;

b) the use of independent work at a staged level, which contributes to the improvement of moral and aesthetic education in the Japanese language, forms auditory and independent work skills, and is directed to expressing one's opinion and expressing a personal attitude to the main opinion;

c) the work of moral-aesthetic training should be subject to the situation from time to time and have a purpose-oriented approach.

Based on the above, we can say that in the next chapter of our research work, we will discuss the pedagogical aspects of moral and ecstatic training in the process of teaching students of technical higher education.

REFERENCES

1. Astin, Alexander W. and Helen S. Astin (1999). *Meaning and Spirituality in the Lives of College Faculty: A Study of Values, Authenticity, and Stress*. Los Angeles: Higher Education Research Institute.

2. Bazarova U.M. (2021). Improvement of mechanisms of moral and aesthetic education of students in foreign language lessons of a technical university. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities* 11(11)

3. Bazarova U.M. (2019) The Role of Spiritual and Moral Education of Students of Technical University in the Lessons of Foreign Languages. Philadelphia, USA (614-616).

4. Bazarova U.M. (2019). The state of the problem of moral and aesthetic education of students by means of a foreign language at the present stage. *International scientific journal "Scientific Horizons"* (1). Moscow

5. Bazarova U. (2022). Spiritual and moral education of students in the use of technology in the preparation of future professionals for innovative activities in foreign language classes. *Архив научных исследований*, 2(1).
<http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1812>

6. U.M.Bazarova, M.J.Ashirmatova, R.K.Alibekova (2022) The content and pedagogical conditions of moral and aesthetic education of the younger generation. // International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECS) ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 03.

7. Bezugla, Marina. (2015). Formation in the student youth of spiritual and cultural values of education. (*Dissertation for a Candidate of Pedagogical Sciences*). East-Ukrainian National University named after V. Dal, Kyiv

8. Dalton, Jon C. (2001). Finding a Place for the Spirit in Work and the Community in The Implications of Student Spirituality for Student Affairs Practice, *Career and Calling*. (17-26)

9. Frankl, V. D.A. Leont'ev, M.P. Papush & E.V. Eydman. (1990) Man's Search for Meaning. *Translated from English and German*. Moscow.

10. Hakimova Muhabbat, Bazarova U.M., Mirzaeva M.N. Opportunities for Innovation Technologies in Higher Education. *International Journal on Integrated Education* (IJIE) Indonesia, 12/2020, 282 -285p.

11. Jablonski M, (2001). The Implications of Student Spirituality for Student

TCP/IP STEKIDA MA'LUMOT PAKETLARNI UZATISH TAMOYILLARI VA ULARNING TAHLILI

Xamdamov Utkir Rahmatullayevich¹

Boymirzayev Abbos Shavkatjon o'g'li²

¹Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU professori , texnika fanlari
doktori.

²Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU telekommunikatsiyada boshqaruv
tizimlarining apparat va dasturiy ta'minoti kafedrasida magistranti

Maqolada TCP/IP stekida ma'lumot paketlarini uzatish haqida bo'lib, tarmoqda paketlar uzatilish bosqichlari, shuningdek TCP/IP stekidan ayni paytda qayerlarda foydalanishimiz va undagi asosiy protokollar ko'rib chiqilgan. Bundan tashqari TCP/IP stekining ishlash prinsipi va bu prinsip asosida uzatilayotgan paketning qismlari tafsilotlari bilan tahlil qilib chiqilgan.

Tayanch so'z va iboralar: TCP/IP, paket, freym, datagram, qatlam, OSI, UDP, FTP, HTTP, MTP, ESC, VER, HLEN, fleg, treyler

Ключевые слова и фразы: TCP/IP, пакет, кадр, дейтаграмма, уровень, OSI, UDP, FTP, HTTP, CMTP, ESC, VER, HLEN, флаг, трейлер

Key words and phrases: TCP/IP, packet, frame, datagram, layer, OSI, UDP, FTP, HTTP, CMTP, ESC, VER, HLEN, flag, trailer

Kirish. TCP/IP modeli uzatishni boshqarish protokoli/Internet protokoli modelidir. Ushbu model ma'lumotlarning samarali va xatosiz uzatilishini nazorat qilish uchun maxsus ishlab chiqilgan tarmoq domenining bir qismidir. Model to'rt qavatli arxitektura ishlaydi, bunda har bir qatlam ma'lumotlarni uzatish uchun zaruriy protokollarga asoslanadi, bu esa ma'lumotlarni tarmoq orqali samarali uzatish uchun eng maqbul tuzilmaga o'zgartiradi.

Mazkur tadqiqotda TCP/IP stekini umimiy tuzilishi, tarmoqda paketlar uzatilish bosqichlari, shuningdek TCP/IP stekidan ayni paytda qayerlarda

foydalanishimiz va undagi asosiy protokollar o'ganib chiqilgan. Bundan tashqari TCP/IP stekining ishlash prinsipi va bu prinsip asosida uzatilayotgan paketning qismlari tafsilotlari bilan tahlil qilib chiqilgan.

TCP/IP tarixi. Internet Protocol Suite yoki qisqacha TCP/IP - bu Internetning tarmoq qatlamini tashkil etuvchi protokollar to'plami. TCP/IP Sovuq urush davrida AQSh Mudofaa vazirligi kompyuterlarni o'z tarmoqlarida va milliy chegaralar bo'ylab bir-biriga ulash usuli sifatida ishlab chiqilgan. U 1960-yillarning oxiridan beri DARPA tomonidan rasmiylashtirilgan va keyinchalik butun dunyo bo'ylab davlat idoralari va universitetlari tomonidan umumiy tarmoq standarti sifatida qabul qilinganidan beri qo'llanila boshlandi. TCP/IP ning birinchi versiyasi ARPANET (1975) bo'lib, u Advanced Research Projects Administration Network degan ma'noni anglatadi. Nomi 1983 yilda TCP/IP ga o'zgartirildi, u har qanday tarmoqda ishlatilishi mumkin bo'lgan ochiq standartga aylandi. Tadqiqotchilarga bir-birining jihozlariga kirish huquqini berish uchun ular xabarlarini yo'lda biron bir oraliq tugun tomonidan qayta uzatilmasdan uzoq masofalarga tezda yuborishlari kerak edi. Bu esa Transmissiyani boshqarish protokoli (TCP) va Internet protokoli (IP) ning rivojlanishining zaruratiga olib keldi. Ushbu protokollar mahalliy tarmoqlar yoki keng maydon tarmoqlari orqali kompyuterlar o'rtasida mashinalar o'rtasida ulanish uchun mo'ljallangan edi.

Tushunish uchun OSI modelini qaraydigan bo'lsak, birinchi navbatda qatlamlash tushunchasini tushunish kerak. Qatlamlash (Layering) - bu murakkab muammo yoki tizimni kichikroq, boshqariladigan qismlarga bo'lish uchun kompyuter dasturlashda qo'llaniladigan usul. OSI modeli yetti qavatli model bo'lib, tarmoq aloqalarining murakkabligini yettita kichikroq, boshqariladigan bo'laklarga ajratadi, ularning har biri aloqa jarayonining turli jihatlari uchun javobgardir. OSI modelining yettita qatlami: Fizik qatlam, Ma'lumotlar havolasi qatlami, Tarmoq qatlami, Transport qatlami. Sessiya qatlami, Taqdimot qatlami, Ilova qatlami.

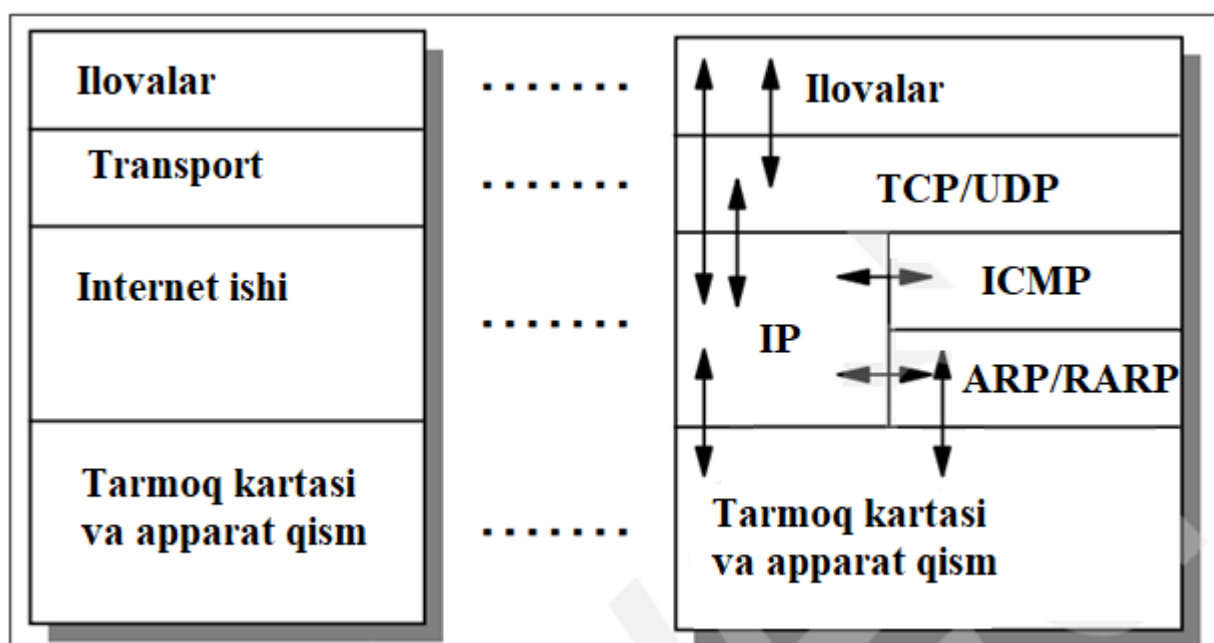
TCP/IP modeli to'rtta qatlamni o'z ichiga oladi: tarmoqqa kirish qatlami, internet qatlami, transport qatlami va ilova qatlami. Har bir qatlam tarmoq kanali

orqali uzatiladigan ma'lumotlar bo'yicha ma'lum bir vazifani bajaradi va ma'lumotlar oldindan belgilangan sxema bo'yicha bir qatlamdan ikkinchisiga o'tadi. TCP/IP protokollari 4 ta qatlamda modellashtirilgani quyidagi shaklda tasvirlangan

TCP/IP protokollar stekida har bir qatlam ma'lum funksiyalar to'plamini tasvirlaydi

Ilova qatlami. Ilova qatlami ma'lumotlar almashinuvi uchun dastur va foydalanuvchi o'rtasida qulay aloqani ta'minlaydi va tizimni masofadan boshqarish, elektron pochta xizmatlari va boshqalar kabi turli funktsiyalarni taklif qiladi.

Ushbu qatlamda ishlatiladigan ba'zi protokollar:

HTTP: Internetda mavjud bo'lgan ma'lumotlarga kirish uchun gipermatnni uzatish protokoli ishlatiladi.

SMTP: Elektron pochta bilan bog'liq qadamlar va muammolarni hal qilish vazifasi yuklangan oddiy pochta uzatish protokoli.

FTP: Bu tarmoq kanali orqali fayllarni uzatishni nazorat qiluvchi standart protokol.

Transport qatlami Ushbu qatlam jo'natuvchi va qabul qiluvchi qurilma o'rtasidagi aloqani o'rnatish uchun mas'uldir, shuningdek, dastur sathidan ma'lumotlarni paketlarga bo'lish vazifasini bajaradi, keyinchalik ular ketma-ketlikni

yaratish uchun ishlatiladi. Shuningdek, u ma'lumotlarni saqlash, ya'ni xatosiz uzatilishi vazifasini bajaradi va ma'lumotlarni bir tekis uzatish uchun aloqa kanali bo'ylab ma'lumotlar oqimi tezligini nazorat qiladi.

Ushbu qatlamda ishlatiladigan protokollar:

TCP: Transmissiyani boshqarish protokoli aloqa kanali orqali segmentlarni to'g'ri uzatish uchun javobgardir. Shuningdek, u manba va maqsad tizimi o'rtasida tarmoq ulanishini o'rnatadi.

UDP: Foydalanuvchi Datagram Protocol ma'lumotlarni uzatish paytida xatolar va boshqa vazifalarni aniqlash uchun javobgardir. UDP ma'lumotlarni uzatish uchun turli maydonlarni saqlaydi, masalan:

Manba port manzili: Bu port uzatiladigan xabarni tashkil etuvchi dasturni loyihalash uchun javobgardir.

Belgilangan port manzili: Bu port jo'natuvchi tomondan yuborilgan xabarni qabul qiladi.

Umumiy uzunlik: foydalanuvchi datagrammasining umumiy bayt soni.

Tekshirish summasi: Belgilangan tomonda xabarning xatosini aniqlash uchun ishlatiladi. Internet qatlami. Internet qatlami ma'lumotlarning tarmoq standartlari orqali uzatilishini nazorat qilish vazifasini bajaradi va oldingi qatlam tomonidan yuborilgan paketlar ko'rinishidagi ma'lumotlarni kanal orqali uzatish bilan bog'liq turli bosqichlar bilan bog'liq protokollarni qabul qiladi. Ushbu qatlam TCP/IP modelida ko'plab muhim funktsiyalarni bajaradi. U ma'lumotlar paketlari uzatish uchun foydalanadigan yo'lni belgilash uchun javobgardir. Ushbu qatlamda qo'llaniladigan ba'zi protokollar: IP: Ushbu protokol qurilmangizga noyob manzilni tayinlaydi; IP-manzil, shuningdek, ma'lumotlarni aloqa kanali orqali yo'naltirish uchun javobgardir.

ARP: Ushbu protokol IP-manzil yordamida jismoniy manzilni topish uchun mas'ul bo'lgan manzilni aniqlash protokoliga ishora qiladi.

Tarmoqqa kirish qatlami. Bu qatlam ma'lumotlar havolasi va fizik qatlamning kombinatsiyasi bo'lib, u erda ma'lumotlarni bitlarda, ya'ni tarmoq kanalidagi fizik

aloqa rejimlari orqali ikkilik formatda yuborish va qabul qilish vazifasini bajarish uchun javobgardir. Tarmoq kanali orqali uzatish yo'lini xaritalash uchun tizimning fizik manzilidan foydalanadi.

TCP/IP ning ishlash prinsipi. TCP/IP protokollar to'plami Internetdagi xostlarni ulash uchun foydalaniladigan aloqa protokollari to'plamidir. TCP/IP bir xil tarmoqdagi kompyuterlarga bir-birini identifikatsiya qilish va aloqa qilish imkonini beradi. TCP/IP ikki qatlamli protokol bo'lib, transport qatlami (TCP) ishonchli aloqa uchun mas'uldir va Internet qatlami (IP) paketlarni xostdan xostga yo'naltirish uchun javobgardir. Transport qatlamida TCP ilovalarga ishonchli bayt oqimi xizmatini taqdim etadi. TCP ma'lumotlarning etkazib berilishini kafolatlaydi va ma'lumotlar yuborilgan tartibda yetkazib beriladi. TCP ushbu xizmatni taqdim etish uchun bir nechta mexanizmlardan foydalanadi, jumladan tartib raqamlari, tasdiqlar va kutish vaqti. Internet sathida IP xostdan xostga datagrammalarni (paketlarni) yo'naltirish uchun javobgardir. IP datagrammalarni yetkazib berishga kafolat bermaydi, lekin ularni eng yaxshi tarzda yetkazib berishga harakat qiladi. Agar datagramni yetkazib bo'lmasa, IP manba xostiga xato xabarini qaytaradi.

TCP/IP da to'rtta asosiy protokollar qo'llaniladi: Transmission Control Protocol (TCP), User Datagram Protocol (UDP), Internet Protocol (IP) va Internet Control Message Protocol (ICMP). TCP ma'lumotlarning ishonchli va tartibda yetkazilishini ta'minlaydi. UDP ma'lumotlarni ishonchli tarzda yetkazib berishni talab qilmaydigan yoki TCP qo'shimcha xarajatlarsiz tez yetkazib berishni talab qiladigan ilovalar uchun ishlatiladi. IP - bu ma'lumotlarni bir kompyuterdan ikkinchisiga yo'naltiruvchi protokol. ICMP xatolarni tekshirish va tirbandlikni boshqarish uchun ishlatiladi.

TCP xususiyatlari. TCP ulanishga yo'naltirilgan protokol bo'lib, u har qanday ma'lumotlarni uzatishdan oldin ikkita tugun o'rtasida aloqa o'rnatadi. TCP ulanishi orqali yuborilgan barcha ma'lumotlar aniqligi tekshiriladi va ma'lumotlar to'g'ri qabul qilinmaguncha qayta uzatiladi. Ushbu ishonchlilik TCP ni yuqori darajadagi xatolarni tekshirish va katta hajmdagi ma'lumotlarni uzatishni talab qiladigan

ilovalar uchun juda mos qiladi. Shuningdek, TCP OSI modelining eng past darajasida ishlaydi, ma'lumotlarni segmentlarda uzatadi, keyinchalik ular qabul qiluvchi tomonidan butun ramkalarga qayta yig'iladi. TCP shuningdek, ma'lumotlarni yuborish tezligini tartibga solish orqali tarmoq tiqilib qolishining oldini olishga yordam beradigan tiqilib qolishni nazorat qilishni ta'minlaydi. Bundan tashqari, TCP ma'lumotlar oqimini boshqarishi mumkin, bu esa dastur ehtiyojlariga qarab ma'lumotlarni turli tezlikda yuborish imkonini beradi.

TCP/IP dan foydalanish. Bu yerda TCP/IP modellarining eng qimmatli foydalanishlaridan ba'zilari:

World Wide Web: TCP/IP veb-brauzerlar va serverlar o'rtasida ma'lumotlarni uzatadi.

Elektron pochta: Outlook, Thunderbird va Gmail kabi ilovalar elektron pochta xabarlarini yuborish va qabul qilish uchun TCP/IP protokollaridan foydalanadi.

Fayl uzatish: FTP, SFTP va boshqa fayl uzatish xizmatlari fayllarni bir kompyuterdan ikkinchisiga ko'chirish uchun TCP/IP ga tayanadi.

Tarmoq: TCP/IP tarmoqdagi kompyuterlarni bir-biriga bog'laydi.

Virtual xususiy tarmoqlar: VPNlar umumiy yoki xususiy tarmoq bo'ylab harakatlanishdan oldin ma'lumotlarni shifrlash uchun TCP/IP dan foydalanadi.

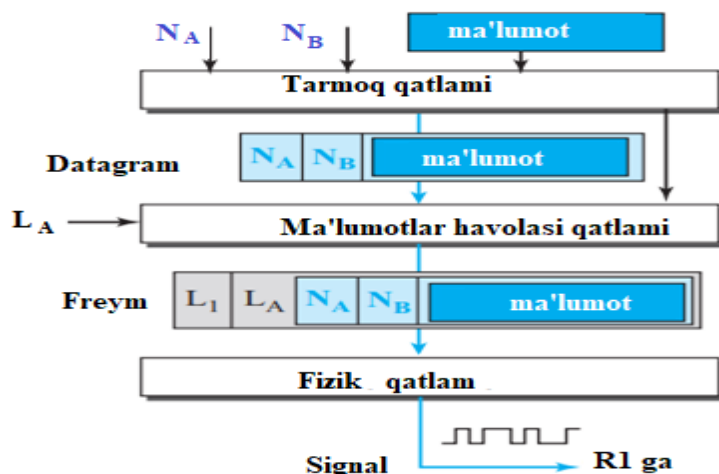
Narsalar Interneti: Ko'pgina aqlli uy qurilmalari ma'lumot almashish va uzatish uchun TCP/IP dan foydalanadi.

Ovozli Internet protokoli: Skype va Google Voice kabi VOIP xizmatlari qo'ng'iroqlarni internet orqali uzatish uchun TCP/IP dan foydalanadi.

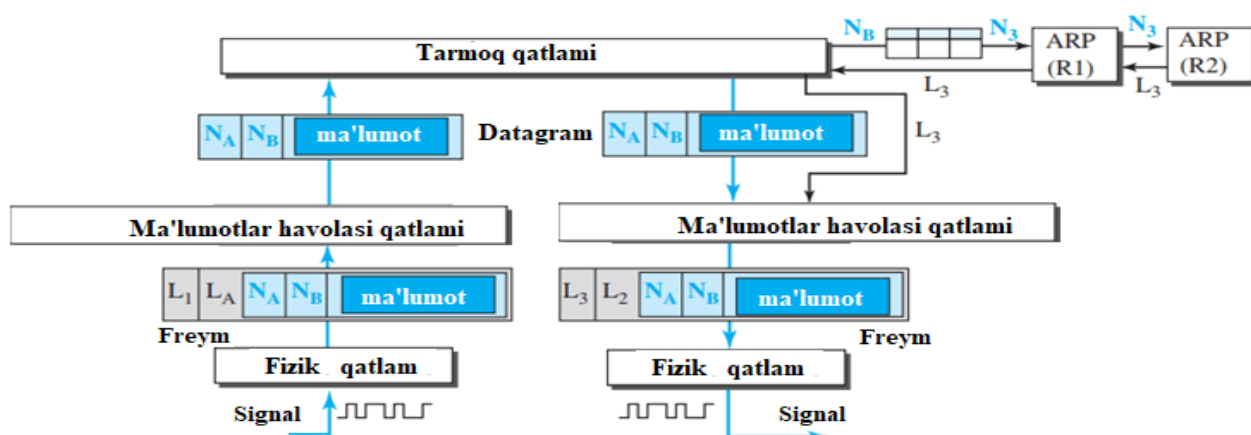
TCP/IP modelida ma'lumotlarni uzatish. TCP/IP modelida ma'lumotlar paketlarda uzatilib. Bu paketlar Ma'lumotlar havolasi sathida freymalar deb ataladi. Bu paketlar Malumotlar havolasiga tarmoq sathidan Datagramlar sifatida uzatiladi. Ma'lumotlar havolasi pog'onasida bu datagramlar freymalar ichiga joylashtiriladi. Buni quyidagi chizmada ham ko'rish mumkin.

Paketni uzatish

Paketni qatlamlarda uzatish va qabul qilish

Freymni malumotlar havolasi qatlamida umumiy tuzilishi quyidagicha

Flag.- bu freymning boshi va oxirini belgilovchi maxsus bit ketma-ketligi. flag ketma-ketligi odatda 01111110 ikkilik ko'rinishini o'z ichiga olgan bir baytdan iborat. Flag sinxronizatsiya mexanizmi bo'lib xizmat qiladi va qabul qiluvchi qurilmaga freymning boshi va oxirini aniqlash imkonini beradi.

Header. Sarlavha ramkaning to'g'ri uzatilishi uchun zarur bo'lgan boshqaruv ma'lumotlarini o'z ichiga oladi. Ushbu ma'lumotlar manba va qabul qiluvchi qurilmalarning manzillarini, shuningdek, ketma-ketlik raqamlari, xatolarni aniqlash kodlari va oqimni boshqarish ma'lumotlari kabi boshqa ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Sarlavha odatda ramkadagi ma'lumotlardan oldin keladi.

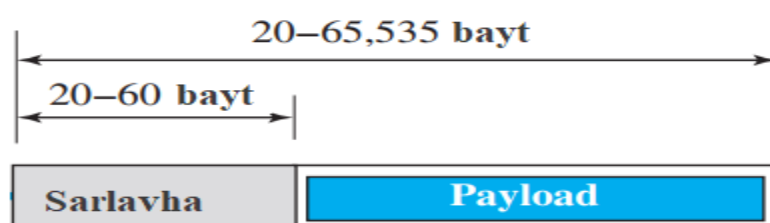
ESC - bu freymdagi boshqa belgilardan ajratish uchun ishlatiladigan maxsus belgi. freymning ma'lumotlar maydonida ESC belgisi aniqlanganda, u ma'lumotlarning bir qismi emas, balki boshqaruv ma'lumotlarining bir qismi ekanligini ko'rsatish uchun maxsus kodlangan belgidan keyin boshqa turdagi ma'lumotlar kelishini bildiradi.

Trailer. Treyler uzatilgan ma'lumotlarning yaxlitligini ta'minlash uchun ishlatiladigan xatolarni aniqlash kodlari kabi qo'shimcha nazorat ma'lumotlarini o'z ichiga oladi. Treyler odatda freymdagi ma'lumotlardan keyin keladi.

Ma'lumotlar havolasi ilovasida ma'lumotlarni uzatish oqimi bir nechta yo'llar bilan boshqarilsada asosan ikkita bufferlar bilan amalga oshiriladi. Biri yuboruvchi ma'lumotlar havolasi sathida, ikkinchisi esa qabul qiluvchi ma'lumotlar havolasi qatlamida. Bufer - bu jo'natuvchi va qabul qiluvchi tomonda paketlarni saqlashi mumkin bo'lgan xotira joylari to'plami.

Tarmoq qatlamida paketlar datagramlar deb nomlanadi. Datagram asosan ikki qismdan iborat bo'ladi. Header qism 20 baytdan 60 baytgacha bo'lishi mumkin. datagramning umumiy hajmi esa 20 baytdan 65535 baytgacha bo'lishi mumkin.

IP datagramning umumiy ko'rinishi

Header qism ham o'z navbatida bir necha qismlardan iborat.

Versiya raqami. 4-bitli versiya raqami (VER versiya raqami, HLEN header uzunligi) maydoni versiyasini belgilaydi. IPv4 protokoli 4 bitli qiymatga ega.

Sarlavha uzunligi. 4 baytli so'zdagi datagram sarlavhasining umumiy uzunligini 4 bitli sarlavha uzunligi maydoni (HLEN) belgilaydi. IPv4 datagrammasi o'zgaruvchan uzunlikka ega sarlavhadan iborat. Qurilma datagrammani qabul

qilganda, sarlavha qachon to'xtashini bilishi va paketga kiritilgan ma'lumotlar qayerdan boshlanishini bilishi kerak.

Xizmat turi. Ip sarlavhaning haqiqiy loyihasida bu maydon datagram qanday boshqarilishi kerakligini anglatgan bo'lib, xizmat turi (type of service TOS) nomlangan. 1990 yillardan keyin IETF tomonidan tabaqalashtirilgan xizmatlar deb nomlangan (DiffServ). Sarlavha uchun 4 bayt uzunlikdagi qismning ajratilishi mantiqiy bo'lib, IP sarlavha uchun doim 4 baytli chegara belgilanishi zarur bo'lgan.

Umumiy uzunlik. Ushbu 16-bitli maydon IP datagramning umumiy uzunligini (sarlavha va ma'lumotlar) belgilaydi. 16 bitli raqamlar (agar barcha raqamlar 1lardan iborat bo'lsa) umumiy uzunligi 65535 gacha bo'lgan qismni belgilashi mumkin. Bu maydon qabul qiluvchui qurilmaga paket to'liq qabul qilinganligini bilishga yordam beradi. Yuqori qatlamdan kelayotgan ma'lumot uzunligini bilish uchun umumiy uzunlikdan sarlavha uzunligini olib tashlash kerak bo'ladi. sarlavha qism HLEN maydonin 4 ga ko'paytirish orqali topiladi. U holda ma'lumot uzunligi = umumiy uzunlik - (HLEN) x 4 ga teng bo'ladi. 65,535 bayt hajmi katta bo'lib tuyulishi mumkin bo'lsa-da, IPv4 datagramining hajmi yaqin kelajakda ortishi mumkin, chunki asosiy texnologiyalar bundan ham ko'proq o'tkazish qobiliyati imkoniyatini beradi. Masalan, Ethernet protokoli freymni inkapsulyatsiya qilinishi mumkin bo'lgan ma'lumotlar hajmini minimal va maksimalga chegarasini belgilaydi (46 dan 1500 baytgacha). Agar IPv4 datagrammasining hajmi 46 baytdan kam bo'lsa, yuqoridagi talabga javob berishi uchun unga biroz to'ldirish qo'shiladi. Bunday holda, mashina datagrammani dekapsulatsiya qilganda, u haqiqatan ham qancha ma'lumot va qancha to'ldirilgan padding qism borligini aniqlash uchun umumiy uzunlik maydonini tekshirish kerak bo'ladi.

Identifikatsiya, fleg va bo'laklanish ofseti. Bu uchta maydon Ip datagramning bo'laklanishi bilan bog'liq bo'lib, Ip datagramni bo'laklash odatda datagram o'lchami o'zi uzatilayotgan tarmoq olishi mumkin bo'lgan datagram o'lchamidan katta bo'lganda amalga oshiriladi.

Yashash vaqti.Marshrutlash protokollarining ba'zi funksiyalarga ko'ra datagram internetda aylanib qolib, yetib borish manziliga yetib bormay ba'zi tarmoqlarga qayta va qayta borishi mumkin.Bu esa internetda qo'shimcha ma'lumotlar oqimi(traffiklarni) hosil qilishi mumkin.Yashash vaqti(time-to-live TTL) maydoni datagram borishi mukin bo'lgan maksimal tarmoq nuqtalari (hops) larni boshqarish uchun ishlatiladi.

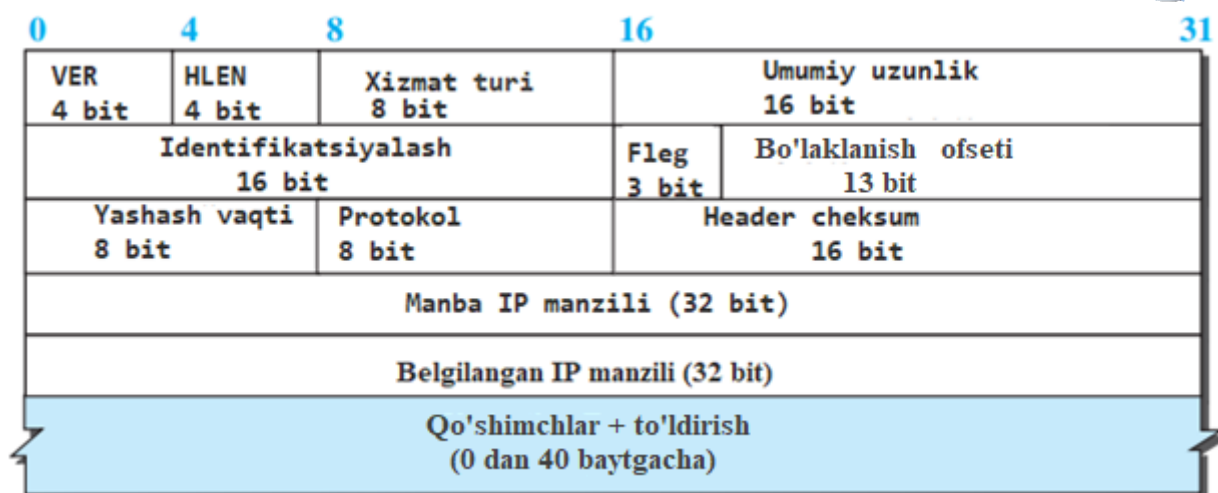
Protokol.TCP/IP da paketning payload deb nomlangan ma'lumot qismi boshqa protokoldan to'la paketni oladi.Misol uchun datagram transport qatlamiga tegishli UDP yoki TCP protokollaridan paketlarni olishi mumkin.Datagram shuningdek boshqa IP xizmatlaridan foydalanadigan protokollaridan missol uchun marshrutlash yoki qo'shimcha protokoldan ham paketni olishi mumkin.Internet ma'muriyati IP xizmatlaridan foydalana oladigan har qanday protokolga protokollar maydoniga o'rnatiladigan 8 bitli takrorlanmas raqamlar ketma ketligini bergan.

Manba va yetib borish manzillari. Bu 32 bitli manba va yetib borish manzili maydonlari mos ravishda manba va yetib borishning IP manzilini belgilaydi. Manba xost IP manzilini bilishi kerak.

Qo'shimchalar. Datagram sarlavhasi 40 baytgacha qo'shimchalarga ega bo'lishi mumkin. qo'shimchalar testlash va xatoliklarni aniqlash uchun ishlatiladi. Qo'shimchalar IP sarlavhasining majburiy qismi bo'lmasada, qo'shimchalar qayta ishlash IP dasturining talabidir. Buning ma'nosi barcha ilovalar, agar ular sarlavha ichida mavjud bo'lsa, qo'shimchalarni boshqarishi kerak bo'ladi.

IP datagramining sarlavhasining qismlari

TCP/IP modelining afzalliklari: Kengayishlik: TCP/IP modeli yuqori darajada kengaytirilishi mumkin va kichik va katta tarmoqlarni sig'dira oladi. Ishonchlilik: Model mustahkam va ishonchli bo'lib, uni muhim vazifalar uchun javob beradi. Moslashuvchanlik: Bu juda moslashuvchan bo'lib, har xil turdagi tarmoqlar o'rtasida o'zaro ishlash imkonini beradi. Xavfsizlik: Modeldagi turli protokollar mustahkam xavfsizlik choralarini ta'minlaydi

TCP/IP modelining kamchiliklari: Murakkablik: Model juda murakkab va sozlash va saqlash uchun ma'lum darajadagi tajribani talab qiladi. Zaiflik: Murakkabligi tufayli u hujumga moyil. Ishlash: tarmoq tiqilib qolishi va kechikish tufayli unumdorlik pasayishi mumkin

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki TCP/IP steki ustun tomonlari bilan birga kamchilik jihatlariga ega bo'lsada hozirgi kunda eng keng tarqalgan ommalashgan ma'lumotlarni uzatish modelidir. U malumot paketlarini uzatishda quyidagi ustunliklarga ega ekanligini ko'rishimiz mumkin. Moslik: TCP/IP modeli ma'lumotlar paketini uzatish uchun eng ko'p qo'llaniladigan protokollar to'plami bo'lib, keng doiradagi qurilmalar va operatsion tizimlar bilan mos keladi. Bu turli tarmoqlar va qurilmalar o'rtasida ma'lumotlarni uzatishni osonlashtiradi. Ishonchlilik: TCP/IP modeli barcha paketlarning belgilangan manzilga xatosiz yetkazilishini ta'minlash orqali ishonchli ma'lumotlarni uzatishni ta'minlaydi. Shuningdek, u har qanday xatolarni aniqlash va kerak bo'lganda

paketlarni qayta uzatish uchun xatolarni tekshirish mexanizmlarini o'z ichiga oladi. Kengayishlik: TCP/IP modeli yuqori darajada kengaytirilishi mumkin va katta hajmdagi ma'lumotlar trafiginini boshqarishi mumkin. Shuningdek, u mavjud tizimlarni buzmasdan yangi qurilmalar va tarmoqlarni qo'shish imkonini beradi. Moslashuvchanlik: TCP/IP modeli har bir qatlam uchun eng mos protokolni tanlashda moslashuvchanlikni ta'minlab, turli qatlamlarda turli protokollardan foydalanishga imkon beradi. Xavfsizlik: TCP/IP modeli uzatish paytida ma'lumotlarni himoya qilish uchun shifrlash va autentifikatsiya kabi bir nechta xavfsizlik mexanizmlarini o'z ichiga oladi. Standartlashtirish: TCP/IP modeli standartlashtirilgan protokollar to'plami bo'lib, u turli qurilmalar va tarmoqlar o'rtasida o'zaro hamkorlikni ta'minlaydi. Iqtisodiy samaradorlik: TCP/IP modeli ma'lumotlarni uzatish uchun tejamkor yechim hisoblanadi, chunki u qimmat apparat yoki dasturiy ta'minotni talab qilmaydi.

Foydalanilayotgan adabiyotlar :

- 1) Lydia Parziale David T. Britt Chuck Davis Jason Forrester (december 2006y) "TCP/IP Tutorial and Technical Overview"
- 2) [Douglas E. Comer](#) (2001). Internetworking with TCP/IP – Principles, Protocols and Architecture.
- 3) *Ronda Hauben*. (July 2009). "From the ARPANET to the Internet"
- 4) Stallings, William (January, 2007). "[Data and Computer Communications](#)"
- 5) [Tarik Eltaeib](#) (March 2015). "TCP/IP protocol layering "
- 6) Microsoft (2007). "TCP/IP protocol architecture"
- 7) Behrouz A. Forouzan (2013). "Data Communications and Networking"
- 8) Comer, Douglas (January , 2006). [Internetworking with TCP/IP: Principles, protocols, and architecture](#)
- 9) Stallings, William (January , 2007). [Data and Computer Communications](#)
- 10) Tanenbaum, Andrew S. (January , 2003). [Computer Networks](#)

- 11) Hunt, Craig (2002). TCP/IP Network Administration
- 12) Davies, Howard; Bressan, Beatrice (April , 2010). “[A History of International Research Networking](#)”
- 13) Baker, Steven; Gillies, Donald W (August2015). “[Desktop TCP/IP at middle age](#)”
- 14) [Abbate, Janet](#) (2000). “ [Inventing the Internet.](#) ”

MEHMONXONA MOLİYAVIY BOSHQARUVINING
RIVOJLANTIRISH OMILLARI

Nazarova Mushtariy Axadjon qizi
Raxmatov Jaxongirmirzo G'ayratjon o'g'li
Namangan Davlat universiteti
Mehmonxona xo'jaligini tashil etish va boshqarish
yo'nalishi I-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada mehmonxona boshqaruv sohasida optimallashtirishning asosiy chora tadbirlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: CRM, Moliyaviy boshqaruv, schot-faktura, moliyaviy hisobotlar.

Bugungi kunda mehmonxonalarda turli boshqaruv metodlaridan keng foydalanilmoqda. Mehmonxona boshqaruvida uning rivojlanishi uchun muhim bo'lgan eng muhim vazifalardan biri mehmonxonalarning moliyaviy boshqaruv sohasi hisoblanadi. Mehmonxona moliyaviy boshqaruv elementlari, aynan shu mehmonxona turi va shakliga qarab o'zgaradi, lekin ularning asosiy qatorida quyidagilar kiritilishi mumkin:

Hisob-faktura: Bu moliyaviy hujjatlardan biridir va mehmonxonaning har bir faoliyatidan keyin ishlatiladi. Bu hujjat orqali, mehmonxona ish faoliyatini kuzatish, pul to'plash va boshqa moliyaviy ishlarni o'tkazish uchun moliyalarni to'lash va olishni o'rganadi.

Xodimlar to'lovlarining boshqarilishi: Mehmonxona xodimlari uchun to'lovlar tizimini boshqarish kerak. Bu elementning yo'nalishi uchun odatda HR bo'limi, bu ishni bajarish uchun ajratilgan xodim yoki xodimlar guruhi, va shu xodimlarning to'lovlari bilan bog'liq bo'lgan qo'shimcha moliyaviy hujjatlarni tayyorlashga oiddir.

Moliyaviy hisobotlar: Bu element, mehmonxonaning moliyaviy holatini

o'rganish va o'zgartirish uchun juda muhimdir. Moliyaviy hisobotlar, moliyaviy holat, o'tkazilgan operatsiyalar va moliyaviy tushumlar kabi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.

Moliyaviy rejalashtirish: Mehmonxona moliyaviy boshqaruvining asosiy elementlari boshqa elementlarning oldiga ko'chirish uchun yaxshi rejalashtirilgan moliyaviy rejalashtirishni o'z ichiga oladi. Moliyaviy planning, moliyaviy boyliklar, qarzдорliklar va mijozlarning to'lovlariga oid ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi.

Boshqaruv paneli: Moliyaviy holatni, moliyaviy tushumlarni va boshqa moliyaviy ma'lumotlarni o'rgatish uchun mehmonxonaning boshqaruv paneli yoki moliyaviy tizimi zarurdir. Bu panel tizimi, moliyaviy rejalashtirish va moliyaviy hisobotlar kabi boshqa elementlarni ham o'z ichiga oladi.

Mehmonxonalarda moliyaviy boshqaruvni yanada rivojlantirish uchun moliyaviy boshqaruvning turli tizimlari bor bo'lib, ular mehmonxonalar faoliyatini optimallashtirishga xizmat qiladi. Mehmonxonalarda moliyaviy boshqaruv tizimlari, moliyaviy faoliyatning yaxshi tashkillash va boshqarish uchun tuzilgan. Bu tizimlar o'zaro bog'liq va o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin. Quyidagi moliyaviy boshqaruv tizimlari mehmonxonalarda amalga oshiriladi:

Moliyaviy tizim: Bu tizim, mehmonxona moliyaviy faoliyatining asosiy tizimidir. U, moliyaviy hisob-kitobni yuritish, moliyaviy hisob-kitoblarni baholash, daromad va xarajatlarni baholash, hisobotlar tayyorlash va boshqa moliyaviy huquqiy jarayonlarni boshqarish bilan shug'ullanadi. Agar

mehmonxonalarda bu tizim, yaxshi tashkil etilgan bo'lsa, moliyaviy faoliyatning sifatini va ishlaydigan tizimlarning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Moliyaviy audit tizimi: Bu tizim, mehmonxonaning moliyaviy faoliyatining baholash va nazorat qilishga oid tizimidir. U, moliyaviy huquqiy muddatlarni baholash, xujjatlarni tekshirish va moliyaviy faoliyatni yangilashga yordam berish bilan shug'ullanadi. Bu tizim, mehmonxonalarda moliyaviy faoliyatning o'zgarishlari va ishlaydigan tizimlarning yaxshi tashkil etilishi uchun qo'llaniladi.

Moliyaviy siyosat tizimi: Bu tizim, mehmonxona moliyaviy siyosatlarini tuzish, o'zgartirish va baholash uchun yaratilgan. U, moliyaviy huquqiy muddatlarni aniqlash, daromad va xarajatlarni baholash, moliyaviy siyosat va qonunlarini o'zgartirish va qo'llanishini kuzatish bilan shug'ullanadi. Bu tizim, mehmonxonalarda moliyaviy faoliyatni yangilash va o'zgartirish uchun juda zarur bo'lib, mehmonxonalarda samarali moliyaviy boshqaruvni ta'minlaydi.

Mehmonxonalarda moliyaviy boshqaruvni avtomatlashtirish uchun quyidagi usullar va vositalarni foydalanish mumkin:

Moliyaviy hisob-kitob tizimlari: Mehmonxonalar moliyaviy hisob-kitob tizimlarini o'rnatish orqali, hisob-kitob jarayonini avtomatlashtirish mumkin. Bunday tizimlar, to'lovlar, xarajatlar, daromadlar, va xarajatlar haqidagi ma'lumotlarni yozish va kuzatishni osonlashtiradi. Bunday tizimlar kuzatish va hisob-kitob jarayonlarini amalga oshirishga yordam beradi va xodimlarning va mijozlarning moliyaviy tahlil qilishlarini yaxshilaydi.

To'lov tizimlari: Mehmonxonalarda to'lov tizimlarini o'rnatish juda muhimdir. Bu tizimlar xodimlarning va mijozlarning to'lovlari, cheklangan to'lovlarni qaytarish va kredit hisoblashlarini avtomatik ravishda amalga oshirishlariga yordam beradi. To'lov tizimlari shuningdek, mijozlar uchun onlayn to'lov va moliyaviy muomalalarni avtomatik ravishda amalga oshirishga imkon beradi.

Avtomatlashgan hisob-kitob tizimlari: Mehmonxonalarda otomobil-iqtisodiy hisob-kitob tizimlarini o'rnatish yordam beradi. Bu tizimlar, moliyaviy muomalalar haqida ma'lumotlarni yozib olish, o'tkazish va kuzatishni osonlashtiradi. Shuningdek, avtomatik ravishda xizmat ko'rsatishga xizmatlar narxini hisoblash, ta'minot buyumlari va xizmat sotib olishga yordam beradi.

CRM tizimlari: Mijozlar haqida ma'lumotlar, xizmat ko'rsatish haqida tadbirlar va mijozlar bilan aloqalar haqida ma'lumotlar, CRM tizimlari yordamida saqlanishi mumkin. CRM tizimlari, mijozlar va mijozlarning ma'lumotlari haqida to'liq va bir to'g'ridan barcha bo'limlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin va moliyaviy boshqaruvni samarali hollarda amalga oshirish uchun foydali bo'ladi.

Mehmonxona moliyaviy boshqaruvni optimallashtirish uchun quyidagi chora-tadbirlar tavsiya etiladi:

Hisobotlar va hisobotlash tizimlarini rivojlantirish: Mehmonxona moliyaviy boshqaruvda ma'lumotlarning to'plam va tahlil qilinishi katta ahamiyatga ega. Bunga ko'ra, hisobotlar va hisobotlash tizimlari rivojlantirish kerak.

Xizmatlarning kafolatli mijozlarga etkazib berilishi: Mehmonxona moliyaviy boshqaruvda xizmatlarni sifatli tarzda ko'rsatish katta muhim. Bu bilan birga, kafolatli mijozlarga xizmatlarni ko'rsatish orqali uning reklama va moliyaviy natijalari yaxshilashadi.

Sarmoya tizimini rivojlantirish: Mehmonxonalar sarmoya tizimini ishlatish orqali moliyaviy natijalarni yaxshilashadi. Bu bilan birga, sarmoya tizimini optimallashtirish kerak.

Marketing strategiyalarini rivojlantirish: Marketing strategiyalari Mehmonxona moliyaviy boshqaruvda reklama faoliyatlari va mijozlar bilan ishlashda yordam beradi. Marketing strategiyalari rivojlantirilishi kerak.

Xodimlarning malakasini oshirish: Mehmonxonaning xodimlari moliyaviy tizimlarda malaka va tajribaga ega bo'lishi kerak. Bu bilan birga, xodimlarni tayyorlash va ularning motivatsiyasini oshirish muhimdir.

Avtomatlashtirish: Moliyaviy boshqaruvda avtomatlashtirishni qo'llash orqali xizmatlar sifatini oshirish mumkin. Bu bilan birga, moliyaviy jarayonlarning yuritilishi va bu sohada xarajatlarni kamaytirish mumkin.

Tashkilot ichidagi hamkorliklarni oshirish: Mehmonxonaning tashkilot ichidagi hamkorliklarini oshirish, moliyaviy boshqaruvning samaradorligini oshiradi. Bu bilan birga, moliyaviy boshqaruvda ishchi xodimlarning ish faoliyatlari va koordinatsiyasi yaxshilashadi.

1. "Mehmonxona moliyaviy boshqaruv tizimlari" muallifi: Bobomurodov Olimjon
2. "Mehmonxona boshqaruvi: nazariy asoslar va amaliyot" muallifi: Ibrohimov Abror
3. "Mehmonxona iqtisodiyoti" muallifi: Olimov Jahongir
4. "Mehmonxona moliyaviy boshqaruvning tushunchalari va amaliyoti" muallifi: Axmedov Anvar
5. "Mehmonxona moliyaviy boshqaruv usullari" muallifi: Qosimov Toxir

TARIX FANINI O'QITISHDA XALQARO YANGI METODIK USULLAR

Djanikulov Xurshid Abdumajidovich

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

2-kurs jahon tarixi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarix darsliklarini o'qitishda xalqaro zamonaviy yangi metodlardan foydalanish bo'yicha fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Tarixiy tusuhncha, tarixiy ko'nikma, Tarixiy voqealar

"Teaching History for the Common Good" kitobi, Keith C. Barton va Linda S. Levstik tomonidan yozilgan va tarix fanini o'qitishda qanday qilib o'quvchilarni jamoat yaxshiligiga qaratishga yo'naltirishni talab qiladi. Kitobda tarixiy materiallarni tahlil qilish, sabablarni qidirish va tarixiy muammolarni o'rganishning enggina usullari va maslahatlari beriladi.

Kitobda tarixiy tushunchalar va tarixiy ko'nikmalarni o'qitishning ildizlarini tushuntirish, tarixiy tushunchalarni jismoniy-ma'naviy bog'liqlik bilan ta'minlash, o'quvchilarni tarixiy savollarni tahlil qilish va muhokama qilishni o'rganishga intiladi. Shuningdek, kitobda ijtimoiy va siyosiy muammolarni tarixiy kontekstda tahlil qilish va ularning o'quvchilar tomonidan qanday qilib qabul qilinishi va tushunishini ta'minlashga qaratilgan tajribalar haqida ham ma'lumot beriladi.

"Teaching History for the Common Good" tarix fanini o'qitishda demokratik qiyofalarning, global ta'assur topganligi va toplumlararo hamkorlikning ahamiyatiga asoslangan yondashuvni taklif qiladi. Tarixiy voqealar va shaxslar orqali global tushunchalarni rivojlantirish, o'quvchilarning fuqaraviy hamkorlikni tushunishiga yordam berish va jamoatda qadr-qimmatni rag'batlantirishni maqsad qiladi.

Kitobda qo'llanilgan amaliy mashqlar, o'quvchilar tomonidan tarixiy materiallarni qanday qilib tahlil qilish va tafsilotlashga yordam beradi. O'quvchilar ko'nikmalarni ishlab chiqish, o'z fikrlarini ifodalash va muhokama qilish

jarayonlarida faol ishtirok etishga yo'naltiriladi²⁵.

Barton va Levstik kitobi, tarixiy bilimning tarixiy bilimlarni o'rganishda qanday qilib jamoat yaxshiligiga xizmat qilishi va tarixiy tushunchalarni qanday qilib amaliyotga o'tkazishni o'rgatishda muhim maqbul amaliyotlarni taqdim etadi. Bu kitob tarix fanini o'qituvchilar uchun qadr-qimmat manba sifatida foydali bo'ladi.

"Teaching History for the Common Good" Keith C. Barton va Linda S. Levstik tomonidan yozilgan, tarixni o'rganish va o'qitish metodlariga oid adabiyotlardan biridir. Bu kitobda, Barton va Levstik tarixning o'qitishini amaliy va nazariy qanchalik ko'plab innovatsion usullarga asoslanganini ko'rsatishganlar²⁶.

Kitobning asosiy mavzularidan biri "Tarixni O'qitish va Common Core" deb ataladi. Bu mavzu o'quvchilarning tarixni o'rganish va uning bilimni tashkil qilishga qaratilgan ko'rsatkichlar bilan bog'liq. Barton va Levstik bu mavzuda Common Core va boshqa tashqi standartlarni tarix darslarida amaliy qilib ko'rish va ularni qo'llashga qanday usullar mavjudligini ko'rsatishadi.

Kitobning boshqa mavzularidan ba'zilari o'quvchilarning tarixni o'rganish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar va nazariy asoslar, mavjud tarixiy materiallarni tahlil qilish usullari, fikr bildirish va munozara ko'nikmalari, o'quvchilar davlat va jamiyat tuzumlariga ta'sir qilish qobiliyatini oshirish va boshqa innovatsion usullar hisoblanadi.

Kitob aynan ta'limning yuqori tekshiruvi (Higher-Order Thinking Skills, HOTS)ni qo'llashga qaratilgan. Barton va Levstik o'quvchilarning nazariy tushunchalarni amaliy hayotga joriy etishiga asoslanadigan darslar yaratishni tavsiya qilishadi.

Barcha mavzular ko'rsatilgan texniklar va innovatsion usullarga asoslanadigan hikoya va mashqlar bilan o'ralib, tarixni o'qitishni yaxshiroq qilishni tavsiya qiladi. "Teaching History for the Common Good" tarixni o'rganish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarga to'laqona ega va qo'llanilgan usullar o'quvchilarning nazariy

²⁵ "Teaching History for the Common Good"

²⁶ "Teaching History for the Common Good" Keith C. Barton va Linda S. Levstik

tushunchalarini yanada yaxshilashiga yordam berishi uchun yaratilgan.

"Teaching History for the Common Good" kitobi Keith C. Barton va Linda S. Levstik tomonidan yozilgan, tarix fanini o'qitishga oid muhim bir adabiyotdir. Kitobda tarix o'qitishining maqsadi tarixiy tushunchalarni o'quvchilarda yanada chuqur tahlil qilish, fikrlarni ishlab chiqish, va tarixiy ko'nikmalarni rivojlantirishdir.

Kitobning boshida Barton va Levstik tarixiy tushunchalar va tarix o'qitish metodlarining joriy qilishda muhimligini ta'kidlayishadi. Ular tarixni o'rganishning faqat faktlar va sana bilan cheklanmagan joriy etish usullaridan ko'ra, o'quvchilarning kritik fikrlash, muhokama qilish, va muhim savollar orttirish bilan bog'liq ehtimollari rivojlantirishni talab qilishini ko'rsatishadi.

Kitob davomida Barton va Levstik o'quvchilarni tarixiy voqealar va shaxslar haqida tahlil qilishga va ulardan o'z fikrlarini ishlab chiqishga o'rgatishga yo'naltirishadi. Ular o'quvchilarni tarixiy materiallarni tafsilotli va izlanishga qo'yadigan usullar bilan tanishishni, tafsilotlash, muhokama qilish va argumentatsiya qilishni o'rganishga o'zlashtirishni tavsiya qilishadi.

"Teaching History for the Common Good" kitobi tarix fanini o'qitishda demokratik qarorlar olish, huquqiy va insiyativali fikrlash, jamiyatga ta'sir qilish va global muammolarga yuqori darajada tawakkal qilishni rag'batlantiradi. Barton va Levstik o'quvchilarni tarixni kritik ravishda tahlil qilishga, ularning o'z fikrlarini mantiqiy va amaliy argumentlar bilan ifoda qilishga, va tarixiy tushunchalarini jamiyatga foydali qilishga qaratishadi.

"Teaching History for the Common Good" kitobi o'quvchilar va o'qituvchilar uchun amaliyatlarni o'z ichiga olgan, tarixiy tushunchalarni o'rganish va ta'limga yondashuv beradigan bir qo'llanma sifatida ko'riladi. Bu kitob o'qituvchilar uchun tarix o'qitishning qo'shimcha ko'nikmalarni olib chiqishda yordam berishi va o'quvchilar uchun tarixiy fikrlash va muhokama qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda qo'llanilishi mumkin.

Bundan tashqari, Tarix anini o'qitishda xalqaro metodlar ko'p foydalaniladi, bu

metodlar quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

1. Taqriziy o'qitish (Lecture Method): Bu metodda o'qituvchi tarixiy materialni izohlaydi va talabalarga tushuntiradi. O'quvchilar eslatib, tafsilotlarni yozib qoldiradi va savollarga javob berishadi. Bu usul tarixiy tushunchalarni to'plamga solish va tarixiy voqealarning tafsilotlarini tushuntirish uchun foydalaniladi.

2. Ishbilarmonlik (Experiential Learning): Bu usulda o'quvchilar tarixiy voqealarni o'zlarining o'zining hisoblanadigan ko'rsatkichlarga asoslangan mashg'ulotlar orqali tajriba qilishadi. Bu tarixiy olaylarni, tadbirlarni va shaxslarni yodga olish, ma'lumotlarni to'plab ishlatish va o'z fikrlarini ifoda qilish imkonini beradi. Masalan, tarixiy kostyumlar yaratish, tarixiy tadbirlarda ishtirok etish, tarixiy ob'ektlar bilan ishlash va boshqalar²⁷.

3. Gruh ish (Group Work): Bu metodda o'quvchilar guruhlar yaratib, tarixiy voqealarni o'rganish, tahlil qilish va javoblash jarayonida hamkorlik qilishadi. Guruhlar o'zaro fikrlashadi, ma'lumotlarni almashishadi va o'zlashtirilgan materiallarni joriy etishadi. Bu usul o'quvchilarning ishbilarmonlik, muhokama qilish, ijodiylik va hamkorlik qobiliyatlarini rivojlantiradi.

4. Tarixiy ma'lumotlar bilan texnik tadbirlar (Technological Tools with Historical Data): Xalqaro metoddan foydalanishda, tarixiy ma'lumotlar va texnologiyalardan foydalaniladi. O'quvchilar tarixiy ma'lumotlarni internet, elektronik kutubxonalar, tarixiy davlatlar va xalqlarining veb-saytlari, interaktiv darslar va boshqa texnologik vositalar orqali qidirish, o'rganish va tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

5. Mazmun va media o'zgartirish (Content and Media Variation): Bu usulda, tarixiy materialni talabalar uchun qiziqarli va ma'noli qilish uchun mazmun va

²⁷ "Thinking Like a Historian: Rethinking History Instruction" - Nikki Mandell va Bobbie Malone

media o'zgartiriladi. Tarixiy voqealar, rasmlar, videolar, animatsiyalar, interaktiv darslar, o'yinlar va boshqa tahlil qilish uchun ma'lumotlar tar

qatiladi. Bu usul tarixiy ma'lumotlarni ko'rsatish va o'quvchilarni mustahkamlash uchun vizual va multimediya vositalaridan foydalanishga imkon beradi.

Bu xalqaro metoddan foydalanish usullari tarixni o'qitishda talabalarni qiziqishni oshirish, ishbilarmonlik, tahlil qilish va muhokama qilish qobiliyatlarini rivojlantirish, tarixiy voqealarni o'zlashtirish va tarixiy g'oyalar orqali o'rganishga yo'naltirish imkonini beradi.

Tarix fanini o'qitishda xalqaro metodlar muhim ahamiyatga ega bo'lib, o'quvchilarga global tarixiy tushunchalarni berish, dunyo tarixidagi muhim voqealarga e'tibor qaratish, turli mamlakatlarning tarixiy tajribalarini o'rganish va taqqoslashga imkoniyat yaratishga yordam beradi. Bu metodlar o'quvchilarni global vatandoshlik va dunyoga oid tarixiy qabiliyatlar bilan ta'minlashga qaratilgan²⁸.

Quyidagi xalqaro metodlardan bir nechisi tarix fanini o'qitishda ishlatilishi mumkin:

1. Muhokama va tartiblash: O'quvchilarga tarixiy muammolarni muhokama qilish, turli ma'lumotlarni taqqoslash, muzokara jarayonlarida qatnashish va tarixiy voqea tartibini tashkil qilishga imkon berish.

2. Taqsimlash va solishtirish: O'quvchilarga tarixiy voqea va davrlarni taqsimlash, solishtirish va ularga asoslangan sabablarni aniqlash imkoniyatini berish.

3. Tarixiy manbalar bilan ishlash: O'quvchilarga tarixiy manbalardan foydalanishni o'rganish va ularga qanday etibor qaratishni tushuntirish.

4. Tarixiy maslahatlar: O'quvchilarni tarixiy maslahatlarni o'rganish va o'z fikrlarini mantiqiy va amaliy argumentlar asosida ifoda qilishga qo'llab-quvvatlash.

²⁸ "Thinking Like a Historian: Rethinking History Instruction" - Nikki Mandell va Bobbie Malone

5. Davlatlarning tarixiy tajribalari: O'quvchilarga turli davlatlarning tarixiy tajribalarini o'rganish, ularga o'zaro ta'sir va aloqalarini o'rganish.

6. Mamlakatlararo tarixiy taqtilar: O'quvchilarni dunyo tarixidagi mamlakatlarning taqtilari va ularga oid voqea va ishlar bilan tanishishga imkon berish.

7. Xalqaro hamkorliklar: O'quvchilarni xalqaro hamkorliklarni o'rganish va ularga ta'sir qilish jarayonlariga qatnashishga chaqirish.

Bu xalqaro metodlar o'quvchilarni tarixiy materialni ta'limning yuqori tekshiruv va yuqori darajada o'rganishga yo'naltirishga imkon beradi. Ularning yordamida o'quvchilar global tarixiy tushunchalarga ega bo'lishadi va dunyo bilan aloqalarni tushuntirishga imkon beriladi²⁹.

Tarix fanini o'qitishda xalqaro metodlardan foydalanishning bir necha asosiy sabablari mavjud:

1. Global vatandoshlik bilan bog'liq tushunchalar: Tarix fanini o'rganishning xalqaro usullari o'quvchilarga global vatandoshlik tushunchasini bermoqda yordam beradi. O'quvchilar dunyo tarixi va turli mamlakatlarning tarixiy tajribalarini tushunish orqali o'zlarini dunyo jamiyatiga mansub his qilish va unga o'zaro ta'sir qilish qobiliyatini rivojlantirishadi.

2. Tarixiy hamkorlik: Tarix fanini o'rganishda xalqaro metodlar, mamlakatlarning tarixiy tajribalarini o'rgangan o'quvchilarga mamlakatlararo hamkorlikni tushunish imkonini beradi. Bu hamkorliklar, o'quvchilarni turli mamlakatlarning tarixiy taqtilarini o'rganish, ularga ta'sir qilish va o'zaro aloqalar tuzishga olib keladi.

3. Tarixiy ma'lumotlarga xalqaro erkinlik: Xalqaro metodlar tarixiy ma'lumotlarga xalqaro erkinlik beradi. Bu erkinlik, o'quvchilarga turli manbalardan,

²⁹ "The History Teacher's Handbook" - MaryEllen Vogt va Marilyn L. Sasser

dasturlardan va internet resurslaridan foydalanish imkonini beradi. Ularning tarixiy voqea va mavzular haqida global tarixiy tushunchalarga kirish imkonini yaratadi.

4. Tarixiy qarorlarni qabul qilish va munozara: Xalqaro metodlar o'quvchilarni tarixiy qarorlarni qabul qilish, munozaralar o'tkazish va fikr bildirish jarayonlariga o'rgatishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. O'quvchilar tarixiy sabablarni tahlil qilish, o'z fikrlarini mantiqiy va amaliy argumentlar bilan ifoda qilishni o'rganishadi.

5. Ko'nikma olish: Xalqaro metodlar o'quvchilarga tarixiy ko'nikmalarni o'rganishda yordam beradi. Ularga turli tarixiy usullar, qayg'udoshlar va nazariyalar haqida ma'lumot berish, tarixiy muammolar tahlil qilish, tarixiy manbalar bilan ishlash va tarixiy ma'lumotlarni san'at va media asoslari orqali ifoda qilishni o'rganish imkonini beradi.

Xalqaro metodlardan foydalanish tarix fanini o'quvchilarning tarixiy tushunchalarini, kiritmalarini va analitik qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ularning yordamida o'quvchilar global tarixiy tushunchalarga ega bo'lishadi, dunyo jamiyatiga aloqalarini tushuntirishadi va ularni mustaqil fikr bildirish va munozara qilish qobiliyatini oshirishadi.

Tarix fanini o'qitishda xalqaro metodlardan foydalanishning bir necha sabablari o'z ichiga oladi. Birinchi sabab, tarixning jahon tarixida muhim o'rniga ega bo'lishi va shuning uchun tarixni o'rganishda jahonning boshqa davlatlari va ularning tarixiy tajribalari bilan tanishishning ahamiyati katta. Ikkinchi sabab, tarix fanini o'qitishda xalqaro metodlar, o'quvchilarga jahon tarixini ko'rib chiqish imkoniyatini beradi va ularga keng ma'lumotlar, tushunchalar va nazariyalar o'rgatadi. Ular tarixiy materiallarni tahlil qilish, munozara va muhokama qilish va tarixiy ma'lumotlarni mukammal tushunishni o'rganishda yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Teaching History in the Digital Age" muallifi Mills Kelly tomonidan yozilgan "Teaching History in the 21st Century" nomli kitob;

2. "Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past" muallifi Sam Wineburg tomonidan yozilgan kitob;
3. "The History Teacher's Handbook" muallifi Neil Smith tomonidan yozilgan kitob;
4. "Teaching History Creatively" muallifi Hilary Cooper tomonidan yozilgan kitob;
5. "Teaching History with Big Ideas: Cases of Ambitious Teachers" (2015) - Richard Diem va John H. Lienhardning

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING ЗАМОНАВИЙ
РИВОЖЛАНИШ ШАРОИТИДА ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАРДАН
ОЛИНАДИГАН ДАРОМАД СОЛИҒИНИ
ҲИСОБЛАШ МУАММОЛАРИ

Умаров Достон Умар ўғли

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasining zamonaviy rivojlaniш sharoitida jismoniy шахslardan olindigan daromad soliғini hisoblash muammolari mavzusini ochib beradi. Shuningdek, Jismoniy шахslar daromadlarini soliqqa tortishning хуquкий asoslari va soliqlarni hisoblash mehanizmi haqida batafsil ma'lumot beradi.

Kalit so'zlar: daromad, meъeriy хужжатлар, объектив, маҳаллий хокимият, юридик шахslar, янги soliq тизими.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 51-моддасига кўра soliqлар ва бошқа йиғимларни ўз вақтида, тўла хажмда тўлаш фуқароларнинг asosий мажбуриятларидан эканлиги қайд этилган. Ҳар бир фуқаро ўз дарomadларидан қонунда белгиланган миқдор, тартиб ва муддатларда белгиланган soliqлар ва уларга тенглаштирилган тўловларни тўлаб боришлари кераклиги амалдаги Soliq кодекси ва soliq қонунчилигининг бошқа меъерий хужжатлари asosида тартибга солинади. Иқтисодиётни либераллаштириш ва мамлакатни модернизациялаш sharoitida jismoniy шахslardan ундириладиган дарomad soliғининг моҳияти, soliq муносабатларидаги аҳамияти, soliq тизимида ва давлат бюджетининг дарomadларидаги салмоғини назарий ва амалий маълумотларга таянган ҳолда таҳлил этиш ва ўрганиш бугунги кун талаби ҳисобланади. Бугунги кунда jismoniy шахslarни soliqqa tortish жараёнларини ўрганадиган бўлсак

амалдаги солиқ тизимида жисмоний шахсларнинг даромад солиғи улар тўлайдиган солиқлар ичида энг салмоқли ўринни эгаллайди.

Солиқларнинг объектив зарурлиги - давлатнинг бажарадиган қатор функцияларнинг маблағ билан таъминлашнинг зарурлигидан келиб чиқади. Давлатнинг бажарадиган функциялари кўп бўлиб, бозор иқтисоди ривожлана бориши билан баъзи функциялар йўқола борса, баъзилари пайдо бўлади. Қанчалик қийин бўлмасин, аҳолининг даромад солиғига тортишнинг янги тизимини қатъиян ҳаётга жорий этиш зарур. Чунки у давлат даромадини шакллантириш нуқтаи назаридан аввалги солиқ тизимига нисбатан ижтимоий жиҳатдан анча адолатли ва янада самаралидир. Жисмоний шахслар даромадларидан олинадиган солиқлар ижтимоий-иқтисодий хусусиятга эгаки, бошқа солиқларда бу ҳолатни сезиш қийин. Чунки бу солиқ ҳар бир солиқ тўловчи субъектининг ҳаётида муҳим роль ўйнайди[1]. Жисмоний шахслар даромадидан олинадиган солиқлар миллий даромадни тақсимлашда давлатнинг, шу жумладан маҳаллий ҳокимият ва бошқарув органларининг пул шаклидаги янги қийматнинг бир қисмини ўзлаштирилиши таъминланади. Миллий даромаднинг мажбурий равишда сафарбар қилинган бу қисми давлат молия ресурсларининг бир қисмига, унинг ҳаётий фаолиятининг асосига айланади.

Ўзбекистон Республикасида бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида давлатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишига таъсир кўрсатиш усуллари жиддий равишда ўзгармоқда. Маъмурий таъсир кўрсатиш шакллари билвосита иқтисодий таъсир кўрсатиш шаклларига ўтиш муҳим бўлиб қолмоқда. Давлатнинг жисмоний ва юридик шахслар билан ўзаро иқтисодий муносабатларини тартибга солиб турадиган энг кучли воситалардан бири солиқ тизими бўлиб, у бозор иқтисодиётининг қулай ривожланиш талабларига жавоб берадиган тарзда қурилиши таъминланган. Бу эса, солиқларни давлатнинг мавжуд бўлиб туриши учун муҳим вазифаларни бажарувчи зарур восита бўлиши билан бир қаторда, улар ҳам хўжалик субъектларини, ҳам

аҳолининг манфаатларига мос келмоқда. Республикамизда янги солиқ тизимини шакллантиришда хорижий тажрибалардан, айниқса, Европа ҳамжамиятига кирувчи мамлакатлар ва АҚШ тажрибасидан кенг фойдаланилмоқда. Солиқ қонунчилигини муайян иқтисодий шароитларга энг кўп даражада яқинлаштиришга, ҳаддан ташқари мураккаблик ва чалкашликдан ҳоли бўлишга имкониятлар яратиб берилмоқда. Бу эса зарурат туғилганда қонунчиликни умуман қараб чиқиш эмас, балки фақат давр талабига мос равишда такомиллаштириш истиқболини очиб бермоқда.

Жисмоний шахслар даромадларидан олинадиган солиқ Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 15 февралдаги «Ўзбекистон Республикаси фуқароларидан, чет эллик фуқаролардан ва фуқаролиги бўлмаган шахслардан даромад солиғи олиш тўғрисида»ги қонуни билан жорий қилинди. Кейинчалик унга айрим тузатишлар киритилди. Масалан, илк ўзгаришлар 1991 йил 20 ноябрдаги қонун билан, кейин 1992 йил 14 январдаги қонун, 1992 йил 2 июлдаги қонун, 1992 йил 9 декабрдаги қонун, 1993 йил 28 декабрдаги қонун, 1994 йил 23 сентябрдаги қонун билан киритилди. 1997 йил 24 апрелда тасдиқланган ва 1998 йил 1 январдан амалга киритилган Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси жорий этилиши билан Ўзбекистон Республикасининг юқорида санаб ўтилган қонун ҳужжатлари тўлиқ ёки қисман ўз кучини йўқотди.

Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексида келтирилган солиқлар тизими аслида 1997 йилда қўлланилган солиқлар ва асосан уларнинг амал қилиш тартиби сақланиб қолинди. Ўзбекистон Республикаси фуқароларидан олинадиган даромад солиғи борасида Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси қабул қилингунга қадар ўн уч маротаба каттакичик ўзгаришлар ва қўшимчалар киритилди. Мана шундай катта-кичик ўзгаришларга чек қўйиш мақсадида Солиқ кодексида аниқ қилиб солиқ тўловчи субъектларнинг мажбуриятлари ва ҳуқуқлари ишлаб чиқилди. Ушбу Солиқ кодексида солиқ тўловчиларнинг мажбуриятлари билан ҳуқуқлари ўртасидаги боғлиқлик солиқ

тўловчининг мажбуриятлари солиқ инспекцияларнинг ҳуқуқларида, шу билан бир қаторда, солиқ инспекцияларнинг мажбуриятлари эса солиқ тўловчи субъектларининг ҳуқуқларида ўз аксини топган[2].

Ўзбекистон Республикасида ўтказилаётган солиқ ислоҳоти доирасида қабул қилинган ҳуқуқий ҳужжатлар орасида энг муҳимларидан бири Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 24 апрелдаги 396-I-сонли қарорига асосан қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси бўлиб, у жисмоний шахслар билан бир қаторда бевосита барча хўжалик субъектлари манфаатларини ҳам қамраб олади. Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси 1998 йил 1 январдан бошлаб кучга киритилди. Ушбу Солиқ Кодекси қабул қилинмасдан олдин солиқ ундириш тўғрисида бир қанча вақтинчалик кўринишдаги қўлланмалар мавжуд эди. Улар солиқларни ҳисоблашда ва ундиришда бир қанча чалкашликларни келтириб чиқарар эди. Ушбу Солиқ Кодекси барча қўлланмаларни жамлаб, солиқ ундиришда асосий қўлланмага айланди.

Шуни ҳам айтиб ўтишимиз лозимки, мамлакатимизда олиб борилаётган ислоҳотлар, бозор иқтисодиётини эркинлаштириш, либераллаштириш ва модернизациялаш шароитида юқоридаги Солиқ Кодексига ҳам йиллар ўтган сайин ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритишни тақозо қилди. Худди шу масала бўйича Президентимизнинг 2005 йил 28 январ куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги қилган маърузасида ўз фикр мулоҳазаларини билдириб, жумладан қуйидагиларни таъкидлаб ўтдилар: «Принципиал муҳим устувор вазифалардан бири - солиқ сиёсатини янада такомиллаштиришдир[3]. Айтиш жоизки, юқорида зикр этилган устувор вазифаларнинг барчаси солиқ сиёсатимизни такомиллаштириш билан бевосита боғлиқ. Бусиз ҳеч қандай масалани ҳал этиб бўлмайди. 1997 йилда ишлаб чиқилган ва қабул қилинган Солиқ кодекси иқтисодий ислоҳотлар 10 соҳасида бугунги куннинг янги ва устувор вазифалари талабларига жавоб бермайди. Фақат сўнгги икки йил

давомида Солиқ кодекси ва солиқ қонунчилигига юздан ортиқ ўзгартириш ва қўшимчалар киритилгани ҳам шундан далолат беради. Солиққа тортиш масаласида амалиётда синалган принцип ва ёндашувларни ишлаб чиқиш, бу борада бошқа мамлакатларнинг илғор тажрибасидан фойдаланиш ўта муҳим аҳамиятга эга.

Солиқ тизими нафақат солиқларни ундириш, балки биринчи галда, рағбатлантиришхусусиятига эга бўлиши лозим. Шунга эришмоғимиз керакки, ҳар бир солиқ тўловчи, у хох юридик, хох жисмоний шахс бўлсин, солиқ тўлашдан бўйин товламасдан, даромадларини яширишга уринмасдан, аксинча, ўз ишлаб чиқаришини ривожлантириш ва даромадини оширишга интилсин».1 Биз жисмоний шахсларнинг даромадларига изоҳ беришдан олдин жисмоний шахс деган сўзга изоҳ бериб кетайлик. Жисмоний шахслар деганда Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, чет эл фуқаролари, шунингдек фуқаролиги бўлмаган шахслар тушунилади.2 Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодексининг III-бўлим, 12-боб, 44-моддасига мувофиқ, шунингдек 1110-сонли Йўриқномага ҳамда 1230- сонли Низомга асосан молия йилида солиқ солинадиган даромадга эга бўлган жисмоний шахслар жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқни тўловчилар бўлиб ҳисобланади[4]. Барча жисмоний шахслар солиққа тортиш мақсадида икки тоифага бўлинади: 1. Ўзбекистон Республикаси резидентлари; 2. Ўзбекистон Республикаси норезидентлари. Ўзбекистон Республикасида доимий яшаб турган ёки молия йилида бошлангандиган ёки тугайдиган 12 ойгача бўлган, исталган давр мобайнида 183 кун ёки ундан кўпроқ муддатда Ўзбекистон Республикасида яшаган жисмоний шахслар Ўзбекистон Республикасининг резиденти ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасининг резиденти бўлмиш жисмоний шахслар Ўзбекистон Республикасидаги, шунингдек, ундан ташқаридаги фаолияти манбаларидан олинган даромадлари бўйича даромад солиғи тўлайдилар. Ўзбекистон Республикасининг резиденти бўлмаган жисмоний шахслар Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги фаолиятидан олинган

даромадлар бўйича солиқ тўлайдилар. Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекснинг 47-моддасига асосан жисмоний шахслар даромадларидан олинадиган солиқнинг солиққа тортиш объекти бўлиб ушбу Кодексга мувофиқ белгиланадиган жами йиллик даромади ҳисобланади. Яъни жисмоний шахснинг жами йиллик даромади - бу молия ёки ҳисобот йилида олган, олиши лозим бўлган нақд пул ёки нақд пулсиз, натура шаклида ҳамда моддий манфаатлар йиғиндисидан иборат бўлган даромадлар ҳисобланади.

Fikrimizni xulosalar ekanmiz, shuni qo'shimcha qilishimiz darkorki, жисмоний шахсларнинг хусусийлаштириш жараёнида иштирокини янада рағбатлантириш мақсадида жисмоний шахсларнинг хусусийлаштирилган корхоналар негизида барпо этилган хўжалик жамиятлари ва ширкатларнинг акциялари (улушлари) бўйича дивидендлар ҳамда олинган даромадлари 5 йил муддатга солиқдан озод этилади[5]. Жисмоний шахсларнинг акциялардан дивиденд кўринишидаги даромадлари ёки хўжалик субъектларининг устав сармоясидаги улушбай қатнашуvidан олинган даромадлар бевосита шу хўжалик субъектлари акцияларини сотиб олишга ёки устав сармоясидаги улушни оширишга йўналтирилган тақдирда ҳам солиққа тортишдан озод этилади.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Солиққа оид қонун ҳужжатларидаги янгиликлар Т- "Norma"-2010
2. Алимардонов М.И., Тўхсанов Қ.Н. Солиқ назарияси. – Т.: Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Адабиёт жамғармаси нашриёти, 2005.
3. Яҳёев Қ.А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти: Дарслик (қайта ишланган) - Т.: Фан ва технологиялар маркази, 2003. -247 бет.
4. Юткина Г.Ф. Налоги и налогообложения: Учебник – М.: ИНФРА-М, 2001. - 429 с.
5. <http://www.soliq.uz> (Ўз Р Давлат Солиқ Қўмитаси сайти).

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА АКЦИЗ СОЛИҒИДАГИ МУАММОЛАРИ ВА УЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ

Abdurashidov Abdusamad Abdurahmonovich

Annotatsiya: Ushbu maqola Ўзбекистон Республикасида акциз солиғидаги муаммолари ва уларни бартараф этиш йўллари mavzusiga bag'ishlanadi. Shuningdek, maqolada soliq tizimining bugungi kunda vujudga kelayotgan muommolarini atroflicha ko'rib chiqilgan.

Kalit So'zlar: *Консолидация, ЯИМ, товарлар, товарлар, акциз солиғи, қонун ҳужжатлари, номинал қиймати.*

Солиқ тизимининг муаммолари ва уларни ҳал қилишнинг мумкин бўлган истиқболларини тақдим этишдан олдин, уни ривожлантиришнинг амалдаги шароитларини кўриб чиқамиз. 2021 йил якунлари бўйича Консолидациялашган бюджет (Давлат бюджети ва Давлат мақсадли жамғармалари) даромадлари 196,4 трлн сўмни (ЯИМга нисбатан 26,7%) ташкил этди. 1-жадвалдан кўринадики, ЯИМга нисбатан Консолидациялашган бюджет даромадлари улуши динамикада деярли ўзгармаган ва аксинча ўсиш тенденциясига эга. Буни айниқса 2022 йил учун даромадлар прогнози тасдиқлайди - даромадларнинг ЯИМга нисбати 30,3% даражасида прогноз қилинмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 15 апрелдаги “Алкоголь ва тамаки маҳсулотларига янги намунадаги акциз маркаларини жорий этиш тўғрисида” 227-сон Қарорига асосан, 2020 йил 1 майдан бошлаб алкоголь ва тамаки маҳсулотларига янги намунадаги акциз

маркалари жорий этилиши белгиланди. Янги намунадаги акциз маркалари ҳақида маълумот беришдан аввал, келинг акциз солиғининг моҳияти ва аҳамиятига кенгроқ тўхталиб ўтамиз. Акциз – латинча “*accidere*” сўзидан олинган бўлиб кесиш деган маънони англатади[1]. Адабиётларда ушбу солиқ тури асосан ҳашамат товарлари шунингдек инсон саломатлиги ҳамда атроф муҳит учун зарарли бўлган товарларга нисбатан қўлланилиши белгиланган. Миллий қонунчилигимизга кўра (*Солиқ кодексининг 229-моддаси*), қуйидагилар акциз солиғи тўловчилар ҳисобланади:

- Ўзбекистон Республикаси ҳудудида акциз солиғи солинадиган товарларни ишлаб чиқарувчилар;

- Ўзбекистон Республикасининг товарларга акциз тўланадиган товарларни импорт қилувчилар;

- оддий ширкат акциз тўланадиган товар ишлаб чиқарган тақдирда, оддий ширкат шартномасининг оддий ширкат ишларини юритиш зиммасига юклатилган шериғи.

Энди республикамызда ишлаб чиқариладиган ва импорт қилинадиган акциз товарларига батафсил тўхталиб ўтсак. Мамлакатимизда ишлаб чиқариладиган, акциз солиғи солинадиган товарлар ва кўрсатиладиган хизматлар учун акциз солиғи ставкалари Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 9 декабрдаги 589-сон Қонунида келтирилган. Мазкур қонунда спиртли ичимликлар, тамаки маҳсулотлари, заргарлик буюмлари, мобиль алоқа хизматлари, бензин ва дизель ёнилғиси, суюлтирилган ва сиқилган газ каби маҳсулотлар акциз солиғи солинадиган товарлар сифатида белгиланган[2]. Мамлакатимизга ҳудудига олиб кириладиган, акциз солиғига тортиладиган товарлар учун акциз солиғи ставкалари эса Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 июндаги ПҚ-3818-сон Қарори билан белгиланган. Мазкур Қарорда 100 дан ортиқ турдаги товарларга 0 фоиздан 70

фоизгача бўлган ставкалар белгиланган. Энди бевосита алкоголь ва тамаки маҳсулотларини акциз маркалари билан маркалаш тартибига тўхталиб ўтсак. Ушбу жараён Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 14 августдаги 285-сон Қарори билан тасдиқланган низомга асосан амалга оширилади. Низомга кўра, спиртли ичимликлар ва тамаки маҳсулотларини уларда акциз маркалари бўлмаган ҳолда Ўзбекистон Республикаси ҳудудида сотиш тақиқланади. Бироқ,

- Республика ташқарисига экспорт қилинадиган;
- халқаро транзит мақсадлари учун мўлжалланган;
- божсиз савдо дўконлари учун Ўзбекистон Республикаси ҳудудига келтириладиган;
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг рухсатномаси бўлган тақдирда кўргазмалар ўтказиш учун келтириладиган;
- жисмоний шахслар томонидан Ўзбекистон Республикаси ҳудудига Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари билан белгиланган акцизсиз келтириш нормалари доирасида четдан келтириладиган (юбориладиган) спиртли ичимликлар ва тамаки маҳсулотлари акциз маркалари билан маркаланмайди.

Тамаки маҳсулотларининг маҳаллий ишлаб чиқарувчилари акциз маркаларини уларнинг номинал қиймати бўйича, алкогольли маҳсулотларнинг маҳаллий ишлаб чиқарувчилари эса - акциз маркалари номинал қийматининг 50 фоизини тўлагандан кейин сотиб оладилар. Тамаки маҳсулотлари ва алкогольли маҳсулотларни импорт қилувчилар акциз маркаларини уларнинг номинал қиймати бўйича сотиб оладилар. Алкоголли ичимликлар ва тамаки маҳсулотларини импорт қилувчилар акциз маркаларини акциз солиғини тўлиқ ҳажмда тўлагандан кейин сотиб оладилар. Маҳаллий алкоголь ва тамаки маҳсулотларини акциз маркалари билан маркалаш ушбу маҳсулотларни ишлаб

чиқариш жараёнида, импорт қилинадиган алкаголь ва тамаки маҳсулотларини маркалаш эса уларни республика ҳудудига олиб кирилгунга қадар амалга оширилади.

Низомнинг 4 бандига асосан, алкоғолли ичимликлар ва тамаки маҳсулотлари учун ҳар 2 йилда янги намунадаги акциз маркаларини тадбиқ этиш белгиланган. Шу боисдан Ҳукумат қарорига асосан, жорий йилнинг 1 май санасидан бошлаб янги намунадаги акциз маркалари амалиётга киритилмоқда. Шунингдек, қарорга мувофиқ эски намунадаги акциз маркалари билан маркаланган бу турдаги товарлар янги намунадаги акциз маркалари жорий этилган кундан бошлаб тўққиз ой ўтгач маркаланмаган деб ҳисобланиши ва ўрнатилган тартибда олиб қўйилиши белгиланган.

Xulosa o'rnida shuni qo'shimcha qilib ta'kidlashimiz joizki, oxirgi uch yilda akcizlar tushumlarining nisbatan katta бўлмаган ўсиши кузатилмоқда - ўсиш динамикаси жами 126,9%, барча солиқлар бўйича 146,8%га нисбатан. Бундан ташқари, солиқларнинг умумий тушумида акцизлар салмоғи ўсмаяпти:

- 2021 йилда акцизлар тушумининг 2020 йилдагига нисбатан 1,4 трлн сўмга ошиши асосан 2021 йил февраль ва октябрда солиқ ставкаларини ўртача 15%га индексация қилиш ҳисобига таъминланди. Яъни амалда акцизлар бўйича солиқ базаси фақат индексация қилиш ҳисобига ўсмоқда. Айрим товарлар бўйича эса уларни натурал ифодада ишлаб чиқариш пасайганлиги туфайли, ҳақиқатда акцизлар тушумининг камайиши содир бўлмоқда. Масалан, алкоғол маҳсулотлари бўйича акциз солиғи тушуми солиқ ставкалари индексация қилинганда 2020 йил даражасида сақлаб қолинди;

- импортда акциз солиғи тушумининг қисқариши 2020 йил 1 августдан бошлаб транспорт воситаларига ва 2021 йил 1 январдан бошлаб - 73 та товар позициясига (озик-овқат, электротехника товарлари ва ҳоказо) акцизларнинг бекор қилиниши билан боғлиқ;

- полиэтилен гранулалари ва айниқса мобилъ алоқа хизматлари (улар бюджетга катта даромадлар олиб келган) бўйича акцизларнинг пасайтирилиши ҳисобига тушумларнинг қисқариши.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Гатаулин Ш. Солиқлар ва солиққа тортиш. Т.: 1996. 18 -бет
2. А.ВАҲОБОВ, А.ЖЎРАЕВ. СОЛИҚЛАР ВА СОЛИҚҚА ТОРТИШ. “Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти ТОШКЕНТ-2009
3. <https://customs.uz/uz/region/news/3826>
4. https://www.norma.uz/raznoe/soliq_tizimi_muammolar_va_istiqbollar1

